

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HISTORISK AARBOG
FRA RANDERS AMT

1977

HISTORISK AARBOG

LXXI årgang af „Fra Randers Amt“ er udgivet af Randers Amts historiske Samfund. I redaktionsudvalget: Søren Sloth Carlsen, formand, Henning Hall, Palle Schødt Rasmussen. – Trykt i 1450 expl. hos Central-Trykkeriet, Randers. Papir: 115 g Thai-Cote. Sats: Garamond.

Forsidebilledet: Pastor Carl Wulff kørende til Vindblæs kirke. På bukken præstens karl. Silhouet klippet af N. G. Rademacher ca. 1870, her spejlvendt af hensyn til omslagets æstetik.

HISTORISK AARBOG

FRA

RANDERS AMT

1977

Præsten Carl Vilhelm Wulff

Af Johs. E. Tang Kristensen

Johs. E. Tang Kristensen

f. den 27. december 1906 i Mølholm ved Vejle, søn af folkemindesamleren Evald Tang Kristensen. Student fra Vejle 1926. Assistent i Dansk Folkemindesamling. Eksamen fra Statens biblioteksskole 1933. Bibliotekar i Vejle, Odense, Esbjerg og Aalborg.

Fra 1945 bibliotekar ved Nørresundby kommunebibliotek. 1957 overbibliotekar samme sted. 1970 vicedastbibliotekar ved Aalborg kommunes biblioteker.

Evald Tang Kristensen har gennem årene været aktiv deltager i kulturelt arbejde på mange områder og har deltaget i en lang række bestyrelser og udvalg ikke mindst i Nørrejylland.

Et omfattende forfatterskab er knyttet til Tang Kristensens lange livsløb. I store træk har han fortsat og udbygget den linie, hans fader anlagde i slutningen af forrige århundrede. Hertil kommer en lang række publikationer og bøger af historisk, lokalhistorisk og folklorisk art.

Missionær i Grønland og sognepræst til Falslev og Vindblæs menigheder.

Det er vist ikke helt urigtigt, når det er blevet sagt, at Falslev præstegård på sydsiden af Mariager fjord, ca. 7 km nordøst for Mariager og ikke langt fra Hadsund på nordsiden, er en af de smukkeste beliggende i Danmark.

Fra præstegården er der ganske vist ikke noget udsyn over fjorden, men over en prægtig ådal, der gennemløbes af den fra syd kommende Kastbjerg å, der løber ud i fjorden ved Åmølle, og som danner skellet mellem Onsild og Gjerlev herreder.

Kirke og præstegård, der støder klods op mod hinanden, er bygget lige ovenfor åbrinkens nordlige skråning (åen slår her et sving) og er beliggende lige i skellet mellem de to herreder – rettere i Onsild herreds østlige kant.

Fra præstegårdens vinduer og terrasse ser man udover ådalen over mod de præstegårdens tilhørende skov- og lyngklædte bakker.

Falslev kirke er en af vore gamle romanske landsbykirker, men præstegården, som man ser den i dag, er forholdsvis ny, opført i 1925. Den tidligere præstegård, der lå på samme sted, var opført efter en brand i 1751 i bindingsværk og havde stråtag; den brændte i 1923.

I den nuværende præstegård er der i forgangen over dørene ind til stuerne indmuret to egetræsbjælker med indskrifter og monogrammer. Den ældste, der bærer årstallet 1751, har i den gamle præstegård været anbragt over hovedindgangsdøren ud mod gården, hvilket ses af N. G. Rademachers maleri af præstegården fra ca. 1875. Den er ikke blevet ildens bytte, og den har denne indskrift:

*Den første Marty Ilden har
Den Gaard i Grund fortæret
I Julio igien den var
Opreist Gud være æret*

Den nyere bjælke med årstallet 1925 er indsat ved genopbygningen af præstegården. På den står:

*I svundne Sekler Ilden har
Den Gaard i Grund fortæret
En Foraarsdag igen den var
Oprejst Gud være æret.*

I kirkegårdens vestre side tæt op mod kirkegårdsdiget står en gravsten, hvorpå læses: Sognepræst for Falslev og Vindblæs Menigheder Carl Vilhelm Wulff født 6. December 1811, død 26. Marts 1880. Dette Minde rejst af taknemmelige Sogneboere.

*Falslev kirke og præstegård. Pastor Wulff er på vej over til kirken. I døren sønnen Carl Wulff. I forgrunden gåsepigen. Over døren ses egetræsbjælken med inskription.
Malet af N. G. Rademacher ca. 1875.*

Stenen står ganske vist ikke på den plads, hvor sognepræsten blev stedt til hvile, men er på grund af regulering af kirkegårdens gange blevet flyttet noget i vestlig retning.

Det er om Carl Vilhelm Wulff, som var sognepræst i Falslev fra 1859–80 og desuden i Vindblæs fra 1. januar 1873, som han ad interim havde bestyret fra 1863, at nærværende artikel skal fortælle lidt.

Når han ofres disse linier, er det ikke fordi han som prædikant var udover det almindelige; men fordi han var en afholdt, særpræget og markant personlighed og ikke mindst fordi der efter ham er bevaret 34 dagbøger og 146 prædikener, dels fra hans ophold som missionær og læge i Grønland fra 1848–58 og dels fra hans tid som præst i Falslev-Vindblæs fra 1858–80.

Ovennævnte håndskrevne sager har familien pietetsfuldt bevaret, og de vil, når nærværende artikel er trykt, blive overgivet Det kgl. Biblioteks håndskriftsamling.

Carl Vilhelm Wulff blev født den 6. december 1811 i Nebel mølle i Vester Nebel sogn nordvest for Kolding. Hans fader, Hans Andreas Wulff, der fødtes i Højer den 26. sept. 1764, startede som ganske ung med at drage rundt i Sønderjylland og Holsten med kramvarer, silketøj og kniplinger – altså en slags kniplingskræmmer. Senere blev han huslærer, gik derefter over til landbruget og blev godsforvalter på Estrup i Malt sogn. Ved pengehjælp, blandt andet gennem hustuen, blev han i stand til at købe Nebel mølle, der havde et tilliggende på 150 tdr. land.

*Carl Vilhelm Wulff.
H. Tønnies fot., ca. 1875.*

Med stor flid og dygtighed arbejdede ægteparret i over en menneskealder på denne plads. Hans Andreas Wulff blev stænderdeputeret i Viborg og justitsråd. Han døde 6. januar 1850. Hans kone Caroline Christiane Poulsen var født på Lunderup ved Varde den 3. juli 1773 – datter af gård- og møllejer Asmus Anthon Poulsen.

I Nebel mølle fødtes 9 børn, hvoraf Carl Vilhelm var den 8. i rækken. Hans barndomsår kender vi intet til, men vi ved, at han ikke blev sendt til nogen lærd skole, men hjemme blev forberedt til studentereksamen – vel nok af en dertil antaget huslærer. Han blev student i 1832

og kom derefter til København for at studere ved København Universitet. Han fik logi ikke langt fra universitetet hos fru Mette Kirstine Moth i Købmagergade 51³. Fru Moth blev senere hans svigermoder, idet han forlovede sig med datteren Andrea.

Fra hjemmet blev han klædt og fik sit ophold til dels betalt, men derudover var han nødt til at fortjene noget, hvilket følgende brev, dateret 3. maj 1835, fra faderen til fru Moth tydeligt viser:

Nebel Mølle den 13. Maj 1835.

Bedste Frue.

Jeg tillader mig herved at tilsende Dem det i mit forrige omtalte Tøj til Carl, hvormed han kan blive meget hæderlig klædt, og anmoder jeg om, at De godhedsfuldt vil advare ham om at tage sine kostbare Klædningsstykker i Agt og ei i nogle faa Uger tiljasje dem som han plejer, thi hvis mine Indtægter ei ville forøge sig, maae han ikke det første Aar vente Tøj fra mig. Fra Landinspektør Johansen vil jeg haabe, De har modtaget 24 Rigsbankdaler Sedler, og vil jeg nu formode, at Carl med hvad han selv kan og maae fortjene for længere Tid er sikret.

Jeg tillader mig endvidere at adressere et lidet Skrin til Dem, hvori vil findes 3 Skæpper Boghvedegryn, 3 Skp. Grubemel og 2½ Skp. Byggryn, hvoraf De er saa god til Deres lille Husholdning at modtage 1 Skp. Boghvedegryn, 1 Skp. Meel og ½ Skp. Byggryn; det øvrige ville De behage at udlevere til min Dater Augusta, naar det bliver fordret. Jeg hilser Dem venska-

beligt fra Lotte som fra den hele Familie og tegner mig

*Deres ærbødige
Hans Wulff*

P.S. Et Par Støvler og et Par Skoe vil findes nedlagt i Kisten.

Det mål, den unge Carl Vilhelm Wulff havde sat sig, var at blive præst, og han begyndte derfor at studere theologi.

Efter 4 års studium holdt han sin første prædiken 5. søndag efter trinitatis 1836 i Vester Nebel kirke i fødesognet, hvor han var blevet døbt og konfirmeret. Den håndskrevne prædiken, som stadig eksisterer, har følgende påskrift på omslagets forside:

*En dådrig fader
Den ømmeste moder
helliges
Dette mit første forsøg*

På bladets bagside har sognepræsten for Øster Starup og Vester Nebel pastorat; Mathias Kragh, efter anmodning af den unge Wulff givet en bedømmelse af hans prædiken, og han slutter med disse linier:

*Gud give da han snart måtte nå
sit foresatte mål til glæde for
forældre, søskende og hans deltagende
ven.*

*M. Kragh
Starup præstegård d. 9. august 1836.*

Et par år efter, den 6. maj 1838, prædiker han i Helliggeist kirke i København og den 21. sept. 1838 og den 3. maj 1839 i Trinitatis kirke i København.

Herefter kunne det se ud, som om han er kommet i tvivl om, hvorvidt det er det rigtige studium, han har valgt, for ind mellem er han begyndt at studere medicin.

Givet er det, at han har taget sig lang tid til sit theologiske studium – måske moret sig for meget – for han blev først theologisk kandidat i maj 1844 med karakteren *haud*.

I 1845 aflagde han den kateketiske prøve med karakteren *laudabilis*, og i maj det følgende år havde han indstillet sig til den homiletiske prøve, som han holdt i Trinitatis kirke for professor Martensen og pastor Boje fra Garnisons kirke. Han fik herfor karakteren *haud illaud* – endskønt den skriftlige karakter var *laud*.

Når han ikke fik en bedre karakter, mener han, at skylden i nogen grad var den, at mens han sammen med pastor Boje ventede i kirken, kom meddelelsen om oprøret i Rendsborg, hvilket i høj grad gjorde ham nervøs.

I tiden efter embedseksamen har han for at få udkommet måttet ernære sig som lærer, men samtidig er han igen begyndt at studere medicin. Han meddeler selv følgende i et håndskrevet notat: I begyndelsen af 1848 gjorde jeg fremdeles tjeneste på fødselstiftelsen med kandidaterne Schleisner, Vejvodt og Bendzen og besøger endnu af og til hospitalet. Min hensigt at tage medicinsk eksamen forpurrede ved Stemanns erklæring, at jeg i dette tilfælde ikke fik det af mig søgte etableringslån, der var mig en nødvendighed for at blive udstyret til min rejse til Grønland.

*Marie Sofie Juliane Andrea Wulff, født Moth.
F. Fischer, Helsingør, fot., ca. 1875.*

Om hans medicinske studium giver en anbefaling fra professor og overlæge ved „Almindeligt Hospital“ S. E. Larsen, dateret 21. maj 1848, nogle oplysninger:

Hr. pastor Wulff har daglig og flittigt besøgt Almindeligt Hospitals kirurgiske afdeling fra 7. februar 1845 til 1. juli 1847 og ved disse besøg erhvervet sig en særdeles praktisk dygtighed i kirurgiske tilfælde, hvorved han vel kunne stifte overordentlig nytte.

I året 1847 har han ansøgt Det kongelige Missionskollegiums styrelse om at komme til Grønland som missionær. Det ansøgte er blevet imødekommet, for den 5. april 1848 får han udnævnelse som

missionær i Jacobshavn, og han bliver ordineret den 10. maj.

Men forinden udnævnelsen og ordinationen havde Wulff den 8. marts samme år holdt bryllup med Marie Sofie Juliane Andrea Moth, født i Kalundborg den 9. marts 1815. Hendes forældre var løjtnant i artilleriet og toldbetjent i Dragør Carl Fred. Moth og Mette Kirstine Møller. Vielsen fandt sted i Garnisons kirke, og den blev foretaget af Wulffs nære ven, sandsynligvis studiekammerat, ordineret kateket ved kirken Lauritz Jürgensen¹⁾. Til stede i kirken i lukket stol var kun Wulffs svigermoder, fru Mette Kirstine Moth (hendes mand Carl F. Moth var død 27/8 1828), brudens søster Emma Moth og et par nære venner, Falck²⁾ og dennes kone. Aftenen tilbragtes i Casino.

Der var naturligt store forberedelser inden afrejsen til Grønland, som skulle finde sted i slutningen af maj måned.

- 1) Cand. theol. Lauritz Jürgensen, f. 1813, blev sognepræst i Øster Mariæ på Bornholm.
- 2) Cand. theol. Hans Peter Falck, f. 1815, blev sognepræst i Vindinge ved Svendborg, gift 1841 med Emilie Caroline Meiling.

Den 24. maj mellem kl. 1 og 2 eftermiddag gik Carl Vilhelm Wulff, hans hustru Andrea, en md. Hansen og den unge pige Mine ombord i Grønlandsskibet „Peru“ i Københavns havn med kaptajn Friderich Ocken som skibets fører, men på grund af ugunstig vind fandt afrejsen først sted næste dag kl. 7 morgen. Ankomsten til Godhavn fandt sted den 3. juli kl. 4 om eftermiddagen – altså en rejse på ca. 6 uger. Her gjordes et længere ophold, hvorefter

der fortsattes til Jacobshavn, hvor Wulff skulle have sin beskæftigelse som missionær og lærer.

Om rejsens oplevelser, søsygens kvaler og modtagelsen i Grønland af den indfødte befolkning og de derboende danske fortæller Wulff udførligt i et brev i dagbogsform til hans svigerinde i Danmark, Emma Moth.

Således skriver Wulff d. 30. maj:

Det gaar umaadelig langsomt, da vi næsten altid maa krydse med stiv Kuling imod Strømmen. I Middags passerede vi Trindelen, der flagede for os, og det er nok sidste Gang, jeg ser Flaget inden i Grønland. Om Aftenen fik vi Skagens Fyr i Sigte. En Skonnert der gaar noget borte fra os, har nogle Gange sat preusisk Flag til, og Styrmanden og jeg talte stærkt om at faa Riflerne frem og vore Kanoner ladte. Nogle svenske Fiskere fra Marstrand bordede os efter Middag og solgte os Fisk. De fortalte at Krigen var endt, men det er naturligvis kun løs Snak. Vi troede i Morges at høre en fjern Kanonade, men det var dog ikke tilfældet, da vi senere opdagede Grunden til Lyden. Det stakkels Jylland er alt idag gjort til Prise for det tyske Røverpak, thi endnu er det jo aldeles utænkeligt, at der skulle være kommet Hjælp. Gid dog Svenskerne snart vilde komme, og gid ikke een Preuser maa komme levende ud af Jylland.

Søsygen har hidtil plaget os mere og mindre, men min stakkels Andrea er lige taalmodig. Vor lille Mine, der i de første Dage var dygtig søsyg, er nu i et udmærket Humør og synger saa lang Dagen er. Hun glæder sig rigtig ved at komme til

Grønland, og jeg haaber, vi ret skulde faa glæde af hende, naar det kan lykkes mig at lære hende, hvad hun mangler. Vi have til Aften faaet en styg Dønning, derfor nødt Andrea til at gaa tilkøjs, og jeg agter nu at gøre det samme.

Baadsmændens Haand er det daarligt med, da der er kommen en meget stærk Betændelse i Saaret, der strækker sig helt op ad Armen til over Albuen. Han lider desuden af gasteriske Tilfælde.

D. 3. Juni. Igaar maatte jeg skjære i Baadsmændens Haand, og igjen i Dag, det er en daarlig Person, der klynker meget mere end nødvendigt og derfor er han kjedelig at have med at gjøre. Andrea ligger i Dag, da her er en meget svær Dønning. Vi har passeret Lindesnæs. Mine har lidt ondt i Halsen og maa derfor holde sig i Kabytten.

D. 4. I Dag Kl. 10 Fm. passerede vi Fainy Hill og er saaledes nu ude i det Atlantiske Hav. Jeg har læst meget om det majestætiske Hav, men mig synes det kun forfærdelig kjedeligt, og jeg takker Gud, at jeg ikke er blevet Sømand, thi et triviellere Liv kan man ikke godt tænke sig. Det har forøvrigt noget overordentlig rystende ved sig især om Natten, at høre Bølgerne slaae mod Skibet med en Kraft, som om det var flere Kanonskud, der blev affyret.

D. 23. 48 n L. Vi have da nu oplevet en Storm, og skjøndt det jo unægteligt er noget ængstende, kan jeg dog ikke nægte, at jeg nu da det er forbi er ret glad ved at have set, hvorledes Havet seer ud, naar

det er rigtig oprørt. Bølgerne kan da slet ikke komme til at vise sig, fordi Stormen tvang dem ned, i det mindste saa det da saaledes ud. Alle Sejlene vare opgivne undtagen Merssejlene, og skjøndt vort Skib er temmelig svært, blev det dog drevet frem med en Hastighed af 11 Maal i Vagten. Imidlertid var det dog næsten interessertere imorges Kl. 4, da Stormen havde lagt sig noget at se de mægtige Bølger. Skibet gik omtrent som Vogne paa Rutshebanen, og naaer den engang imellem fik en Sø noget tværs ind, slingrede den fra Side til Side, saa alt hvad der var løst i Kabytten slingrede fra den ene Side til den anden. Andrea befandt og befinder sig temmelig vel, men tør dog ikke forlade Køjen i Dag. Md. Hansen var noget kleinmodig, skjøndt hun ikke vilde være det bekjendt, men Mine stod vel tilmode og betragtede det hele, enten det nu var virkeligt Mod eller Ubekjendtskab med Faren. Forøvrigt kom vi et godt Stykke frem, da vi hele Tiden løb for Vejret. I Aften har vi i Anledning af St. Hansaften drukket Toddyer og spillet Ufødt, og senere var jeg paa Dækket til Kl. 11. Det har forøvrigt blæst godt hele Dagen, og jeg haaber at vor Rejse med Guds Hjælp i Løbet af 14 Dage skal være til Ende, det vil sige at vi har naaet Godhavn.

D. 27. Middagen omtrent 60° v L.

Vi have i Dag tilbragt en overordentlig behagelig Dag. Vejret har været saa stille og saa varmt, at man snarere skulde tro sig i Dyrehaven end i Davisstrædet. Kl. 10 blev vi varskoede, at et Isbjerg var i Sigte, og vi skyndte os op for at se dette for os aldeles nye Syn. Andre panteistiske Ge-

mytter vilde maaske sammenligne det med et Marmorgelænder, der lige som sprang op af det mørke Hav, men mig forekom det snarere, som naar man hjemme i Danmark fra Søen i lang Afstand seer en Landsbykirkes hvide Taarn, og i Stedet for at have noget afskrækkende for mig, var det mig snarere et venligt Syn. Jeg haaber, at det skal være et heldigt Varsel for mit tilkommende vanskelige Forhold til Isfjeldene, og at vi stedse skulde være gode Venner, thi vil en saadan Fyr chicanere, saa maa han ikke være god at boxes med. Jeg havde da forøvrigt slet ikke forestillet mig et Isfjæld saaledes og mindst troet, det var saa blændende hvidt, thi det saa ud som nyfalden Sne. Nærmere betragtet maa det vist endnu see langt smukkere ud, da jeg i omtrent $\frac{1}{2}$ Mils Afstand ikke engang kunde have et rigtigt Begreb om dets Størrelse, dog bryder jeg mig slet ikke om at se det nærmere, inden jeg sætter Foden i Land, da det altid er behageligere med slikt Naboskab at være lidt i Sikkerhed.

Om Eftermiddagen efter Bordet eller Skafningen, som det her hedder, sad jeg paa Dækket med min Pibe og nød Vorherres dejlige Sol, da jeg paa det næsten spejlglatte Hav pludselig opdagede noget, som jeg i en Hast troede var et Dampskib uden at gjøre mig Rede for det urimelige i denne Tanke, men jeg blev paa mit Spørgsmaal oplyst om, at det var en Kribokok eller stor Hval, der sprøjtede Vand. Den var imidlertid vist $\frac{1}{2}$ Mil borte, men senere kom samme Hvaler i Snese nær og gik ligesom nysgerrige flere Gange omkring Skibet. Det saa nydeligt ud, naar

de sprøjtede Vandet mod Solen, da det saa dannede Regnbuer, og jeg tror næsten, at det morede dem selv at se det, thi de skulde jo efter Eschrichts mening være meget kloge, næsten lige saa kloge som han selv. Andrea kunde ikke godt lide de Havets Personer, især holdt hun ikke af Ansigtet, men jeg synes, det saa godt ud, naar de hævdede denne store, for enkelte vel 25 til 30 alen lange Krop undertiden helt op over Vandet. Hen paa Eftermiddagen da vi havde fornærmet Hvalerne ved at banke dem i Siderne med Kulstænger, (de gik nemlig undertiden kun 10 Al. fra Skibet) og de derfor vare gaaede hjem igjen, satte vi os til at spille Kort paa Dækket et par Timer, til vi igjen skulde skaffe, thi spise gjør man i et væk her ombord, og efter Bordet gik vi igjen paa Dækket. Havde Dagen været smuk, da var Aftenen det ikke mindre, og har Grønland mange saadanne Aftener, skal jeg ikke beklage mig. Jeg troer aldrig, jeg har seet en saa dejlig Himmel med saa smukke Skyformer og saa vidunderlige Farveshatteringer lige fra det dybeste blaa til den dejligste Purpur. Stedse forandredes Skyerne og Belysningen uden at aftage i Skjønhed. Langt borte hørtes Hvalfisken snofte, om man kan kalde den Lyd saaledes, og lige over vore Hoveder og omkring os fløj quidrende Svaler i hundredevis. Det er næsten umuligt at løsrive sig fra denne dejlige Situation, og først Kl. 12 blev det os muligt at gaa ned. I Dag er jeg bleven forsonet med Søen; men jeg er bange, Freden varer ikke længe, maaske vi allerede i Morgen haver Taage, saa vi ikke kunne see 100 Alen fra os, thi saaledes er det i dette Land.

Mandagen d. 3. Juli ankom vi til Godhavn, hvor vi bleve vel modtagne. Andrea er efter Omstændighederne rask, og hvorledes det nærmere gaar os skal følge.

I Jacobshavn virkede Wulff i to år, indtil han fra 29/3 1850 udnævntes til missionær i Egedesminde.

Hans medicinske studium førte til, at han ved siden af sin missionsvirksomhed blev konstitueret som læge i Nordgrønland i to år, idet han under bataillonskirurg C. N. Rudolphs permission med indenrigsministeriets tilladelse blev antaget som sådan for et år og yderligere for endnu et år, da Rudolph ønskede permissionen forlænget.

Wulffs fik nok at gøre, da der udbrød kopper i Egedesminde-distriktet, tilført med 2 engelske hvalfangerskibe. Det lykkedes imidlertid ved energisk bekæmpelse at begrænse sygdommen nogenlunde.

Missionskollegiet var ikke helt tilfreds med, at Wulff havde påtaget sig dette job, idet det mente, at det havde fået en uheldig virkning på hans missionsvirksomhed, hvilket Wulff dog protesterede imod, idet konstitueringen som læge forelå uden at han var blevet spurgt. Alligevel hævdede kollegiet, at en bedring kunne spores, da lægetilsynet var bragt til ophør.

Det fører for vidt i denne artikel at komme nærmere ind på familielivet, missions- og lærervirksomheden i Grønland, som dagbøgerne fortæller så meget om, men vi må nøjes med at nævne missionærparrets i Grønland fødte børn:

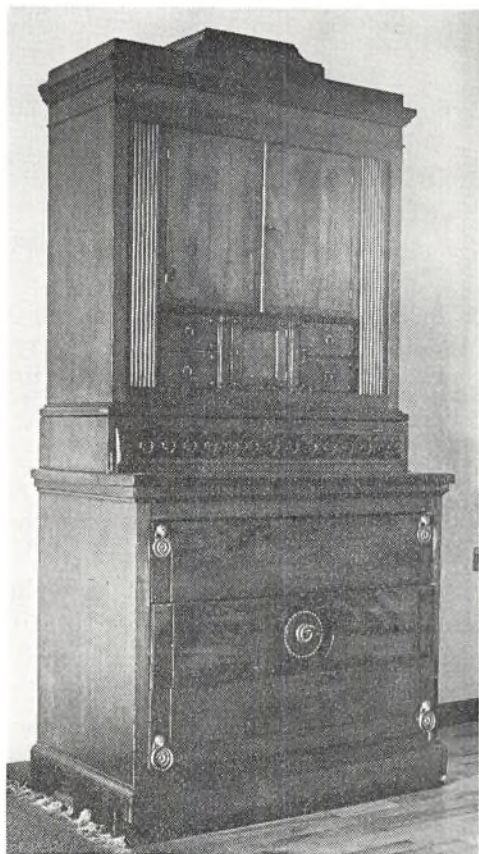
- 1 Kirstine Dorteia Frederikke Nathalie Magdalene Wulff, født i Jacobshavn 30/1 1849.
- 2 Augusta Manouw Charlotte Emilie Wulff, født i Egedesminde 27/7 1850.
- 3 Carl Frederik Hans Wulff, født i Egedesminde 29/2 1852.
- 4 Bertha Christiane Marie Ernesta Wulff, født i Egedesminde 12/5 1853.
- 5 Emma Elisabeth Margrethe Henriette Wulff, født i Egedesminde 28/11 1855.
- 6 Theodora Johanne Sophie Sara Wulff, født i Egedesminde 3/9 1857.

Wulff overlod missionskollegiet at træffe bestemmelse om, hvor lang tid hans embedstid i Grønland skulle være. Kollegiet bestemte i henhold hertil, at Wulff skulle forblive i Egedesminde til 1860, idet det var af den formening, at han ville blive længere tid i landet; men enten det nu har været hans hensigt eller andre ting er kommet til, som har nødvendiggjort hans hjemrejse, så forlod familien Wulff Grønland i 1858.

Den 4. juli kl. 11 afsejlede Wulff, hans hustru og 6 børn fra Egedesminde med skibet Hvalfisken, og først hen i oktober efter en 3 måneders streng og besværlig rejse nåedes Danmark.

Hvor glad og tilfreds han end havde været ved at være i Grønland, så har familien nok længtes hjem, og måske har et præstekald været i sigte.

Så vidt det kan skønnes, bosatte familien sig midlertidigt i Helsingør, hvor købmand og skibsreder Kragh Frederik Marstrand og hans kone Dorteia Kathrine Marstrand, født Aschengreen, har taget sig af dem og skaffet dem bopæl.

*Empire-skabschatol fra Falslev præstegård har tilhørt Carl V. Wulff. Tilhører nu oldebarnet Kirsten Lyngholm, Aalborg.
(Fotografi af Finnur Bech).*

Wulffs kone Andrea og hendes søster Emma havde tilbragt en del af ungdomsårene hos Marstrand og hans kone, som havde været en slags plejeforældre, og de blev da også kaldt onkel og tante.

Moderen til Andrea og Emma, fru Mette Kirstine Moth, mistede sin mand i 1828, og for at få udkommet har hun efter alt at dømme måttet arbejde som pensionats-

værtinde på Købmagergade i København (det var her Wulff boede).

Døtrene er da kommet i huset hos familien Marstrand i Helsingør, der var barnløse.

Pastor Wulffs næst yngste datter, der også hed Emma, kom senere i huset hos Marstrands, og da hun blev gift med kofardikaptajn Lauritz Funder, blev denne ansat som fører af Marstrands brig „Ceres“ af Helsingør. Emma og Lauritz Funder fik derefter bopæl i Helsingør, og her er deres børn født.

Straks efter hjemkomsten begyndte Wulff at søge forskellige præsteembeder. Et ledigt embede i Falslev ved Mariager gav resultat. Udnævnelsen blev undertegnet den 6. juli 1859, og telegram om kongens underskrift modtog Wulff den 11. juli om aftenen.

Embedet blev dog først tiltrådt den 1. oktober, og tiltrædelsesprædikenen holdtes næste dag den 2. oktober for en næsten fyldt kirke.

Den øvrige familie flyttede dog først ind i præstegården i begyndelsen af november.

Her ved den smukke ådal i en gammel præstegård ikke langt fra den smilende Mariager fjord begyndte nu et præstegårdsliv væsentlig forskelligt fra det familien i ti år havde været vant til i landet højt mod nord, som af natur, sprog og folkeliv var helt forskelligt fra det øvrige Danmark. Her i hus, have, skov, hede og bakker var et ideelt sted for opdragelse af en børneflokk mellem eet og ti år.

Præsteembedet var ikke et af de fede, men da nabopræsten Carl Voetmann i 1863 forflyttedes til Sjælland, blev der

tale om en omannectering af dette kald, og præsten i Falslev blev derefter pastor vicarius, indtil en sammenslutning af de to kald fandt sted i slutningen af 1872. Hermed blev Wulffs indtægter forbedret.

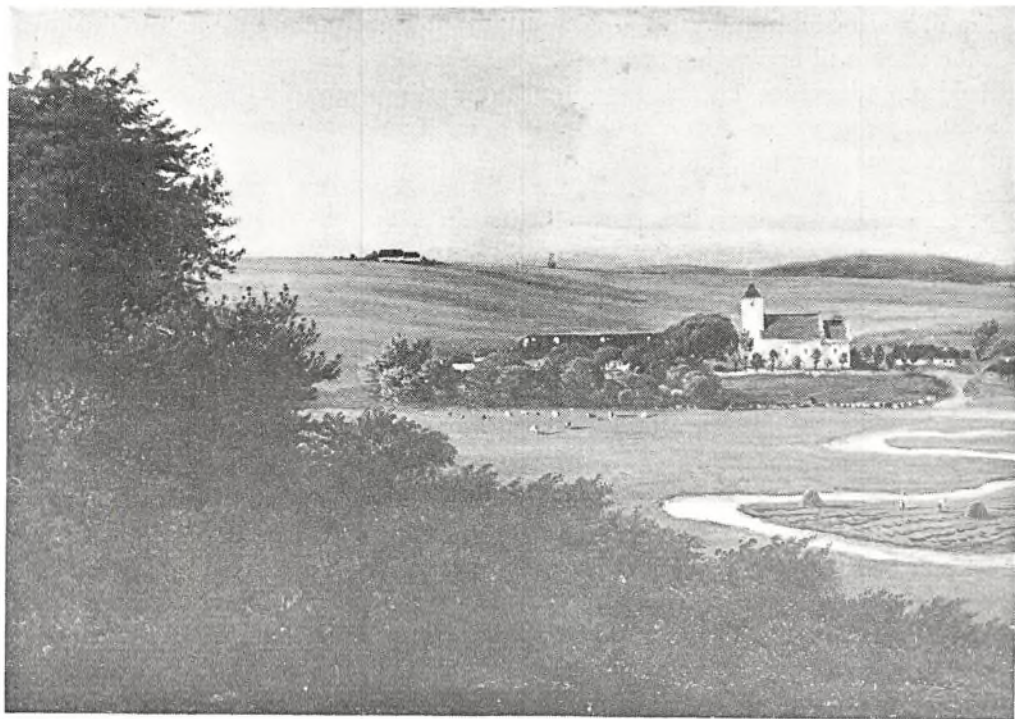
Til præstegården hørte et jævnt stort landbrug med ager og eng, som præsten selv drev. Til præstegården hørte yderligere et betydeligt areal skov- og lyngklædte bakker, der lå syd for præstegården i den vestlige side af ådalen. Spadsereture i disse bøgeskogsbevoksede bakker var et kært mål for familien i præstegården.

Maleren Niels G. Rademacher udtryk-

ker det smukt i et brev af 30. marts 1880 til præstedatteren frk. Emma Wulff i anledning af faderens død: „noget jeg selv til min glæde så mange gange har erfaret, ligesåvel som jeg aldrig vil glemme disse indtryk af velvære, der faldt så meget i min smag, det idylliske rolige præstegårdsliv, hvor vi alle i forening havde fælles sans for naturens romantik over de grønne enge til bakker og skov, som jo var Deres fars glæde.“

Præsten var på den tid sognets midtpunkt, og da præstefamilien tillige var meget gæstfri og selskabelig anlagt, var egnens folk her faste gæster. Der var ikke

*Falslev kirke og præstegård set fra de præstegården tilhørende skovklædte bakker.
Til venstre i forgrunden Kastbjerg å. Malet af N. G. Rademacher ca. 1875.*

en aften, hvor der ikke var fremmede eller præstefamilien var ude.

Sønnen Karl, der var blevet ansat som kommis i Hadsund, nævner i sin dagbog gæsterne ved faderens fødselsdag den 6. dec. 1874.

„Kjørte med Hornbeck, fru og frk. Nielsen, postmesterens og frk. Frisch hjem til faders fødselsdag. Her var Winding, Hollesen, Poppe, Blichfeldt, Pedersen, Blegvad, frk. Kjær, Rasch og frue, Lassen og frue, Glenstrup, Grandjean, Line Madsen, Neergaard og frue, mad. Kjeldsen og lærerinde, Kjeldsen, Rersbæk med frue og lærerinde, Wad, Jensens, Aagaards og Falk fra Aalborg. Vi dansede.

Kom til Hadsund 3½. Meget mørkt og sneede først på natten.“

Fra 6. november samme år:

„Om aftenen til bryllup hos Stangerum i Hadderup (datter og H. Brisces søn i Norup), fader og moder (pastor Wulff og frue), Augusta som brudepige og Theodora der. Kom hjem kl. 5. Gildet varer i 3 dage. Mellem 100–150 mennesker.“

Også maleren Niels Grønbek Rademacher (1812–85), der en overgang boede på Skovsgård i Skellerup sogn nær Hobro, var en yndet gæst i præstegården. Han klippede silhouetter i hvidt papir af præsteparret og alle børnene, ja endog præsten i hestevogn på vej til kirke, og for at fornøje børnene klippede han til dem morsomme eventyrfigurer.

Små oliebilder har han malet af kirke og præstegård, ligesom naturen ved ådalen har inspireret ham til små yndige billeder med udsyn over ådalen både mod bakkerne og mod kirke og præstegård.

Wulff var pligtopfyldende i sit kald, afholdt og vellidt af sine sognebørn, tog sig af syge og fattige og delte ud til trængende og nødlidende af sine ikke alt for rigelige midler.

Om pastor Wulffs menneskelige egenskaber taler et udsnit af den ligprædiken, som vennen provst August F. K. Ussing, Spentrup, holdt ved hans begravelse den 2. april 1880.

„Hvad var der da i hans liv og væsen, der sådan gav ham evne til, jeg tør godt sige, mere end de fleste at skrive sit navn dybt ind i deres sjæle, blandt hvem han færdedes, sådan at det ikke let kunne slettes ud igen. Jeg skal sige dig det: Han ejede i sit bryst en sjælden rig skat af det, som er det dejligste og tillige det mægtigste i himmel og på jord, en rig mængde af kærlighed. Det liv, som her er sluttet, skal det vidne om, at det blev levet af ham ikke mest for ham selv, men mest for alle omkring ham.

Tænk blot engang på den tid, da det åsyn, som nu har så dybe furer, endnu var blankt og glat, da bruste og kogte blodet i hans årer, og ungdomslivet sprudlede frem ved hvert skridt, han gjorde, og tusinde små lystige skjælme sad i hvert af hans øjne – jo kunne du ikke endnu på hans gamle dage blot for et par år siden se, at der endda var nogle af de skjælme endnu i live, de var hverken døde af kulden i Grønland eller bleven helt kvalte af livets forskellige tunge tryk – de døde først ud af de gamle øjne, da døden lagde sin hånd på hans hjerte; dengang i ungdommens tid – ja det er længe siden, hvor dansede ikke så at sige lune og liv og lyst på hans læbe og hans tunge, og hvor dan-

sede ikke sjælen i hans bryst og råbte: Ud i verden, ud blandt mennesker, ud at glæde dig over jordelivets herlighed og lyst, så dejligt, som du har skabt det, – sådan var den gamle pastor Wulff i hans ungdoms vår! Vidste du det? – men jeg ved endnu mer, der sad allerede dybest inde i hans hjerte lidt vel skjult, men altid lyslevende den kærligheds engel og den holdt alle skælmene i tømme med sin bløde hånd, og den hviskede ham til: Ja, syng og le og dans! men glem aldrig, at hvad Gud har bestemt dig til var at leve dit liv for at hjælpe dem, der lide og trænge, det skal være din lod!

Og han lyttede til stemmen, og så blev det hans ungdoms første arbejde, om han kunne vinde sig kløgt til i egentlig mening at lægge lægedom på hvert pinefuldt sår og til at bringe lindring til mange sygelejer og hjælp til dem, der led under sygdoms kår.

Og livets forskellige forviklinger snærede sine bånd omkring ham, og staven, tungere end han mægtede at løfte, lå og spærrede vejen for ham, så fik han vel bøje sit skridt ad andre veje, og han gik fra sygehuset til kirken, men aldrig glemte han, hvad kærlighedens engel havde sagt: Du skal leve for at hjælpe dem, der lide og trænge! det kan jeg gjøre i kirken – tænkte han, og så blev han præst. Og hvor har han ikke prædiker siden den tid på sin egen vis.“

Præstekolleger med familier var velsete gæster. Her kom provsten fra Spentrup August Ussing og nabopræsten fra Vindblæs Carl Voetmann med familie.

Et lille pudsigt træk stammer fra provst Jacobs Valentins tid.

Falslev pastorat hørte under Nørhald, Gjerlev, Onsild herreders provsti. Provst Valentin, der efterfulgte St. St. Blicher som sognepræst i Spentrup-Gassum, var Carl Wulffs nærmeste foresatte. En af provstens embedspligter var at føre tilsyn med provstiets skoler. Da han engang skulle tilse en af skolerne i pastoratet, skulle præsten fra læreren have besked om provstens ankomst. Der blev sendt en karl afsted, og han afgav beskeden på denne måde: „A ska helsen Wulff fra Wad å sej, at Walentin er kommen.“

Pastor Wulff var en fornøjelig mand fyldt med humor og lune, og den øvrige præstefamilie har ikke ladet noget tilbage at ønske i samme retning.

Herom vidner følgende små pudsige træk nedskrevet i anledning af denne artikel af den nu 92-årige dattersøn, fhv. skovrider Carl Christian Funder, Otiumgården, Aalborg.

Dalevende godsejer Chr. Juul Kjeldsen ejede dengang godset Haunø ved Hadsund. Han var en særpræget mand, i det mindste hvad hatten angik, og da pastor Wulff første gang mødte ham på gaden i Hadsund, gik han hen til ham og sagde: „Goddag, godsejer Kjeldsen.“ – Denne spurgte ret naturligt: „Hvorfra ved De, at jeg er godsejer Kjeldsen“. Så svarede Wulff: „Det kan jeg da se på hatten:“ „Nå,“ sagde Kjeldsen. „Så må De være pastor Wulff, det kan jeg høre på kjæften.“ Og så var de på talemål.

Engang da det første Cirkus Miehe gav opvisning ved Falslev, mødte Miehe præsten, og de kom i snak. Deraf fremgik, at Miehe og hans kone ikke var gift, da ingen præst havde villet vie dem. „Kom De med

Deres kone ned i præstegården i morgen, så ordner vi det“, sagde præsten. Siden havde familien Wulff altid fribilletter, når Cirkus Miehe kom på enen.

I præstegården var der fem pigebørn og en dreng, hvilket gav pastorinden meget at bestille. Hun havde derfor en gammel jomfru Jensen i Mariager til at hjælpe sig med syning og lignende. Engang da hun var ved at gøre afregning med jomfru Jensen, bemærkede hun, at denne havde forhøjet prisen på knaphullerne med en øre pr. styk. „Men hvorfor er knaphullerne dog blevet dyrere“, spurgte pastorinden. „Jo, det skal jeg sige Dem, pastorinde“, svarede jomfru Jensen. „Jeg har såmænd arvet!“ „Nå, det var da morsomt“, sagde pastorinden og tilføjede: „men derfor er der da ingen egentlig grund til at sætte prisen på knaphullerne op?“ „Jo“, svarede jomfru Jensen: „Det skal jeg såmænd sige Dem, lille pastorinde. Penge makker mod, penge makker mod!“

Proprietær Glenstrup på nabogården Ballegård har åbenbart været en lidt hypokonder ungarl, for en dag, da han kom ind i præstegården, blev præstedøtrene enige om, at de ville prøve at gøre Glenstrup syg. Den første, han mødte, sagde derfor med lidt bekymring i stemmen: „Jeg synes ikke, De ser rigtig rask ud i dag, proprietær Glenstrup!“ „Nå, jeg fejler sgu ikke noget“, svarede han. Men da den næste, han mødte, sagde: „De ser lidt dårlig ud i dag!“ og da de følgende kom med lignende bekymrede bemærkninger i stigende tempo, endte det med at proprietæren virkelig følte sig så syg, at han gik hjem i seng.

Der kom en ny degn til Vindblæs skole, og da han kom på anmeldelsesbesøg i præstegården, stod pigerne på rad bag gardinerne for at se ham an. Han var en lille, ikke ret anselig ung mand. Så lød det fra Kirstine – den ældste: „Det er en mand for dig, Bertha!“ Svaret kom prompte fra Bertha: „Pys! den pige må være forlegen, som giftes vil med en degn!“ Men det blev hun.

Som den ægte fynbo, han var, plantede han, hvad der dengang var noget uhørt, en god stor frugthave ved skolen.

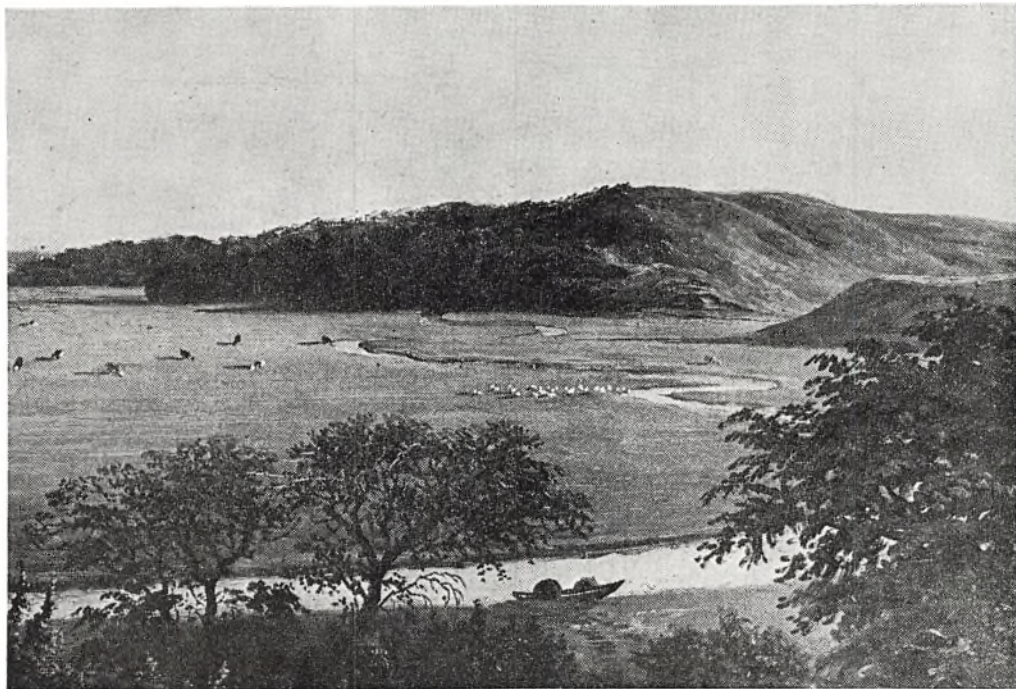
Ved en gudstjeneste i Falslev kirke, antagelig en julegudstjeneste, var der pyntet med lys. – Pludselig midt under gudstjenesten hørte man en skinger kvindestemme højt sige: „Madam Jensen, madam Jensen! ryk et bitte korn højere op, for det dripper, det dripper i madam Sivertsens hoved!“

Til præstegården hørte en lille båd, forsynet med hånddrevne hjul på midten (ses på et af Rademachers malerier), hvorpå man sejlede ad den smukke, men smalle, snoede å op til præstegårdsskoven i bakkerne.

Når man så spadserede i flok op gennem skoven, sang man uanset årstiden
„Kom maj du søde milde,
gør atter skoven grøn!
osv.

Jeg kunne for min død ikke begribe, hvorfor den søde milde ej måtte komme. Men som den artige lille dreng, jeg var (ca. 4–6 år), spurgte jeg aldrig.

Da jeg kort tid efter kom i Helsingør Latin- og Realskole og stadig vedblev på mit tydelige Helsingørsprog at synge samme sang, således som jeg havde opfattet,

*Udsyn over Kastbjerg ådalen mod de præstegården tilhørende bakker.
I forgrunden præstefamiliens båd med hånddrevne hjul. Malet af N. G. Rademacher ca. 1875.*

at Wulff'erne sang den, blev jeg af min sanglærerinde sendt i skammekrogen, hvilket jeg blev fornærmet over.

Det hjalp lidt, da jeg som ældre fik at vide, at selveste H. C. Andersen i sin tid havde stået i den samme skammekrog, og skønt skolen året efter blev flyttet ud på Gl. Kongevej, ligger den gamle skole der endnu, og hver gang, jeg har været i Helsingør, går jeg ind og mindes vor fælles skammekrog og de gamle Wulff'ers sangglæde.

Om familiens runde fødselsdage og festdage fortæller Wulffs dagbøger intet. Dog ved vi af bevarede sange, at sølvbryllups-

festen den 8. marts 1873 blev holdt med en vis festivitas.

Der blev samlet ind blandt beboerne til en gave, som bestod i en opsats med sølvfod og glasskål.

Fra familien Marstrand i Helsingør blev sendt en trykt sang.

I begyndelsen af året 1880 begyndte Wulffs helbred at vakle. Man ser det på skriften i dagbogen, der bliver mere og mere rystende og utydelig. I februar og marts kom husets læge dr. Pontoppidan jævnlige, men familielivet udfoldede sig dog på sædvanlig måde.

Den 15. marts om aftenen spillede den sidste l'hombre. Det sidste dagbogsnotat

er fra den 19. marts og her står: „Kl. 9 kom min kjære provst Ussing og blev til kl. 10½, derefter konfirmanterne, Kirstine fulgte med til Mariager og gik hjem i dejligt vejr.“

Fra ca. 1875 var en af døtrene også begyndt at føre dagbog, og vi ser af dagbogen fra 1880, at Wulffs helbred fra midten af februar måned blev ringere, men han passede dog stadig sit embede. Palmesøndag den 21. marts holdt Wulff sin sidste prædiken. Skærtorsdag den 25. marts forestod provst Rohde, Mariager, tjenesten i Vindblæs kirke. Han tog derefter til Falslev præstegård, hvor hele familien var til alters. Næste dag, langfredag den 26. marts kl. 10½, døde Carl Vilhelm Wulff stille og roligt.

Dødsannoncen lød:

At min kjærlige mand, sognepræst Carl Vilhelm Wulff, igår langfredag ved en stille og blid død forlod det timelige, er det min sørgelige lod at måtte meddele vore fraværende venner på egne og børns vegne.

Begravelsen foregår fra Falslev kirke fredagen den 2. april kl. 1

Falslev præstegård, den 27. marts 1880.

*Andrea Wulff
født Moth*

Begravelsesfølget var meget stort. Først talte provst Andreas Peter Rohde, Mariager, og derefter holdt provst August

Ussing, Spentrup, en smuk og dybt personlig tale.

I anledning af den afholdte præsts død blev der skrevet adskillige mindedigte.

Vi slutter den levnedstegning med at gengive det mindedigt, som landpostbud i Mariager Niels Andersen Hammershøj skrev:

*Du hviler nu i læ af samme kirke
Hvori du talte varmt og talte blidt,
Hvor man dig så med kærlighed at virke,
Hvor du blev hørt så gerne og så tidt,
Her talte du så mildt blandt disse grave,
Og balsam gød i mangt et hjertesår
Nu selv du hviler i de dødes have
Og sover trygt på Falslev kirkegård.*

*Du kom hertil fra snebeklædte vange,
Hvor Grønlands søn har lyttet til din røst
Og vistnok har du mange mange gange
Til Grønlands usle hytter henbragt trøst;
Og her blandt Jyllands lyngbeklædte høje
Vi så dig ind i hytterne at gå
Med sølvgråt hår og ømhed i dit øje
Vi så dig ved de syges lege stå.*

*Ja, åben var din hånd og blødt dit hjerte,
Og mildhed i dit øje lyste frem,
Og glad du hjalp, hvor der var nød
og smerte*

*Du bragte ofte trøst til mangt et hjem,
De mange kranse – som din gravhøj pryde,
Som man på gravens friske muld har lagt,
Er vidne om den tak, man ville yde;
Med dem den sidste tak man har dig bragt.*

(Landpostbud Niels Andersen Hammershøjs efterladede digte og minderim. Udgivet

af hans venner. I kommission hos boghandler A. Kibsgaard Mikkelsen, Hobro).

Opsats til visit- og prospektkort med sølvfod og glasskål. Gave fra menigheden i Vindblæs til præsteparrets sølvbryllup 1873.

Gammelt særpræget landsbymillieu hører til sjældenhederne i landskabet. Her er et tidligere karakteristisk motiv fra 1930'ernes Assentoft, et landsbyinteriør, der forlængst har måttet vige for sanering og nybyggeri.

Priorindetrængsler på Støvringgård Kloster

Af Kai Skytte-Rasmussen

Kai Skytte-Rasmussen

f. 4. december 1918 i Grevinge. Stået i lære hos malermester Oluף Ivertsen Gemmer i Tofthund. I perioden 1937 til 1941 elev hos Marlo Joensen på Odense Malerfagskole. Siden 1944 ledet malerfagskolen på Randers tekniske Skole. Her sideløbende drevet selvstændig virksomhed som malermester.

Medvirket som arrangør af to udstillinger på Kulturhistorisk Museum, hvor elever fra Randers tekniske Skole fremstillede udstillingsmaterialet – „Gimming Kirke“ i 1974 og „Støvringgaard Kloster“ i 1977.

Når man er kommet vel over den stærkt trafikerede Randersbro, drejer til højre, følger Gudenåens nordside, kommer man ad en ret fredelig vej langs med ådalen gennem „de nedre byer“ Tjærby, Vestrup

og Albæk. De velbjergede bøndergårde ligger på stribe ned mod engene. Ved Albæk kirke drejer vejen brat til venstre. Man får geare om, for nu skal der ekstra kræfter til at komme op i højderne.

Her bør man standse, – heroppe på bakketoppen.

Herfra har man den skønneste udsigt ud over fjorden, omgivet af flade engarealer og skovklædte bakkeskråninger. Skønnere syn findes vel næppe i det østjyske.

Kører man nu videre gennem skoven, når man til Støvringgård Kloster, beliggende i skovkanten ud mod fjorden.

Om nogen plet kan genkalde forestillingen om H. C. Andersens idyl, må det være her. Stedet har siden 1760 været beboelse for 12 adelige frøkner samt en priorinde – indtil og med 5 rangklasse. Klosteret var tænkt som en social foranstaltning for adelens og den kongelige embedsstands ugifte døtre, skænket af den barnløse baronesse Christine Fuiren i 1735.

Visse detaljer vedrørende bygningshistorien, opsporingen af nogle gamle grundplaner, fik mig til at lede i bispearkivet. Mellem de støvede papirer lå en korrespondance fra priorinde Fuglede. Nogle af brevene forekom at være skrevet i opbragt sindsstemning – meget uens skrivyrtme. Små stikprøver, som det lykkedes mig at tyde, gjorde mig nysgerrig – „lad

det blive borte, som os bedrøve vil“. – Hvad eller hvem var det mon, som man ønskede bort, og som bedrøvede sindene?

„Denne freds forstyrrer – at vi engang kunne komme til fred og sindsro igen på dette vort dejlige sted“.

Det lød spændende og fjernt fra den eventyrlige forestilling om idyl, man havde indbildt sig.

Birgitte Cathrina Fuglede var stedets første „folkevalgte“ priorinde. Da priorinde frk. Elisabeth Bille Rosenkrantz døde d. 10. januar 1782, trådte fundatsens bestemmelser stk. 4 i kraft – „Naar Priorinden ved Døden maatte afgaae, eller at hendes Plads paa anden maade bliver ledig, skal de 6 ældste Jomfruer, med Overlæg af Directeuren, votere paa den Jomfrue i Klosteret som de dertil maatte finde mest beqvem, hvilket Os derefter til Allernaadigste Approbation af Directeuren vorder fremstillet“. Dette var et kongeligt bud.

Frk. Fuglede var blevet konventualinde i 1771, kun 26 år gammel, og blev nu i sit 37 år valgt til priorinde. Hendes virketid blev den længste i klosterets historie.

- 1) Til påmindelse.
Stående indledning til sagsfremstillinger for overordnede myndigheder. Fremhæver at »sagen er af vigtighed.«
- 2) af 19.de forrige måned.
- 3) at mit valg (til priorinde) har behaget Dem, er mig meget kært.

Pro Memoria!¹⁾

At jeg af Deres Excellence, og Deres Højærværdigheds dende af 19'de passator,²⁾ erfarer min tagen resouloution, at agseptere det for mig giordte val, har været Dem til gefald, og behaget Dem er mig meget kiert;³⁾ Jeg forbaaber og dend Gud som har Selv styred dette, er fremdelles min hielper, ligge som det ved et oprigtig og alvorligt forsæt stædse skal være min bestræbelse, at bestyre det mig paalagte med orden og reedelighed, og svare til de gode tanker De Herrer Directeurer, og minne Frøkken Colleger har vist at have for mig,

I 50 år stod hun for styret.

I en poetisk beskrivelse om stedets lyk-saligheder skriver frk. Flora Henriette Lys-holm, en samtidig konventualinde:

„Gud satte her for tredive og syv
vor blide Fuglede til Styrer for det Hele
med vaagent Øje hun paaagter

mindste Dele
som Livet kiært og huldt kan giøre os.

I Sygdom er hun Trøst og Plejerinde
og i hver Livets Sorg en huld

Raadgiverinde,
i sunde Dage blid og venlig som den
skyfrie Himmel.“

Om man skulle tro den lovprisning, frk. Lysholm iøvrigt giver stedet, er hun noget nær det nærmeste, man i levende live kan komme paradiset. Og derom ingen tvivl.

Men frk. Fuglede har måttet føle skær-sildens bitre ve og klage i de første år af sin virketid. Korrespondancen er stilet til direktørerne for klosteret, stiftamtmanden og biskoppen, som på kongens vegne havde tilsynet med stedet.

Valget må have fundet sted – om enigheden ved vi intet – men d. 2. april 1782 foreligger et brev afsendt fra København med følgende indledning:

og saa vit sagens indretning og natur tillader det, stræbe at være saa meget muligt samtlige til behag, hvor til jeg næst Guds hielp meget fortrøster mig paa De Herrer Directeurs bistand.

Jeg skal koum⁴⁾ saa snart veyerliget, og veyene, nogenlunde tillader mig at gjøre reysen over Calundborg.

4) komme.

Det næste brev er dateret d. 6. juni, og det fortæller os, at der nu er tagen fat med megen myndighed. Brevet er på fire tætskrevne sider. Der nævnes forskellige „eftergivenheder“ fra den tidligere priorinde, der nu skal rettes op på. Forvalteren ser hun gerne får en skriftlig reprimande med en venlig påmindelse om at lytte mere til de ordrer, priorinden giver. Gartneren har, med samt sine medhjælpere, fået al maden på klosteret, endskønt der er til-

lagt ham i måneds løn: – 5 tønder rug og 5 tønder byg. Disse skal tilfalde klosteret, om bespisningen skal fortsætte på samme måde. Karetens to bageste hjul duer ikke og et andet køretøj trænger helt til at udskiftes. Nå, men der bliver også takket for to nye køreheste, så man nu ialt har 5.

Og ellers følger en hel del praktiske bemærkninger om husholdningssager, som skal istandsættes eller nyanskaffes.

Brevet slutter:

Jeg beder at excusere⁵⁾ at jeg her incomoderer⁶⁾ Deres Høj Velbaarenheder med saa lang en skrivelse, som jeg haaber en andengang at blive mindre, naar ey saa mange materier⁷⁾ er at skrive om. – ikke at forglemme min pligt, til Deres Excellence, at aflege min skyldigste taksigelse, for all bevist oblige og artighed,⁸⁾ mig blev bevist ved min nærværelse, som ved mange Complementer og bedes fra mig at forsikre Hendes Naade Frue Geheimeraadinden ikke mindre forseekres min pligt-skyldige taksigelse til Deres Højærværdighed, med ønsker at begges familie maa være restitouert,⁹⁾ og befinder sig fuldkomen frisk og vel; Jeg gratoulerer mig ved Selv, at have med saa veltænkende, og resonable Herrer og Directeurer at bestille, hvis understøtelse jeg ikke kand tville om, og allerede haver prøver paa, og fremdelles skal være min bestræbelse at Conservere.¹⁰⁾

5) undskylde
6) ulejlig

7) sager

8) forståelse og venlighed

9) rask

10) bevare

Ja, det er om at være stiv i såvel latinen som det franske – eller være i besiddelse af en god fremmedordbog.

Vi kan af ovennævnte tyde, at prior-

inden har været på officiel tiltrædelses-visit hos såvel stiftamtmanden (Deres Excellence) som hos biskoppen (Deres Højærværdighed).

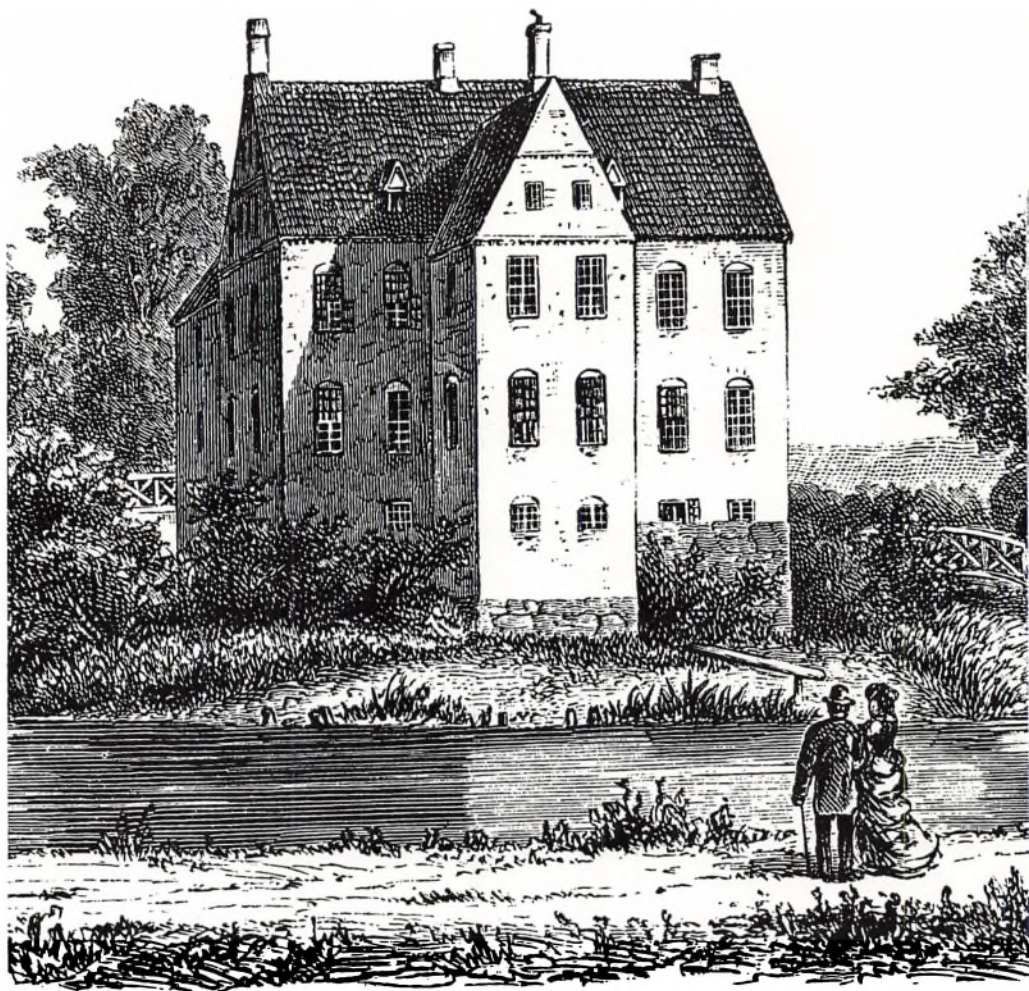
Der gik nu det meste af et år, hvor kor-

respondancen kun drejer sig om mindre problemer af praktisk karakter.

Men så sker der pludselig noget, som har ligget og ulmet gennem lang tid.

Brevet er dateret d. 12 May 1783, og

det gengives her i hele sit snirklede forløb og med sin let forpustede tegnsætning. Datidens retskrivningsregler kan iøvrigt drille – så bær venligst over med fejltidninger.

Støffringgaards Klosterbygning opførtes af den barnløse kansler Niels og rigsråden Mogens Kaas 1622–23, altså i Fjerde Christians lykkeligste dage, hvor det at bygge var at gavne riget. – Den røde teglstensbygning består af tre grundmurede fløje opført i to etager med spidsgavle. Hele anlæget er omgivet af en vandgrav. (Pennetegning fra o. 1875).

Pro Memoria.¹¹⁾

Mod min villie nødes jeg her, at indkoum¹²⁾ til De høje Her-
rer Directeurer med besværing over Frøkken Kaases fornær-
mende, og grove opførsel mod mig, og samtlige her, det gjør
mig meget ondt at jeg skal besvære De Høje Herrers Direc-
teurer med saadand u-behagelig afære, men jeg kan raabe
Gud, og alle nærværende Frøkner til vidne, at jeg haver
brugt all dend eftergivenhed, og moderation, mod Frøkken
Kaas, som haver været mig muligt, og stiltiende taget mod
mange grovheder baade af Hende, og Hendes slette Piige,
som Hun haver i Hendes tjenste, alt i tanke Fr. K: skulde
besinde sig, og at jeg med det gode skulde slippe igennem
med Hende, baade for Hendes egen, og Hendes respectable
Families skyld; indtil nu at Hun er gaaet saa vidt, at jeg for
Frøknernes fred, og rettigheder og Closterets regler skyld
ey længer kand tie, men er nød til at udbede mig De Høje
Herrers assistance og diritive.¹³⁾

At begynde fortælingen fra først af, da haver hun længe
beegne¹⁴⁾ mig med foragt, som jeg saaledes haver ladet pas-
sere, saa længe det kunde oversees, og allene andgik min
egen Person. Hun haver stædse giordt Klamerie med Fol-
kene, og ofte trued baade Kusk, Tienner, Gartner, og øvrige
Folk, med Stokke-Prygel, har ey som skik og Fondas til-
holde,¹⁵⁾ vilde talt mig, naar noget var Hun vilde have, men
efter sin egen villie proebert¹⁶⁾ at befale over Folkene, end
og med Hæste og vogn at vilde have ud i Hendes Erinde/:
hvilket siste dog blev forhindret:/ som i mange andre Maa-
der, ey and seende¹⁷⁾ om der var andre Huusets ting De
kunde have min ordre for at forrette; her i vindter faldt
Hun for¹⁸⁾ at vilde til Randers, hvilket Hun da ved sin grove
Koune sender mig bud og paa u-artig maade som sædvanlig
lader mig sigge, Hun vil have Skiæsen¹⁹⁾ med Hæste og Folk
til Randers, og da det just var i dend tiid, dend mængde
Snee var falden, som da gjorde det umuligt, med stoer vogn
og 4're Hæste at kome vel igennem (lade), og hul-veyn, blev
Hun her over meget opbragt, brugte sin u-forskamede Koune
til at klamres²⁰⁾ med Kusken derom, da Hun andsaae det
som en u-villighed at Kusken ej torde kiøre, Hun forsøgte
at sende bud rundt omkring, for at leye eller laane Hæste,
men ingen vilde endten leye eller lanne²¹⁾ Hende i de dage,

11) til påmindelse

12) indkomme med eller tilsende
en klage

13) anvisning om, hvorledes jeg
skal forholde mig

14) modsagt

15) og husets regler foreskriver

16) forsøgt

17) uden hensyn til

18) fandt hun på

19) stor kaleshevogn med tirs-pand

20) skændes

21) låne

22) fornuft

da alle viste veyne var farlig, dette kunde timet Hende til oplysning om Hun var af De Folk der kunde bringes til *raison*,²²⁾ men Hun vedblev sin mening, og havde nu foresat sig Kusken ey skulde være værdig at kiøre for hende naar, nogle dage derefter, at veyne var blevet bedre, laante Hun Præstens Post-vogn, at kiøre til Randers, og befalte tieneren at følge med, som jeg, da jeg fik det at viide sendte jeg bud ned til Fr. K: og lod spørge om det var saa Frøkkenen vilde ind i dag, og have tieneren med, jeg fik til svar, ja vist vilde Hun bruge Ham, ellers havde Hun ey befalt Ham det, og saadand mange u-artigheder, som baade ere u-nødvendige, og for vitløftige at førre i Pennen; Jeg ved jeg haver beegnet Hende saa ledes som jeg kand være bekendt baade for Gud, og Mennesker, og alle her nærværende kand bevidne med mig, at jeg haver en god Samvittighed, men hvorledes Hun kand forsvare sin opførsel mod mig faar tiden lære. – Jeg haver haft dend høflighed for Hende /: som i begyndelsen af striden med Hævningen:/ at gaae ned til Hende, da Hun ej vilde kome til mig, for jeg tænkte med forestillinger at bringe Hende til *raison*,²³⁾ da Hun derimod /: uagtet vi daglig samles ved bordet :/ naar der er noget sender mig Hendes grove Koune, og paa uforskammet maade beholder²⁴⁾ hvad Hun vil have; dog alt dette haver jeg med lempe gaaet igennem, og ej vildet incomodert²⁵⁾ De Høje Herrer Directeurer med u-behageligheder; i nu haver jeg i denne tiid haft en nye Seene med Hende, i hendseende til nogle værelser Hun havde til laans, næmlich nogle af De fraværende Frøkkners værelser, som er næst²⁶⁾ ved Hendes egen, disse vare Hende af Sal: Priorind: laante, og da jeg troede at kunde gjøre Hende en tienneste dermed, tilbød jeg Hende i fioer²⁷⁾ Hun kom hiem, at Hun kunde beholde dem, indtil der kom Frøkkner der skulde beboe Dem; og denne Carfoer²⁸⁾ er just nu, da Fr. Kall komer, og jeg hvær dag er Hendes tøj forventende, alt for ved 3 maaneder siden sagde jeg selv Fr. K: at jeg nu maatte have værelserne til Fr. Kall, som jeg i foraaet var forventendes, og skulle beboe dem, da fandt Hun sig i at svare, det Hun naak skulde gjøre dem rødelige,²⁹⁾ men da jeg tiid efter anden mærkte der blev intet af, og jeg daglig er Fr. Kalls meubler ventende, sendte jeg Frøk: K: bud, forgangen løverdags 14 dage,

23) jeg troede, at jeg kunne tale hende til fornuft

24) henter

25) ulejligen

26) lige ved siden af

27) sidste år

28) det er netop tilfældet

29) ryddelige

d. 26'de April, og bad Hun vilde rødde værelserne, at jeg kunde faa dem til dend forventende Frøkken; Hun svarte mig da rendt Nay, jeg fik Dem ey, om jeg og kom selv, med mange fleer grove ord, som jeg ikke her vil giendtage, da det blev sagt til en domistig,³⁰⁾ jeg tænkte inu at faae det afgjort uden at forulejlige Deres Høj Velbaarenheder. Jeg skikkede da bud til Forvalteren, og sagde Ham, at Hand maatte gaa ned og talle med Fr. K: derom, jeg maae og tilstaae Hand assisterte mig trolig her i, og efter en heel dages mellem handling med Hende, baade i onde og gode, bragte det saa vidt, at Hun dagen derpaa, lod værelserne rødde og gjøre reene men nøglerne haver Hun inu ikke leveret mig, uagtet det er paa 3'die uge siden jeg forlangte Dem; hvært øjeblik er jeg Fr. Kalls tøy forventende, hvad jeg da haver at gjøre, om Fr. Kaas efter sin sædvanlige Caprice vedbliver at nægte mig nøglerne? som jeg kand formode mig. –

30) hustjener

Saa langt havde jeg inu listet mig i stilhed, og modtaget usigelige grovheder, og enda langt fra mine tanker, at indkome med nogen klage eller besværing over Frøkken Kaas, saa vel for Hendes egen som Closterets ære skyld, indtil nu denne sidste begivenhed, som er gaaet saa vidt, at jeg nødes til at udbede mig De Høje Herrer Directeurers hielp og bistand, om det ellers skal blive muligt at faa fred og ro paa stædet; denne sidste brulierie³¹⁾ med Fr. K: er saaledes tilgaaet, som jeg her skal fortælle, Fr. Kaas og Fr. Løvenørn ere Kamerater, og følgelig efter indretningen haver Piige sammen, det Menniske som De nu have er egentlig en Koun, som Fr. Kaas selv haver fæstet og taget fra Kiøbenh: med sig, sidst hun kom der fra, det er et gemendt og groft Menniske, hvilket hun viser med Hendes grove Mundbrugen, gjør her Klamerier og desputter³²⁾ med alle Folkene, og har ofte begegne³³⁾ Fr. Løven: som Hun tienner skamelig studs og groft, hvilket Fr. Løv: svage helbred meget haver lidt under, dog haver Hun tiet, og over baaret dermed, alt for fred skyld; indtil nu paa engang Fr. K: haver det indfald at bemelte Koun /: som hedder Elstrøm :/ nu ej meer skal varte, eller bestille noget for Fr. Løv: sender hende derpaa i torsdags op til Fr. Løv: med noget tøj hun havde vasket for Hende, leveret det halv vaadt, og uden at stryge, med siggelse³⁴⁾ at nu vilde Hun ey meer opvarte, eller

31) besværlighed

32) mundhuges

33) modsagt

34) oplysning om

bestille noget for Fr. Løv: det havde Fr. Kaas befalt hende at sigge til Fr. Løv:, da Hun nemlig Fr. K: viste at Fr. Løv: havde fæstet sig en anden Piige, det hialp ikke at Fr. Løv: sagde /: som sandt var :/ ney Hun havde ingen anden fæstet, og hvad det var for snak Hun kom med, Fr. Løv: lod inu naten gaae over, og næste morgen kaldte Elstrøm op til sig, og forestillede hende sin u-rimelighed og u-sandhed, og hvor Hun kunde nægte at varte hende da Hun ej var opsagt, men hun vedblev ney, at Fr. Kaas saaledes havde befalt Hende; Fr. Løvenørn kom da til mig og besværede sig over denne u-tilladelige fornærmelse, og at jeg maatte skaffe Hende ret; hvor-paa jeg i Fredags i De andre Frøkners nærværelse spurgte Fr. Kaas om det var paa Hendes ordre, og paa hvad grund at Elstrøm ey vilde varte Fr. Løv: og tienne Hende som Hun burde, u-agtet jeg med all sagtmodighed sagde dette, fik jeg tilsvar af Fr. Kaas, at det var Hendes ordre at Elstrøm ey skulde varte Fr. Løv: men Hun havde ey nødigt at gjøre mig Regnskab der for, det vedkom ikke mig, Hun andsaae mig ey som Priorinde, saa som De andre Frøkkner gjorde, jeg var kund Fr. Fug:, thi det var noget som først skulde afgjøres skriftlig imellem Hende og mig, naar det kom, og Hun fik dend satisfaction³⁵⁾ som hun ventede, og det var kiunds noget jeg med list og underfundighed havde indtrængt mig til, og Hun lod sig ey sigge noget enten af mig eller nogen, jeg kunde melde det til Direct: og hvor jeg vilde, med mange fleer fornærmende ord og udtryk, der ere for vidtløftig at andføre, og som Hun sagde mig i alle Frøknernes nærværelse, og De kand være viidne til. – Jeg fortrøster mig til at Deres Høj Velbaarenheder indseer denne store fornærmelse, baade mod Fr. Løv: og mig, og dend megen uorden Hun fører heele-Huusset udi, thi skulde det saaledes gaae hend, da Hun er et urolig Menniske, der meer griber vidre om sig, bliver det u-muligt at bestyre noget eller at have fred og roe paa stædet, naar jeg saaledes skal overfaldes for det jeg i mit embede bør forrette, og i tiiden vilde være et skadeligt exempel; og man kand sætte baade helbred og liv til over saadant et u-fredeligt og opbragt Menniske. I hendseende til tieneste-Kounen Elstrøm, da er min indstændige begiæring at jeg snart maatte blive skildt af med dette slette Menniske her fra gaarden,

som er nødvendigt at De andre domstiger³⁶⁾ ey skal tage exempel af Hendes stedse og opsætsige opførsel; men dette behøver en alvorlig i værksættelse, da Fr. K: vil vist gjøre all modstand, og liggeledes enu snar, da Fr. Løv: nu ingen Pige haver, uden det at Fr. Anibersens og Fr. Cederfeldts Pige varte Hende, skøndt det giøer Confution³⁷⁾ i Frøkner-nes arbeyd, for dog saaledes maate indrette, indtil Fr. Cederfeldt komer, som jeg og snart er forventende, her af seer De Høje Herrer Directeurer hvor nødvendig en hastig Dirition³⁸⁾ behøves her i. – Dette kand og tienne til viidre oplysning at benævnte Elstrøm haver tient Fr. Løv: slet, at jeg ved og haved maat beordret en af Husets piger at give Fr. Løv: tee-vand om morgenen, da Elstrøm aldrig vilde bringe det i rette tiid, og saa gjorde jeg det for roe, og at Fr. Løv: som ellers led nok ey skulde savne det nødvendigste. – inu maa jeg erindre at da jeg spurgte Fr. K: paa hvad grund, hun kunde forbyde Elstrøm at efterkomme sin skyldighed for Fr. Løv: da De jo begge havde ligge dell i hendes tjeneste, blev hun ved dend før om melte snak, at Hun viste at Fr. Løv: havde fæstet en anden Pige, og andend aarsag havde Hun ey, det hialp ey at baade Fr. Løv. og jeg sage ney, Hun ingen havde fæstet, men Fr. K: vedblev Hun viste bedre, – her maae jeg Declarere³⁹⁾ De Høje Herrer Directeurer baade paa min og Fr. Løv: vegne, at det er en stor u-sandhed, og at Fr. Løv: aldelles ikke haver fæstet, eller angang tænkt på at fæste sig nogen anden piige; men enten dette er noget andre haver bildt hende ind, eller Hun selv haver optængt det, /: saa ilde passende det og er :/ det kan jeg ikke viide. –

36) tjenestefolk

37) skaber forstyrrelse

38) indgriben

39) forsikre

Jeg er saa forsikret om De Høje Herrers retfærdige godhed for Closteret og os, at jeg ey tviller, De jo alvorlig andtager sig, og udfører denne sag, til bedste og rolighed for os, at dend skik og orden her pleyer at være og som jeg med yderste flid stræber at soutinere,⁴⁰⁾ kand ved-ligge holdes for os alle; Jeg fortrøster mig vist til vores fornuftige og indsigtfulde Directeurer. – Her havde De leylighed at forklare Fr. K: Fondasen,⁴¹⁾ som Hun dog deklarerede⁴²⁾ ingen bedre viste end Hun; men De Høje Herrer hos hvem jeg kand forvendte et sandt, godt, og modend overlæg, indstiller jeg

40) opretholte

41) husordenen

42) påstod

det til Deres retfærdige beslutning og Dirition, alt dette her indbefattende angaaende Frøkken Kaas.

B. C. Fuglede.

Stakkels Fuglede, sikke dog en elende. Her havde hun næret tillid til, at hun skulle bestride et embede blandt et sæt

Haven var i forrige århundredes midte anlagt med kunstfærdigt portklippede hække, bag hvilke konventualinderne kunne færdes i fred for uvedkommende blikke. Iflg. Kgl. Fundats af 12. marts 1745 måtte de indskrevne damer være døtre af mænd i en af de fem første rangklasser og bekende sig til den evg.-lutherske tro. Bestemmelserne vedrørende rang er dog i nyere tid væsentligt lempet.

jomfruer, som var fortrolige med høflighedens almindelige grundregler, og så skal denne vanskelige person til frk. Kaas med samt hendes grove pige, nævnte Elstrøm, gøre dagene grå for vor priorinde.

Man spørger straks, hvem var denne frk. Kaas? – og havde hun været blandt de 6 ældste jomfruer, som skulle udpege den nye priorinde?

Hendes fulde navn var Sophie Magdalene Kaas, og fortegnelsen over indskrevne damer fortæller os, at dette var sket i 1749, og at hun var datter af admiral U. Kaas. Omtalen i priorindens brev af „dend satisfaction som hun ventede“ (frk. Kaas), antyder et håb, som ikke er gået i opfyldelse i forbindelse med priorindevalget. Måske tyndt gætteri – mere nærliggende vel blot at konstatere, at hun var et særdeles vanskeligt menneske, som ingen kunne gøre tilpas.

Det fremgår, at direktørerne har reageret hurtigt. Et brev dateret d. 20. maj, altså kun 8 dage senere, omtales af priorinden i hendes næste brev sendt d. 26. maj. Hun udtaler her sin glæde over, at direktørerne bifalder hendes conduite, og at frk. Kaas vil modtage ordre om at „dimitere“⁴³) Hendes i tienneste havende opsætsige Koune“. Priorinden udtaler imidlertid sin tvivl om, at frk. Kaas vil efterkomme denne henstilling – tror at hun i stedet vil opsøge direktørerne for at få henstillingen omstødt.

I brevet står iøvrigt af interesse:

I løverdags d. 24de kom Fr. Kalls Meubler her, og straks efter Pinse-Hellige dage komer Frøkkenen selv; endelig fik jeg Nøglerne til værelserne af Fr. Kaas, men at Hun kunde drive sin Capric⁴⁴⁾ til yderste, fik jeg dem ikke, før vognen med tøyet holdt i gaarden, uagtet Skipperen der bragte tøyet ind, kom her til færgestedet om Fredagen, og jeg da sendte bud ned til Fr. Kaas om Nøglerne, men fik til svar ney! inttet før tøyet kom i gaarden, da endelig leverte Hun Forvalteren dem; Saa yderlig gaar Hendes prisi-pitanse om alt⁴⁵⁾ hvad Hun sætter sig i Hovedet; skulde ingen Dæmning koom for denne Floed, vil dend vist gandske overskylle vores fredeligheds eygn.

Siste Post bragte mig dend behagelige tiiden, at min Moder skriver mig, med første at vil koom i besøg til mig her; saa kier som denne Besøg ellers naturlig maatte være mig, saa kand jeg ikke nægte, at io De Høje Herrer Directeurs Nærværelse under disse Critishe omstændigheder, vilde være mig meget angenemere. –

43) afskedige

44) spøg

45) så uhæmmet fremfusende er hun i alt

Der drives gæk med priorinden. Ikke så mærkeligt, at hun benytter det talende billede om affæren, at hun frygter, at „skulde ingen Dæmning koom for denne Floed, vil dend vist gandske overskylle vores fredeligheds eygn“.

Hun plages af uro, og sin kvide skriver hun få dage senere, d. 1. juni, et brev til den nyudnævnte borgmester Rohde, som har været befuldmægtiget under direktorerne til at beskæftige sig med klosteret. Hun må have luft for sine fortrædeligheder.

Hun har ikke nogen på stedet, hun uden tegn på „svaghed“ tør betro sig til – og det anstår sig ikke en priorinde. Hun er

Broen med aner til romerske bygmestre fører over voldgraven til klosteret. Denne var engang konventualindernes eneste forbindelse til den omliggende verden.

på den ensomme post. Økonomiske problemer plager vor veninde – og det må borgmesteren ligeledes tage del i.

I indledningen af brevet står bl. a. følgende:

46) og højeste ønske at kunne forevise et mindre udgiftskrævende regnskab

47) opdækning hvad maden angår

48) gøre bedre

49) og så forekommer den måske endda skrabet nok

50) og mest

Jeg sender i dag mit Regnskab ind til Directeurer; det er uagtet all mine bestræbelser løbet temmelig højt i aar, Gud! vor det gjør mig ondt, det var min egen tro, og høyste attraa at kundet komet ud med ringer,⁴⁶⁾ paa min sidde er sandelig ingen umag, eller økonomisk flied sparet, og i mange delle tager mig det meget møjsomeligere og nøjere efter-syn, end før er skeed; Frøkkernes boer⁴⁷⁾ kand jeg ikke indrette menagerligere,⁴⁸⁾ maaske enda synes knap naak,⁴⁹⁾ helst⁵⁰⁾ af dend ene urolige persoen, som jeg i alle ting maa tage mig nøje i agt for.

Man er næppe i tvivl om, hvem frk. Fuglede hentyder til, hvem det er, hun skal tage sig nøje i agt for, når det drejer sig om at bordets glæder ikke må være alt for spartanske.

Der følger senere i brevet et par linier, som på en rørende måde viser en kvindeligt nysgerrighed, som med borgmesterære ikke må afsløres til nogen – og så følger ellers iøvrigt „sagen“.

51) forhåndsunderretning eller vink

52) klage

53) ulejlige

54) om her ej kunne træffes en alvorlig og følelig foranstaltning

Jeg ønsker gjerne at viide hvad De gode Herrer Directeurer siger, og vil som et vendskab, og godhed af Dem Hr. Borgemester, udbede mig, at De ved et for-ord⁵¹⁾ vil lade mig det viide, og ellers at dette maa blive under os allene. Hvad synes De om Fr. K: opførsel? De haver vel hørt om de brülierier jeg haver med Hende, og de mange chichaner og store fortrædeligheder Hun gjør mig, og os alle, der endelig gik saa vidt, at jeg for stædets orden, og Frøkkernes Rættigheder skyld, var nød til at indgaae til Directeurerne med besværing⁵²⁾ over hende; Jeg formoder De haver læst min Indgivelse, saa ser De deraf nogenledes hvor jeg haver lidt og giennemgaaet med Hende, som virkelig er meget; Jeg haver saa længe muligt, til bageholdt mig for at klage over Hende, og der ved at incomodere⁵³⁾ De Høje Herrer Directeurer; men da det endeligt gik til saadand aabenbar uret, og fornærmelser at jeg var nødt til at talle derpaa; saa maa jeg og sigge det skulde gjøre mig ondt, om her ey skulde staa nogen alvorlig og kiendelig difition,⁵⁴⁾ at Hun kunde erfarre Hun og havde regler at følge; kiære Hr. Borgemester

*gives der leylighed, som jeg ikke tviller paa, at vedkommen-
de taller med Dem her om, da driv endelig her paa, til mit,
og alle vores beste, Jeg formoder mig det vist af Deres
vendskab, og at Deres fornuft naak som indseer, at det ulla-
ve er mig u-mugligt at holde nogen orden eller skik her på stæ-
det.*

Brevet til direktørerne er sendt dagen ef-
ter – d. 2. juni.

Det indeholder, som meddelt i brevet

*Det gjør mig ondt at det er løbedt saa høyt, som vist er mod
min villie; og jeg paa min sidde ikke haver sparet nogen
umage, flid, og oconomisk bestræbelse, haaber og at jeg her
efter, om Prisserne vil formilde⁵⁵⁾ lit, skal slippe bedre og
ringer ud, som er til min egen ære og glæde. –*

55) falde

Så følger en del omtale af, hvad priorin-
den har købt af blå og hør, som endnu
ikke er tilvirket – og andre ting, som ikke

til borgmesteren, den økonomiske situa-
tion. Der står bl. a. i indledningen:

har vor store interesse i denne forbindelse.
Brevet slutter med et lille suk:

*Jeg længes meget efter, og forhaaber vist De Høye Herrer
snart driver paa i værksættelsen af det her begyndte, og
Deres ordrer efterlevelse.*

Det næste brev, dateret d. 23. juni, skal læses i sin helhed:

Pro Memoria.

*Her med indsender jeg quittering for vores April kvartals
Hæving.⁵⁶⁾*

56) kvartals-tilskud

*Jeg takker skyldigt for Deres Højærværdigheders meget ære-
de af 13'de hujus,⁵⁷⁾ hvor af jeg med stor fornøjelse erfarer
at De haver føjet anstalter, til St: Hansdag at skaffe Fr.
Kaases Pige bordt her fra stædet; dette er, og bliver frem-
delles min indstændige bøn og begiering at maae blive bragt
i opfyldelse, som er høyt nødvendig baade for exempel og
stædets orden skyld, som og at Frøkkenen maae bliver over
bevist om, at Hun ej saa kand tilsidde sætte De Høje Her-
rer Directeurer, som hun stædse gjøre ved mig. – Da nu*

57) dennes

58) røre

59) fortsætter

60) svaghed eller sygdom

61) kan beherske sig

62) støttet

63) forbudt

er begyndt at movere⁵⁸⁾ ved dend sag, skal jeg fremdelles berette Deres Højærværdighed, de indløbende omstændigheder til Deres efterretning; siden Deres ærede af 13'de indløb, haver jeg ikke talt Frøkken Kaas, Hun formerer⁵⁹⁾ stædigen sin begyndte plan at overtræde Closterets skikke og orden, og haver siden dend tid, heller ikke vildet gaaet til bords om middagen, men befaller mad ind paa sit kamar /: i hendseende til aftens-maden haver hun saaledes giordt i det helle aaret :/ ikke er nogen upasselighed⁶⁰⁾ aarsag der i, thi hun haver siden giordt adskillige visitter, baade til Hr. Forvalter Hamer, og uden for gaarden, i løverdags eftermiddag kiorte hun til Harresløv med laant Hæste og vogn, uden nogen viste et ord deraf, føren vi saae hende kiøre bordt; Forvalter Hamer haver ey talt med mig siden hand fik dend ordre fra Deres Højærværdighed, vil dog haabe hand efterlever dend til bestemte tiid. – Mig er falden ind /: som jeg af visse aar-sager haver grund at slutte :/ at Frøk: Kaas haver i sinde at gjøre en Reyse til Aarhus, selv at talle med Deres Højærværdighed, muligt hun da, paa saa kort en tiid kand steme sig til moderation⁶¹⁾ for at belegge sin sag, men i hvad Hun kand finde paa, da bedder jeg indstændig at det maae staae fast, at Piigen kommer bordt her fra stædet og at Hun ikke bliver Fasilitert⁶²⁾ her i, enten for nærværende tiid at beholde dend opsætsige Piige, eller nogen tiid at faa Hende her til stædet igen; Give! Deres Højærværdighed kunde saa vel udfinde, paa en god maade at skille os af med Frøkkenen selv – denne freds-forstyrer at vi engang kunde komme til freed, og sinds rou igen, paa dette vores deylige stæd, hvor! vilde vi da alle vores helle livets-tiid Velsigne Deres Højærværdighed for denne velgerning. Nu lod jeg Hr. Forvalter Hamer kalde op for at høre hands ord, hvor vidt det var komet i henseende til dend ordre om Piigen, Hr. Hamer svarte, at hand strags havde bekindt giordt Frøkken Kaas sin ordre, som hand til bestemte tiid havde at udføre, Hun var blevet vred og svaret! det skulde Hun naak passe; nu faar see! naar tiiden kommer hvad udflugter hun finder paa. – formodentlig at Hun flygter ud til Deres Højærværdighed; Hun tager da uden tvivl Piigen med, da var det jeg ønskede hun alvorlig maatte blive forboeden,⁶³⁾ aldrig at førre Piigen meer her ind, maaske! Hun

vilde undskyldte sig med, at Hun da ingen havde til sin opvartning, men saa tienner til efterretning at Fr. Kalls Piige kand varte hende til nærmer at Hun faaer sig en andskaf-fet.

B. C. Fuglede.

Her slap det ud. Muligheden for at få pigen bort fra klostret åbner kun et spinkelt håb om rolighed – det fjerne mål er, om direktørerne „kunde saa vel udfinde, paa en god maade at skille os af med Frøkenen selv“!

Historien melder ikke noget om frk.

Jeg længes meget efter at høre hvor Fr. Kaas er blevet af, hvad Hun haver forre, og om Hun haver talt med Deres Høyærværdighed? Gud! lad det blive bordte som os bedrøve vil. –

Tiden går. Et brev d. 30. oktober bekræfter, at priorinden har modtaget hævning (tilskud) til frk. Kaas, og at hun har

Velædle og Velbyrdige

Højtærede Hr. Borgmester Robde.

Ved for sekring, Til Dend vendskabelige tienstagtighed, De stedse haver vidst mig Prøver paa, forandlediger mig her at incomodere⁶⁴⁾ Højtærede Hr. Borgmester, og at udbeede mig Deres fornoftige, og forsigtige Mellem handling, det betrefter Fr. Kaas, som nu haver ladet sig falde ind, at vil modtage sine her indestaaende Hævninger, og desandgaaende skrevet sin svigerinde, enken Frue Kaas i Aarhus, som bemelte Frue Kaas igaar lod mig viide at Fr. Kaas, havde sendt Hende quitteringer der for, og beder mig at sende Hende, nemlig Frue Kaas Pengene, men da Fruen ikke sender mig quitteringerne, og jeg ikke uden nød vil gjøre ophold med

Kaas har opsøgt direktørerne i Århus. Men borte har taget hende. Frk. Fuglede finder d. 3. juli anledning til at sende nogle kvitteringer til direktørerne. Samtidig anmoder hun om nyt seletøj til alle fire heste og beder om et nyt kjolesæt til tjeneren – og brevet slutter:

henlagt dem til andre deponerede hævninger, som henstår, og vi skal helt hen til 25. april året efter (1784), før vi hører mere til sagen:

64) ulejlige

at sende Pengene, er det mig om at giøre, at have en fornuftig Mand til Pengenes overleverelse, som kand paa see at Fr. Kaases qvitteringer er rigtig og ordentlig stillet, til min sikkerhed og betrygelse i tiden, til hvilket Jeg ingen ved bedre end Dem, Høytærede Hr. Borgmester, som jeg forhaaber beviser mig denne tjeneste.

Der følger så en nærmere opgørelse for, hvor meget klosteret er frk. Kaas skyldig – samt pengebeløbet i kontanter.

Og her slutter brevene fra priorinde Fuglede. Om frk. Kaas er dukket op på

klosteret efter dette tidspunkt, er meget tvivlsomt. Vi ved, at hun døde 1786, så om ikke før, så i al fald efter dette tidspunkt gik det i opfyldelse:

„at vi engang kunne komme til fred og sindsro paa dette vort dejlige sted“.

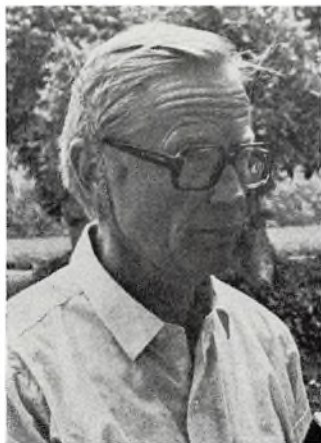
*Priorindegravene på klosterets egen kirkegård.
Frk. Fugledes mindekors i forgrunden
med følgende inskription:*

*Birgithe Cathrine Fuglede
FØD 20 SEPTR 1744
DØD 31 JULI 1836*

BLEV
CONVENTUALINDE I STØVRINGGAARDS
KLOSTER
9 AUG 1771 OG
PRIORINDE OVER SAMME STIFTELSE
JANV 1782

Vandkunst på Clausholm

Af *Henrik Berner*

Henrik Berner

f. 1918 på Langesø, civilingeniør 1941, overtog Clausholm 1955 efter sin fader, lensbaron H. Berner Schildren Holsten. Fast bopæl på Clausholm slot siden 1965.

Da den senere storkansler, grev Conrad Reventlow i 1684 overtog Clausholm, udgjorde hovedbygningen med omliggende haver, staldgård og ladegård et forbygget og brøstfældigt anlæg.

Det var oprindeligt opført i forsvarsøjemed i en opfyldt sump ved foden af Allingådalens sydskråning. Efter flere brande og ombygninger havde man i slutningen af 1600-tallet forsøgt at give hele anlægget et præg af regularitet; men det var ikke rigtig lykkedes – vi kender i store

træk kompleksets udseende fra et kort, udfærdiget 1684.

En overgang påtænkte storkansleren en ombygning og yderligere modernisering, men opgav omkring 1692 denne idé til fordel for en fuldstændig fornyelse: Hovedbygningen nedrevs totalt for at give plads for et splinternyt, helt moderne 3-fløjet barok-slot, staldgård og ladegård ombyggedes, dog åbenbart med bibeholdelse af den hidtidige grundplans principper. Og endelig udvidedes haverne, der efter tidens ideal skulle bringes med ind i det system, bygningerne allerede til dels dannede og som nu fuldstændiggjordes: Alt grupperedes symmetrisk (både inde og ude) om een lang akse, begyndende med opkørsels-alléen og strækkende sig gennem staldgård, slot og park for at slutte oppe i ladegården.

For ret at få skik på et sådant storladent og kompliceret anlæg, anmodede storkansleren om råd hos Nordens førende arkitekt: Nicodemus Tessin den Yngre, der i 1680'erne havde vakt opsigt ved udførelsen af vel Skandinaviens til dato fornemste haveanlæg ved Drottningholm, inspireret af de store italienske og franske haver.

Trods Tessins optagethed i forbindelse med opførelse af Stockholm Slot lykkedes

det at få ham til at give udkast til haven: Terrasserne, som den dag i dag strækker sig fra voldgraven umiddelbart syd for slottet helt op til avlsgården, placeret på toppen af skråningen – en niveauforskel på ca. 20 meter.

Terrænet og især den for danske forhold sjældent store og stejle skråning har helt givet været udslagsgivende for terrassehavens udformning. Utvivlsomt har Tessins plan også omfattet „vandkunster“ – og disse har sikkert været i italiensk maner, hvor man bevidst udnytter bjergsidernes skråninger til etablering af kaskader .

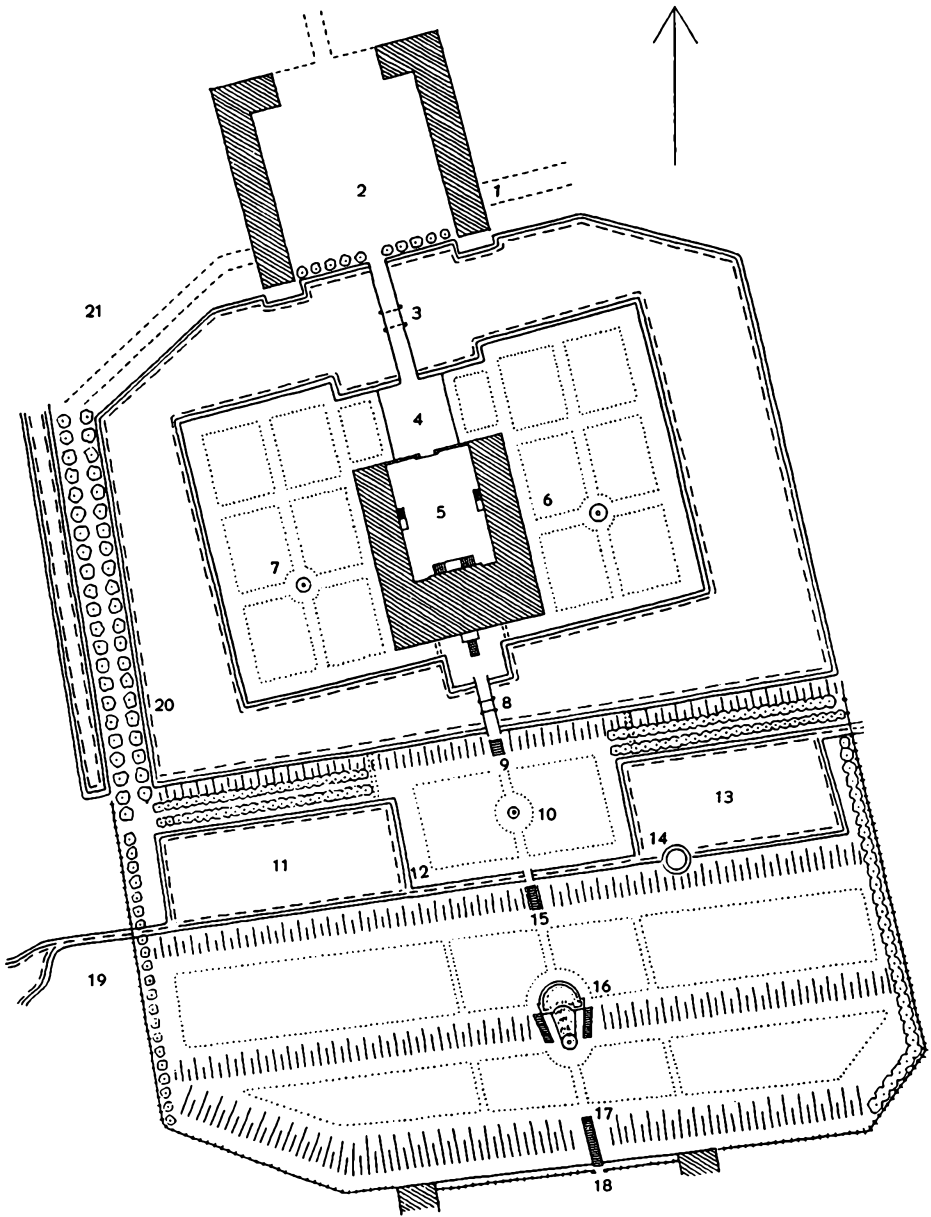
I modsætning til selve terrasserne ser det ud til, at Tessins formodede planer om en italiensk vandhave næppe kom til udførelse – i hvert fald ikke i fuld udstrækning.

Vi ved i det hele sørgelig lidt om storkanslerens vandhave. Vi ved, at han omlagde og udvidede voldgraven, så den – i modsætning til tidligere – blev symmetrisk om anlæggets længdeakse. I samme hensigt udgravedes en ekstra dam på 1. terrasse umiddelbart syd for slottet – her ved „doubleredes“ den eksisterende mølledam, der samtidig reguleredes til rektangulær form. Midt imellem disse to damme – i symmetriaksen – anbragtes et springvand. Vort arkivalske kendskab hertil suppleredes i forbindelse med etableringen 1975–76 af det nye, store fontæneanlæg ved fundet af rester af en nedgravet vandrende: En stump af en udboret træstamme med retning ret nøje mod midten af den første terrasse – netop hvor vi formodede, at det nævnte springvand var anbragt.

Ved den nævnte omlægning af voldgraven udvidedes slotsholmen, så der vest for slottet blev plads til en særskilt, lille have, symmetrisk med den eksisterende, beliggende øst for slottet. Det er muligt, at der i disse to haver har været springvande – formodentlig et i hver, dog muligvis kun planer derom. Vi ved, at der i den østlige have blev opstillet en figur – en gladiator-skikkelse af bly – og der nævnes i forbindelse dermed et bassin. I den vestlige af haverne var der iflg. stik i Pontoppidans Danske Atlas i 1767 et springvand – måske stammende fra storkanslerens tid.

Endelig udspærredes i en spærremur, der lukkede slotsgården af mod nord, 6 nicher med plads til et lille springvand i hver – men disse vides aldrig at være kommet i stand.

Besyderligt nok ved vi intet med sikkerhed om det, som efter forholdene forekommer naturligst: Vandfald (eller kaskader) og specielt sådanne i akse og således udnyttende terrænmulighederne. Et udsagn fra 1725 fortæller ganske vist om 2 kaskader „in Stelle der alten anlegen“ – hvad „anlegen“ dækker over, kan jo være så meget, men det er rimeligt at antage, at der ikke blot har været projekteret, men også anlagt een eller flere kaskader – om de har fungeret, vides ikke. Det er også rimeligt med Harald Langberg at antage, at der i det mindste på een af skråningerne mellem de anlagte terrasser har været placeret en kaskade – *måske* suppleret med 2 mere eller mindre tilsvarende, anbragt symmetrisk om akse, f.eks. på nederste skråning – altså så vandet faldt ud i voldgraven.

10 0 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 m

Rekonstruktion af storkansler Reventlow's have på Clausholm. Fra Harald Langberg: „Clausholms Bygningshistorie“, tavle I.

5. Slotsgården, der mod nord afsluttes af spærremur, med nicher til springvande, der dog aldrig kom i stand.

6 og 7. Østre henholdsvis vestre have på slotsholmen, muligvis begge forsynede med et springvand i midten.

10. Springvand på 1. terrasse. Den eneste „vandkunst“ fra storkanslerens tid, vi med sikkerhed ved noget om.

11. Dammen, der af storkansleren anlagdes symmetrisk med mølledammen.

13. Mølledammen, der reguleredes af storkansleren.

16. Kaskade, som muligvis har været anbragt her, men måske kun har været påtænkt. Iøvrigt ber gives i en form svarende til Krieger's udkast 1725 – fig. 2. Formentlig har der været planer om yderligere kaskader.

Storkanslerens „vandkunster“ har næppe været særlig omfattende og næppe svarende til det projekt, vi må antage, Tessin har udarbejdet samtidig med planlægningen af terrasserne – og i hvert fald slet ikke svarende til de muligheder, terrænet byder på. Årsagen til denne mangel kan være flere: måske økonomisk, måske den omstændighed, at storkansleren døde 1708, hvorved man måske ligefrem ikke nåede at fuldføre planerne. Måske har man også klogeligt erkendt, at selv stedets vandrigdom ikke var tilstrækkelig til vidtløftige anlæg.

Som bekendt bortførte den enevældige kong Frederik IV i 1712 storkanslerens yngste datter, den da 19-årige Anna Sophie, giftede sig med hende – først til venstre hånd – og siden, da den hidtidige dronning – Louise – døde i 1721, til højre hånd, hvorefter kongen selv kronede Anna Sophie til Dronning af Danmark og Norge.

Kort forinden – 1718 – købte Frederik IV Clausholm af storkanslerinden, Sophie Amalie f. Hahn. Slottet udvidedes og ombyggedes 1722–24 for derved bedre at kunne tilfredsstille de øgede boligkultu-

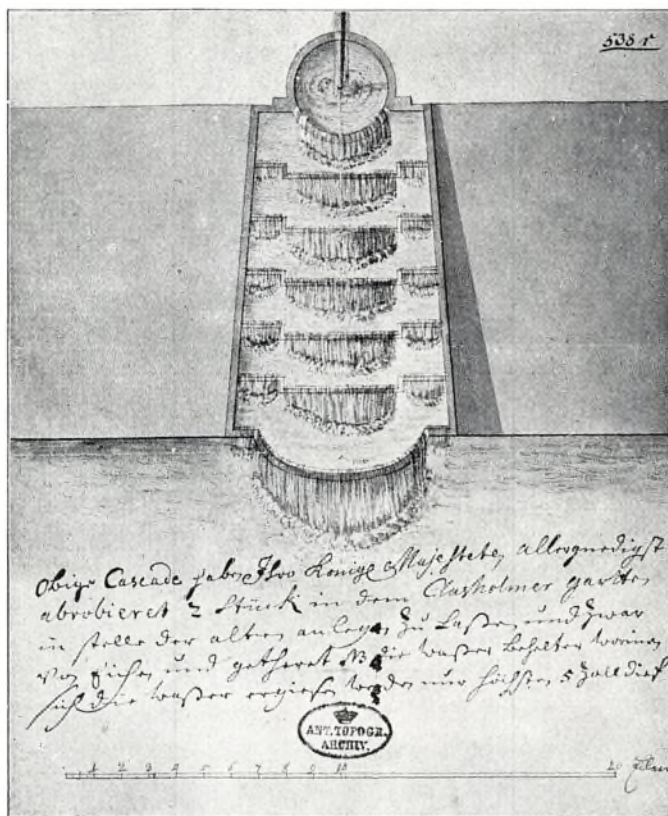
relle krav, som tiden og rollen som kongelig residens medførte. Samtidig ønskede kongen specielt „vandkunsterne“ udvidet, så de kunne nærme sig de italienske forbilleder, han ved sine to italiensrejser havde lært at sætte så megen pris på, og som – takket være Tessin og terrænet – faktisk allerede fra anlæggets begyndelse helt sikkert har været tilstræbt.

Det ser ud til, at man har startet med et ret storslået projekt, muligvis omfattende 5 kaskader, de 3 måske anbragt i anlæggets akse på hver sin skræning op over terrasserne og de 2 (måske 4?) symmetrisk om akse – ude til siderne og længere nede. I 1722 leveredes et springvand med en ny statue, ligesom kaskaderne skal bringes i stand. Samme år udarbejder landkonduktør Planitz overslag over bekostning ved udvidelse og reparation af hele anlægget, herunder slottets udvidelse med de 2 fløje mod syd (havesiden). Der omtales heri en plan om opsætning af „4re rader Chaschader, 5 stk i Hver rad“ med tilhørende vandforsyningsanlæg.

Det synes, som om bekostningerne ved dette udvidede kaskadeanlæg har forekommet for store. I 1725 har J. C. Krieger

Tegning fra 1725 af Krieger, approberet af kong Frederik IV. – Det var tanken, at to sådanne

kaskader skulle anbringes i „Clasbolmer gartten in Stelle der alten anlegen“.

tegnet en kaskade, approberet af kongen, og hvoraf 2 stk. – som ovenfor nævnt – er tænkt at skulle erstatte et ældre anlæg – altså et mindre vidtløftigt system. Vi ved ikke, hvor disse 2 kaskader tænktes anbragt, måske i aksen, måske symmetrisk herom. Vi ved heller ikke, om de kom til udførelse – eller om man har måttet nøje sig med at sætte anlægget fra storkanslerens tid i nødtørfvig stand. I alle fald er der vidnesbyrd om talrige reparationsarbejder gennem årene.

Efter kong Frederik IV's død i 1730 forvistes dronning Anna Sophie som bekendt til Clausholm, hvor hun som enke levede til sin død 1743. I tilknytning til begyndelsen og afslutningen på denne periode har man gjort status over hele anlægget ved 2 endnu bevarede synsforretninger. Trods forskellige uklarheder kan vi danne os et nogenlunde pålideligt billede bl.a. af havens „vandkunster“.

Det synes, som om de projekterede kaskader ikke kom til udførelse – eller i

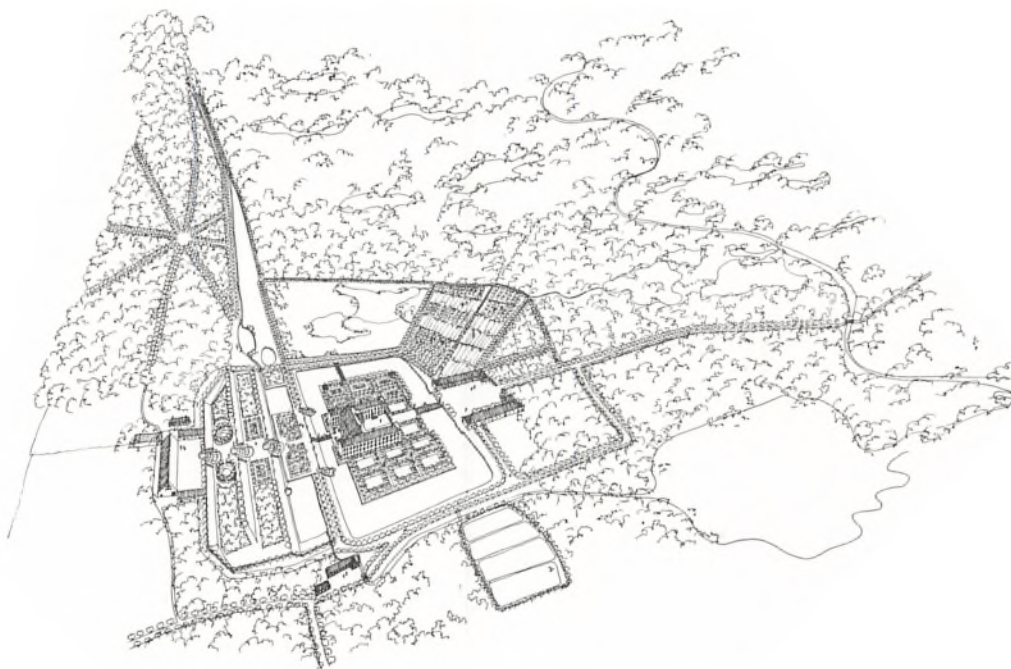
det mindste hurtigt er blevet demonterede. Og vi oplyses også om årsagen: Vandforsyningen var tænkt at komme fra 1 eller „3de Krugdamme paa Clausholms Marck“, der altså var tænkt som reservoirer – andetsteds nævnes vandet at skulle komme „fra Skade Kilde af oven for Woldum“. Herfra skulle vandet ledes i render – der nævnes i 1726 at være nedlagt „1523 Alen 2 Qvart. 3 Tom borede Rænde-Træer“; placeringen af disse damme er ukendt, men de må åbenbart have ligget ret så langt syd for avlsgården.

Selv disse reservoirer har ikke kontinu-

erligt kunnet leve op til de store krav om vandmængder, der må stilles til kaskader, som de af Krieger tegnede. Vi hører da også i 1743, at trærenderne rådner op og 1768, at de „af Bønderne blev opgravne hver paa sin ager“.

Ved tilbagelevering 1743 til Kronen efter dronningens død nævnes, at man i 1736 har opgivet den ulige kamp: Der er da anlagt trapper i akser på de steder, hvor der endnu i 1731 var plads til kaskaderne. Storkanslerens springvand på 1. terrasse nævnes i 1731 som „forhen“ og i nogle år at have „verred øde“.

Rekonstruktions-skitse af arkitekt Steen Estvad Petersen i „Herregården i kulturlandskabet“. Forsøg på ret frit at forestille sig, hvorledes planerne i kong Frederik IV's første ejertid – omkring 1722 – kunne være udformet. – Der ses ialt 5 kaskader af den Krieger'ske type, 3 placeret i symmetriaksen, 2 symmetrisk om denne. Stjerne-alléerne vest for terrassehaven anlagdes først af dronning Anna Sophie i hendes enketid (1730–43).

Det synes dog, som om man i 1741 har haft de sidste planer om en rekonstruktion af kaskadeanlægget, ligesom man ønskede at få de 6 små springvande i slotsgårdens spærremur til at fungere – men det blev altså ved planen! Spærremuren fjernedes iøvrigt i slutningen af århundredet.

Efter dronningens død solgtes godset ved auktion til justitsråd Chr. v. d. Maase, hvis enke igen 1757 solgte Clausholm til gehejmeråd Matthias Wilhelm Huitfeldt, der boede her til sin død 1803.

I Pontoppidans Danske Atlas 1768 omtales „Sprinvand“ i nogle af „Kielderne“ – sikkert en forveksling for, hvad vi i dag vil kalde vandhaner; vi ved, at der i 1729 indlagdes rindende vand i køkken og bryggers i slottets kælder. Endvidere anføres „ogsaa i den inderste Gaard og i Haverne skønne Vandspringe“ med vand fra „en Kilde i den øverste Have, kaldet Søde Bøgs Kilde“. Der må nok sættes spørgsmålstegn ved tilstedeværelsen af talrige springvande i 1768, bortset fra det, der – som tidligere nævnt – vises på den medfølgende illustration og anbragt midt i haven på venstre del af Slotsholmen. Dette springvand findes også gengivet på beliggenhedsplan fra 1797, ligesom det omtales i 1805. Endelig er det blevet mig fortalt, at der i begyndelsen af vort århundrede endnu fandtes spor derefter.

Trods talrige eftersøgninger er det ikke lykkedes med sikkerhed at påvise placeringen af „Den søde Bøgs Kilde“ – i 1731 anføres den beliggende ved Mølledammen, andre oplysninger og tradition på stedet placerer den en god del vestligere, nem-

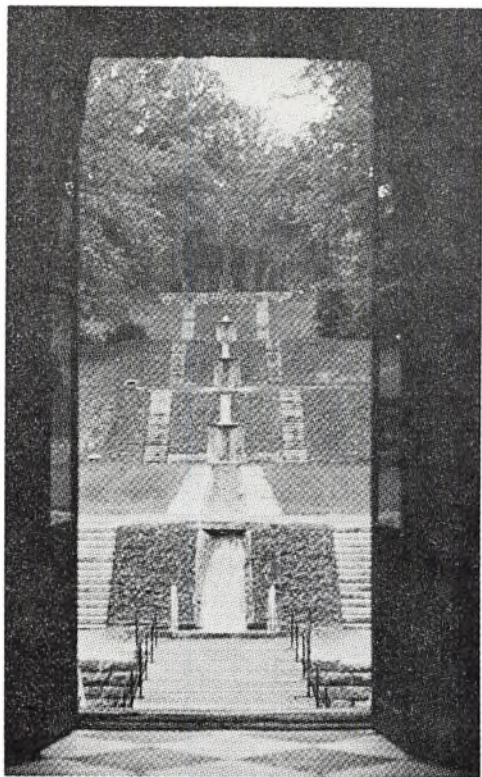
lig ved slugten op til avlsgården, udfor den såkaldte „Flintedam“.

I over 200 år har det iøvrigt så storladne og helstøbte barokanlæg således manglet sin naturlige – ja næsten nødvendige – „afrunding“, der kunne knytte hus og have tæt sammen i en arkitektonisk helhed.

I efteråret 1972 aflagde professor C. Th. Sørensen fra Akademiet i København os et besøg i anden anledning. Talen faldt naturligt også på de gamle kaskadeanlæg – og som rene luftkasteller drøftede vi muligheden af en retablering. Ideen greb professoren i den grad, at han af blot og bar interesse for sagen udtænkte en løsning, som omsattes i såvel skitser som en lille lermodel, der 1973 vist på en udstilling i Kunstindustrimuseet i København.

Professoren forestillede sig nichelignende udsparringer i alle 4 skråninger op over terrasserne og heri anbragt cirkulære bassiner, hver med en meget enkel, trompetagtig fontæne, hvorfra vandet faldt ned i bassinet som en stor glasklokke. De enkelte bassiner forbandtes ved bækkeløb på de „vandrette“ dele af terrasserne. Vandet tænktes oppumpet via rør fra nederste bassin til øverste fontæne og således recirkulere, hvorved man ville komme ud over fortidens tekniske vanskeligheder med fremskaffelsen af tilstrækkeligt vand. Bassiner og skåle tænktes omgivet af træer, der forbandtes ved gange langs bækkeløbene.

Tanken om rekonstruktion af de Krieger'ske kaskader var opgivet som ureali-

Det nye fontænanlæg, udformet af professor C. Th. Sørensen og fuldført 1976. Tre skålfontæner i symmetriaksen, på nederste skrånning et stejlt nedfald i tværstillet bassin med to små 'opspring'.

stisk at gennemføre: Selve kaskaderne vil blive umådelig kostbare at etablere og vedligeholde, da de bestandig skulle fungere helt præcist, ligesom de for at syne af noget behøvede så umådelige vandmængder, at de nødvendige rør og pumper måtte dimensioneres overordentlig store – og dermed kostbare både i anlæg og i brug.

Ved et lykkeligt tilfælde fattede nogle kulturelt interesserede fonds interesse for realiseringen af professor Sørensens pro-

jekt – dette ikke mindst takket være den lille, men meget illustrerende, ovenfor nævnte lermodel!

Efter en del drøftelser og forhandlinger til flere sider føler vi os på så fast grund, at vi turde gå videre med ideen.

Professor Sørensen gik bort fra de runde bassiner, der blev erstattet af ottekantede, ligesom de blev trukket lidt frem på terrassefladerne, dette dels af æstetiske grunde, dels af praktiske – der opstod betæneligheder ved, om alle cirkelslagene kunne udføres og – navnlig – vedligeholdes tilstrækkelig præcist. Herved viste det sig, at der ikke kunne blive rimelig plads til fontæne og bassin på nederste skrånning, den umiddelbart ned til voldgraven. Efter en del overvejelser, drøftelser og – til dels – forsøg på stedet, udformedes dette nederste parti således, at bækkeløbet, der fører vandet frem over nederste terrasse, fortsætter i et stejlt fald ned over nederste skrånning for at falde ud i et tværstillet bassin, hvori yderligere placeredes 2 mindre „opspring“. Partiet omkring dette bassin udbyggedes med eksisterende kvadersten i lighed med voldgravens kantning på nordsiden, hvor slottet ligger. Nedenunder skjuler sig et betonstøbt reservoir med elektrisk pumpeanlæg, forbundet med øverste fontæne ved et kraftigt plastrør.

De 3 skålfontæner blev udformet efter romerske idealer af arkitekt Jens Chr. Varming, de støbtes af firmaet Konow & Raben i „Mineros“, en mørtel bestående af kalk, sand og trass (= lavapulver).

Ingeniør Schülein fra Cowiconsult har udført de komplicerede beregninger, mens anlægsgartner Gunnar Pedersen stod for

den praktiske udførelse, der strakte sig over ca. 1½ år, fra marts 1975 til hen på sommeren 1976; men først efter nogle justeringer kunne anlæget officielt præsenteres i september 1976.

Skråningerne mellem terrasserne er planlagt beplantet med vedbend, således at de mørkegrønne, skrå flader vil danne en virkningsfuld kontrast til terrassernes lysere grønne plæner. Fuldførelsen af denne beplantning vil dog tage endnu en del år.

Som anlægget nu præsenterer sig, virker det imponerende, stærkt og enkelt samt helt i pagt med stedets og datidens ånd – der er naturligvis ikke tale om en rekonstruktion af et ældre anlæg: Som ovenfor

udredet ved vi for lidt derom, bortset fra, at de gamle projekter måske knap nok kom til udførelse – og i hvert fald ikke i fuld udstrækning.

Det, vi ser i dag, er en levendegørelse af baroktidens ideal for en fornem have: Anlæggets hovedakse forlænget fra slottet ud i naturen og her kraftigt markeret ved brusende og løbende vand, yderligere understreget af trapper og flisebelagte gangarealer.

Ved således at give det totale anlæg en ubrudt fælles rygrad bindes de enkelte elementer tæt sammen til at udgøre een storslået enhed – drømmen om Italien, realiseret i Jylland med ca. 250 års forsinkelse!

LITTERATURLISTE:

Vilh. Lorenzen med oplysninger af H. Berner Schilden Holsten: Artikel om Clausholms Have i „Danske Herregaardshaver“. Hefte 8, s. 195–200. 1934.

Samme artikel, men med til dels ændrede illustrationer samt supplerende tekst indgår som del af H. Berner Schilden Holstens „Slægtbog“ III, s. 41–82.

Harald Langberg: „Clausholms Bygningshistorie“ 1958. 331 sider + 15 tavler, heri talrige noter og bilag. Indgår som del af ovennævnte „Slægtbog“ III, 2.

Steen Estvad Petersen: „Herregården i Kulturlandskabet“. Arkitektens Forlag, København. 1975. Artikel om Clausholm s. 23–37, talrige fotos og 3 rekonstruktionsskitser m. m.

C. Th. Sørensen: „Clausholm“; artikel i „Landskab“ 58. årg. nr. 4, København 1977 s. 78–79. 2 planer og fotos.

Igleglas og bristede laksedrømme

Af Henning Hall

Henning Immanuel Hall

f. i Århus 1929. Sognepræst ved Sct. Clemens kirke, Randers. Redaktør af Israel og Evangeliet 1962–65. Kronikør ved en række dagblade. Af historiske bidrag kan nævnes „Stormfulde tider. Et hundredårsminde for Metodistkirkens begyndelse i Danmark.“ „Søndagsudflugten til Randers“, „Jøderne i det gamle Århus“. Om Martin Buber: „Skæbnen delte vore veje“. „Antisemitismen i Sovjet“. „Maleren August von Cappelen“, og „Elegi for Davidsharpe“ etc. Udgav i 1971 „Skår af Randlev-Bjergager sognes historie“. I 1974 salmebogstillæg: „Troens sangvers“. I 1975 novellesamlingen „Randlevdage“, og skrev i 1976 kantatetekster til Klosterkirkens 700 års jubilæum i Horsens.

Pileknarken har givet sig og ligger nu vindfældet med kronen trodsiggrøn i renden, hvor kågarten tidligere blev ledet uden om Frisenvold Laksegård.

Holmen, der skiller omfarten fra Gudenåens hovedstrøm, er tilgroet med krat, fiskekarlenes stier i græsset er forsvundet, og hvor de tjærede garn lå til soltørring, smyger ilderen sig i dag langs brinken, før den smutter i åen og sætter over. En blishøne får kig på røveren, flakser ud fra sivene og nærmest cykler over vandfladen for med korte, hidsige dy-dy-dy! at jage rovdyret væk. Ilderen forsvinder. Blishønen får ro over sig og vender atter op mod strømmen. Vindens syden i trækroneerne er igen den eneste uro, som spores.

Vandet flimrer okkerrødt og uigennemsigtigt under anløbsbroen. Ingen sejler til eller fra, og den fladbundede pram mellem Vorherres solpudsede mælkebøtteknapper virker nøjagtig lige så forhenværende som laksegården.

Det er længe siden, at dr. jur. Christian Schiønning gjorde æreverset om den fede laksestad, den „berømte rigdomskiste“ i anledning af borgmester Thomas Poulsens ligbegængelse, og lige så fjern forekommer tiden, da laksegårdene langs Gudenå og fjordbredderne leverede en fisk, som

„blev alle vegne fra søgt med stor begærlighed, ej alene for deres fedme, men endog for smagens skyld, hvor de langt overgik dem, der fangedes på andre steder.“¹⁾

Ligverset er netop så barokt, at dets tilblivelsesår rimer fornuftigt med de øvrige svulstigheder fra 1600-tallets midte. At laksen var fed og mangfoldig kan heller ikke bestrides. Så, hvad silden var for Nibe, blev laksen for Randers, – dog med den forskel, at silden var fattigmands ven, laksen derimod hans forlokkelse, men tillige særdeles velset på menuen ved det kongelige taffel.

På tærskelen til det 19. århundrede stod i alt 16 laksegårde i Gudenå og Randers fjord. „Den af disse gårde ...“ skriver Stadfeldt, „hvori der er det bedste fiskeri er Frisenvold Hoved-Laxegaard, som står tvert over åen.“²⁾

Godt og vel en mils vej er der herfra og til Randers Sønderbro, og med ordentligt forspand kun en times kørsel gennem Tebestrup og Vorup ad Laksevejen, som den endnu hedder.

At fiskegården med pæle, rishegn og øvrige anlæg kunne brede sig over hele strømmen, grundede sig på kongeligt skøde af 11. november 1684 udstedt til storkansleren, greve Reventlow, en godbid! – men alligevel for småting at regne i forhold til det amtmandskab over Gottorp, der samme år blev greven til del med det hertugelige Slesvigs indoptagelse i riget. Kun laksefisket under Østergaard havde samme rettigheder som Frisenvold, hvilende på en bevilling, som tilmed var 23 år ældre.

Frisenvold var dog langt den betydeligste med hævde på midtstrømsfiskeriet fjorden ud eller helt ned til Udbyhøj, med eneret til fangsterne i sejldybte på begge sider af Randers bro, værdisat i landmålings-matriculen til 5 tdr. 2 skpr. og 2 fkr. hartkorn. Det var altså ingenlunde nogen ringe herlighed ejeren af Løve-Apotheket i Randers, Christopher Faith, erhvervede sig i 1819 for 20.000 rdl. Samme apoteker var da heller ikke nogen hr. Hvemsomhelst. Som søn af godsejer, justitsråd Hans Georg Faith og Cathrine Marie Fabritius til Borreby på Sjælland, kunne han uden undseelse præsentere anegalleriet på væggen, og giftermålet med kammerråd, told- og konsumptionsinspektør Hans Andreas Stockmanns datter Marie Elisabeth fra Århus gjorde ikke familiebaggrunden ringere.

FLEPHANTEN BLIVER LØVE

Deres bryllup stod i Århus Domkirke den 21. oktober 1801, kun et halvårs tid efter admiral Nelsons overfald på København, og således kom apotekerens personlige lykke til at stå i nogen modsætning til landets forestående skæbne. Men hvad der tildrog sig i og omkring hovedstaden, måtte for Christopher Faith komme i anden række.

Endskønt han umiddelbart forinden havde tilbragt fire og et halvt år på Hof-Apotheket i København, hvor han med flid studerede de kemiske og botaniske videnskaber, var han nu opfyldt af ganske andre tanker. Ved de tider, da briten buldrede løs over Reden, var Faith stærkt engageret med at konsolidere sig i Gu-

denåbyen, hvor gamle apoteker Jørgen Thomas Schaarup afhændede sin forretning ved auktion.

Den kun 22-årige cand. pharm. satsede med familieformuen i ryggen og en fortræffelig eksamen som udgangspunkt på Randers-apotekets privilegium. Schaarup averterede, „at byen og dens folkerige omegn er så bekendt, at derom, såvel som godheden og mængden af materialer, intet behøver at anføres ...“.³⁾ Faith lod dog først en kommissionær, nemlig landfysikus dr. Koefoed fra Viborg, tage sagerne i øjesyn. Han fandt, at udbudet svarede til

pålydende, og ved auktionen den 1. september 1800 blev han derfor af Faith bemyndiget til at hjembyde „vasa, materialer, simplicia, composita samt redskaber af metal, træ, sten eller glas i apotek, laboratorium, materialkamre, kældre og krukkeloft.“⁴⁾ Faith fik dette bjerg af blandingsgods tilstået for 14.200 rdl. dansk cour. Schaarup derimod fik hverken glæde eller bedrøvelse af at se sin efterfølger anbragt i bestillingen. Han døde nemlig inden skødets udstedelse pr. 20. juni 1801 og efter kun fem dages forudgående sygdom.

Torvegadegården o. 1890, hvortil Faith flyttede „Elephant-Apotheket“ og ændrede navnet til „Løveapoteket“, symbolsk bevidnet af de mankeprydede rovdyr på porthammeren. (Lokalhistorisk Arkiv).

Nu rådede Faith over de kolber og glas, som var forudsætningen for, at randrusianerne og oplandsbønderne fremover kunne tilkøbe sig lindring, måske også en smule mere potens, og kom det højt, ved hjælp af en theskefuld stødt mumie en forlængelse af dette dyrebare, men skrøbelige liv. Det gamle Elephant-Apothek i Middeltgade 2, hvori livseleksiren, støvet af de henfarne ægyptere og igleglassene hidtil havde haft til huse, var dog ikke efter Faiths opfattelse tilstrækkelig egnet, hvorfor han en sidste februar dag 1801 for 4.150 rdl. erhvervede sig anden ejendom til formålet. Af ritmester og eskadronchef, baron Werner von Rosenkrantz købte han gårdene 612 og 613 på Torvegade, hvor apoteket fremdeles er at finde. Faith kaldte sin forretning Løve-Apotheket. Godmodighedens og visdommens sindbillede måtte vige for styrkens symbol, men navnevalg er som bekendt et spørgsmål om temperament. Løvesindet svarede udmærket til apotekerens egen psyke. Faith savnede i alfald hverken mod eller handlekraft.

En uoverensstemmelse mellem købekontrakt og det endelige skøde, som udstedtes 22. juni 1802 af købmand Hans Christian Hansen, kan give anledning til overvejelse. Var købmanden en pludselig opdukket panthaver i baronens gods? Herpå har det ikke været muligt at finde svar, men det lange og det korte er, at H. C. Hansen med sin underskrift indestår for handelens endelige afslutning.

I den første af gårdene, en bindingsværksejendom med to etager til gadesiden, prydet med udskårne portbjælker,

konsoller og stokkehoveder, og i et par tilstødende mere ydmyge baghuse indrettedes forretning, laboratorium samt lager.

Netop som bogen grønnedes på Skovbakken, åbnedes butiksdøren for Løveapotekets første kunder. Mere trægt stod det til med nr. 613, som skulle tjene apotekeren til privatbolig. Brylluppet med jomfru Marie Elisabeth og hjemmets indretning måtte udskydes til efter Michaelis flyttetid, da en standhaftig løjtnant von Coucheron, som betalte 40 rdl. årlig leje af nr. 613 først lod sig opsigte til fraflytning med et halvt års varsel.

Omsider kunne Christopher Faith dog hin oktoberdag hjemføre sin brud til Randers. Dette formåede hverken en admiral Nelson eller løjtnantens lejekvittering at hindre.

Faith havde grundet sin nye verden, og alt var såre godt ... eller næsten da.

Den unge frue måtte, nu da efterårsregnen satte ind, færdes med nogen forsigtighed over det snævre gårdlukke, for sælgeren havde forbeholdt sig retten til, at vandet fra hans tømmergård kunne passere i rende gennem hendes bryggerhus og gård, og til denne trafik var de fodsider empirekjoler, der da var på mode, ikke ligefrem de bedst egnede. Til gengæld havde kjolen så andre kvaliteter i brystudskæringen, som opvejede ulemperne ved en behersket, småtrippende gangart.

UINDBUDTE GÆSTER

I 1803 kom det første af børnene til verden. Det var en datter. De følgende år

kom endnu et par piger. Både familien og forretningen voksede. Det samme gjorde krigsfaren. Napoleons fastlandsspærring, engelskmandens bombardement af København og tabet af flåden førte Danmark ind i krigen på kejserens side. Med eet var ikke alene franskmændene, men også spaniolerne vore allierede, og disse sidste drog os til undsætning.

En søndag formiddag i april 1808 passerede spanierne Sønderbro. Indmarchen i Randers skete med største orden og stilhed. Kun regimentspaukeren akkompagnerede fodfolkets taktfaste fremrykning. Han red på en sort hest. Paukerne, hvorpå han anslog marchtakten, hang ham foran knæene på dyrets flanker. Der var noget spøgelsesagtigt over denne tavse hær af sort-hårede og brunøjede soldater.

Regimentet samledes til mønstring på torvet, og det samme gjorde man herefter hver aften, så længe de fremmede tropper var i byen. Soldater og befalingsmænd stillede til appel og offentlig bøn. Regimentspræsten læste bønnerne, mens hele linjen knælede, slog korsets tegn og modtog velsignelsen „in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti.“ – et syn, som sammenkaldte mange tilskuere i den første tid.

Tropperne blev indkvarteret. Familien Faith blev tildelt en officer og dennes oppasser,⁵⁾ og dermed slap apotekeren i forhold til så mange andre særdeles lemfældigt om ved krigens umiddelbare byrder. Til sammenligning måtte Niels Lange, en mand med nogen staldplads, den 11. april tage imod 4 mand og 21 heste. D. 12. april 4 mand og 14 heste. D. 14. 2 sergen-

ter og 5 heste osv. Og i tiden fra d. 3. maj til 9. august måtte han huse 19 mand, 30 heste og 18 stude. Der indløb kgl. befaling om på Jyllands Arsenal eller i tøjhuset at indrette et felthospital i Randers. Det meste af inventaret blev hidsendt fra det oplagrede feltlasaret i Fredericia, men stabsskirurgens liste af 22. april viser, at også apoteker Faith var leverandør til fædrelandets forsvar bl. a. med en klystersprøjte. Ophavsmanden til de 144 natpotter nævnes derimod ikke.

Corps d'Armee de S.A.S. le Prince, som havde slået sig ned i byen, stillede ganske bestemte fordringer til forplejningen. – Faiths officer kunne stille krav om vin til maden, mens oppasseren måtte klare sig med brød, fersk kød, øl og en kvart pægl brændevin om dagen. Hvordan konversationen er forløbet ved apotekerens bord ved vi desværre intet om, men dansemester O. G. F. Bagge var straks på tærne med udarbejdelse af „et lidet Lexikon“, der indeholdt de vigtigste spanske ord til hjælp for kvarterværterne i Randers.

VOKSLYSFABRIKKEN

Omsider, da sommeren gik på hæld, drog de ubudne gæster af by. I Faith-familien blev man atter optaget af private anliggender. Slægtningen, ritmester H. G. Faith ægtede 1809 Laurids Plougs enke til Oustmølle eller Frøvadsholm i Borup sogn lige vesten for Randers.⁶⁾ Og i 1811 fødtes sønnen Georg Christoffer. Forinden havde Faith dog været optaget af forretningsmæssige spekulationer. Apotekerne var den gang, som nu, forretninger med god søgning, og da Faith gjorde sig gan-

ske bestemte forestillinger om fremtiden, magtede han også ved en auktion afholdt d. 18. oktober 1809 for 5.500 rdl. at sikre sig købmand H. C. Hansens pakhushus nr. 426 i Øster Kirkestræde bag apoteket. Det var ganske anseligt. 16 fag hus i to etager til gaden, et sidehus og to tværhuse.

I købet medfulgte også to betydelige jernbundne saltkar.⁷⁾

Det var hans hensigt at anlægge og drive en vokslysfabrik. Industrialiseringen nød i de tider absolut bevågenhed på allerhøjeste sted, og eftersom landet var krigsførende og derfor afhængig af hjemmeproduktionen, kunne Faith påregne imødekommenhed, da han i november 1810 indsendte ansøgning til General-, Land-, Økonomi- og Kommercekollegiet med den begrundelse, at en sådan vokslysfabrik „ikke findes der i provinsen, hvor der frembringes en stor del voks, som for størstedelen udføres af riget og atter indføres, forment som lys.“ Apotekeren afrundede med underdanig bøn om, at bevillingen måtte meddeles ham gratis, da hans hensigt med fabrikkens anlæg mere var at fremme industri end egen fordel.

Den fædrelandssindede mand fik da også anbefalende ord med på vejen fra byens magistrat, der i en erklæring af 29. marts 1811 indestod for Faith, „som en ung og virksom mand“, der tillige ejede nogen formue. Magistraten mente endvidere at måtte opmuntre apotekeren i hans forehavende, fordi den anså, når et sådan anlæg kom til modenhed, som gavnligt og fordelagtigt for byen.

Bevillingen blev da også givet 20. april samme år, efter at også amtmanden i positive vendinger havde fulgt sagen til tops.

Nu fik håndværkerne travlt med at opstille jernkedler, sandbede og støbeborde i pakhuset, mens apotekeren afgav bestilling på passende kvanta bivoks. På Randers-egnen havde man tilmed den fordel, at voksen for det meste var lys, også kaldet jomfruvoks, mens man i egne, hvor bierne hentede næring fra nåletræsskove, fik en gulbrun voks forurenset af harpiksholdige stoffer. Nogen øvelse skulle der også til, før produktionen kunne sættes i system. Voksen var tilbøjelig til at hænge fast i støbeformene og til at danne blærer. Endelig var der voksstablerne, som krævede ekstra omhu. De lange, tynde oprullede væger, der allerede var dyppet een gang, måtte igennem en kedel med smeltet voks, som igen skulle have en varmegrad og en koncistens så nøjagtig, at vægerne omgående stivnede, når de kom fri af kedelen. Endvidere var også hastigheden, hvormed vægerne førtes gennem voksbadet, aldeles afgørende for resultatet.⁸⁾ Endelig den 17. september 1811 kunne apotekeren i Randers Amtsavis meddele, at der på hans anlagte vokslysfabrikke kunne erholdes alle sorter hvide og gule vokslys, kirkelys, ligesom også med det første ... her kneb det altså lidt endnu ... voksstabler til de bestemte fabrikspriser.

„Udsalget sker fra min iboende gård her i byen.

C. Faith. Apotheker.“

Iøvrigt var apotekerhandelen, som allerede anført, yderst alsidig. I „Løven“

fandtes også lægeigler til købs.⁹⁾ Led man af betændelse var det blot at skikke bud til Faith efter en af disse grønliges eller brune blodsugere. Anbragt på bylden smækkede sådan et bløddyr med indtil 90 fine tænder kæberne sammen om hælven og gjorde sig til gode. Et iglebid fungerede efter rundsavsprincippet og var ganske probat. Men af varesortimentet var nok den amerikanske, eller petit kanasteren, Porto-riccoen, Liverpoolen med flere sorter røgtobak de mest efterspurgte.¹⁰⁾

TYV FISKET

Hverken den livlige handel eller fabrications spekulationerne kunne imidlertid

afholde en vågen mand fra at se sig om efter endnu flere indbringende indkomstkilder. Faith fik sig på laksen, og da han besluttede sig for at handle, blev det som før nævnt egnens, for ikke at sige landets betydeligste laksegård, han købte.

Denne erhvervelse skulle dog blive ham til væsentlig mere kummer end tilfredshed.

Frisenvoldfiskeriet var ikke mere, hvad det havde været, og da laksefangsterne faldt katastrofalt fra 1104 stk. eller 17.275 pund i 1820 til 135 stk. eller kun 2861 pund fire år senere, begyndte apotekeren at spørge sig, hvad grunden vel kunne være.

Tyvfiske var det nærmestliggende svar. Der måtte være folk længere nede ad åløbet, som snupede laksen.

Ud på eftersommeren 1823 bekræftedes Faith i sin mistanke. I et brev dateret 28. august skrev bryggeren, købmand L. M. Quitzau, en anden af byens laksegårdsejere, til apotekeren:

Det var meget at ønske, at der kunne gøres noget ved dette ulovlige fiskeri, thi siden de begyndte fra Uelehusene at spænde for med drivvod, er det sjældent vi har en ørred her i vores laksegård – og vi får vist nok heller ingen, førend de holder op med at drage vod, thi således har det været de sidste åringer.¹¹⁾

Apotheker Faiths noget mistroftige opgørelse over laxefiskets udbytte efter 13 år i hans regi. Indberetning til etatsråd Neckelmann, dateret 20. oktober 1832. (Landsarkivet Viborg).

Dato	Fiskeantal	Vægt (Pund)
1820-21	1104	17275
21-22	802	15874
22-23	591	11102
23-24	351	2861
24-25	277	5512
25-26	216	2908
26-27	149	282
27-28	96	570
28-29	47	427
29-30	49	1181
30-31		
31-32		

Handwritten notes: "Udbyttet af laksen i de 13 Aar 1820-32", "Vægt i Pund", "Totalt 1104 Stk. 17275 Pund", "1823 135 Stk. 2861 Pund", "1824 802 Stk. 15874 Pund", "1825 591 Stk. 11102 Pund", "1826 351 Stk. 2861 Pund", "1827 277 Stk. 5512 Pund", "1828 216 Stk. 2908 Pund", "1829 149 Stk. 282 Pund", "1830 96 Stk. 570 Pund", "1831 47 Stk. 427 Pund", "1832 49 Stk. 1181 Pund".

Året derpå, altså da fiskeriet havde sat sin hidtil ynkeligste bundrekord, kunne Faith i avisen læse et digt af den vidtløftige dansemester Bagge. Han rimede:

Med smil jer ser, at man i Sjælland
prenter:

„Vi have ikkun lax og tørre sild.“

Men hvis af dette sagn man
sandhed venter,

så farer man, Gud være lovet! vild.

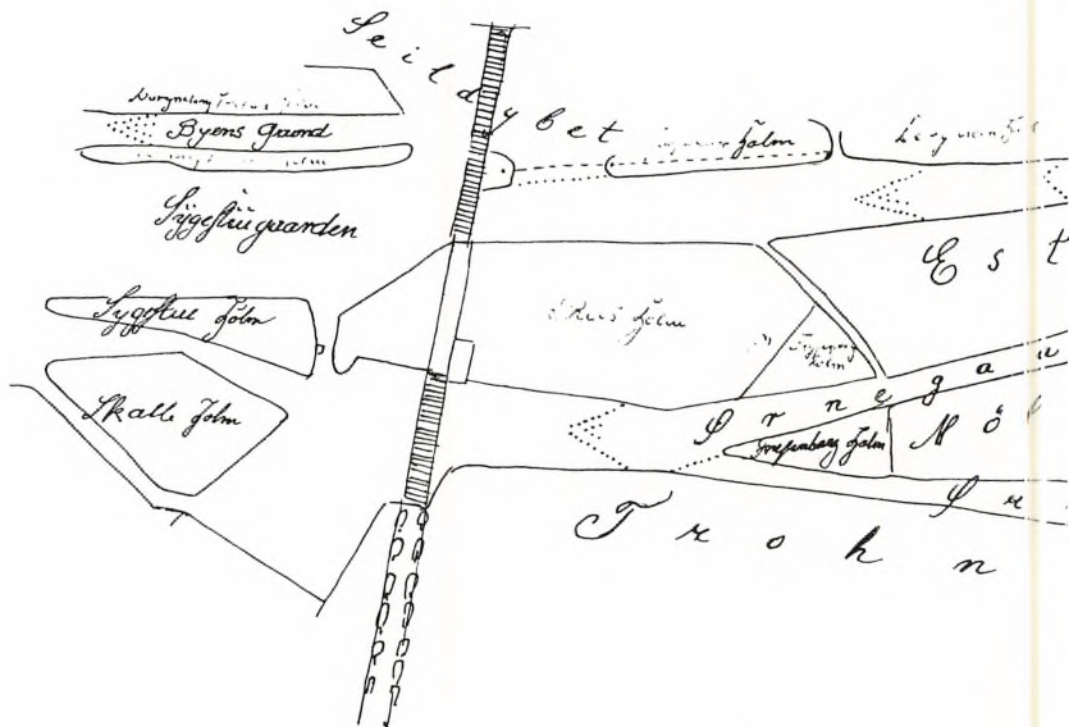
Og Bagge fortsætter med at fastslå, at
„jord og skov og sø os giver en overflod
af alt.“¹²⁾

For Faith at se stod det ellers magert
nok til. Ham hjalp det ikke, at tyvfiskerne
havde garnene fulde, og endnu mindre,

hvad hans Randers Avis også kunne mel-
de, at man fra Island den 8. august havde
efterretning om, at stor og fed fisk om-
ringede de østlige og vestlige egne ky-
ster.¹³⁾ Andres lykke satte kun hans egne
tab i relief. Nej, nu skulle der ryddes op
det randersvand.

To dage tidligere havde Jacob Daniel
Wesenberg¹⁴⁾, fogeden for Nørhald, Støv-
ring og Galten herreder da også modtaget
en skrivelse af følgende ordlyd:

Landinspektør R. Tørslews opmåling af Frisenborgs Laxegårde fra juli 1828. Fangststederne mellem hol-
mene er med stolpemarkeringer i sildebensmønstre indtegnede ved munden af Konggaard- og Ørne-
gaards strømmene, mens sejltrenden øverst holdes fri. Disse laxegårde må ikke forveksles med Faiths
Frisenvold, hvor pælesystemet dog var nedrammet efter samme principper. (Lokalhistorisk Arkiv).

I medhold af (ulæseligt) 28. august 1790, attrår vi i dag at begive os ned af Randers fjord for at optage og bortføre de Uggelhusenes fiskere uberettiget udsatte fiskegarn samt at fratage dem deres vod, såfremt disse måtte træffes i brug. Hertil udbede vi Deres Velbyrdigheds behagelige medfølgen.

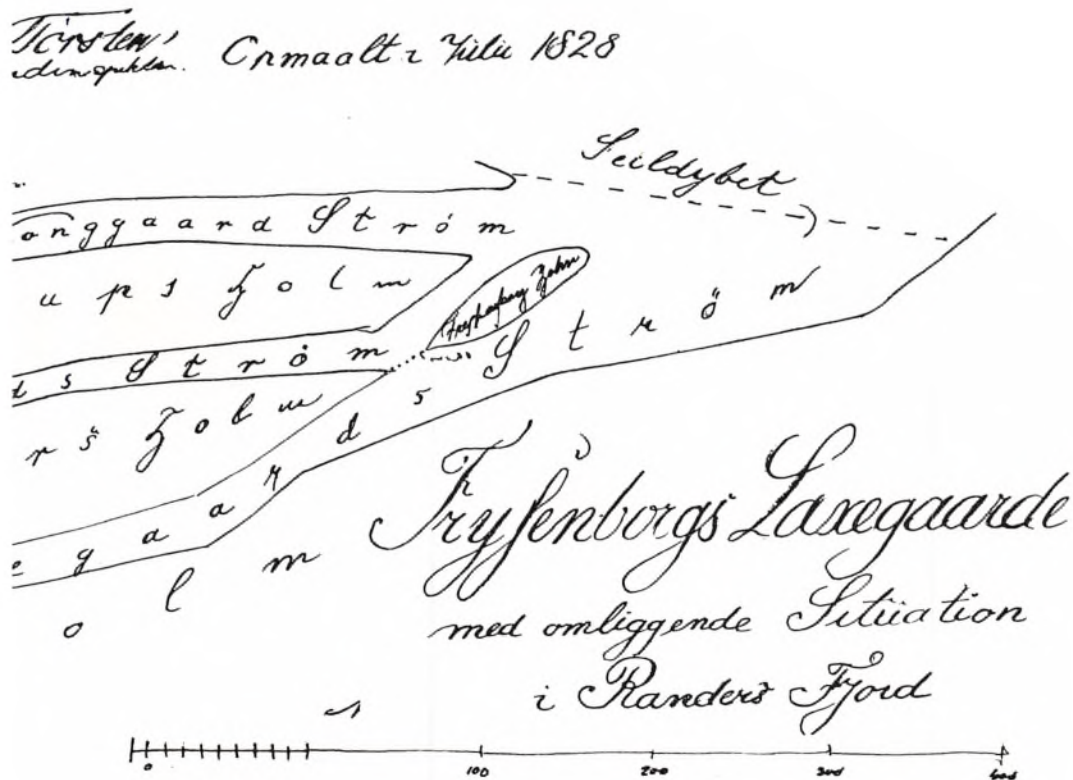
C. Faith M. Quitzau Aastrup
Hans Boie.

Wesenberg skønnede, at intet var til hinder for, at han tillige med to søfartskyndige vidner, nemlig skipper Jens Wangsøe og lodsens Peder Madsen Kirkegaard gjorde rekvirenterne følge til Mellerup. Ved an-

komsten hertil – klokken var da omkring 6 eftermiddag, så man tre både ud for indløbet til Tørslev Vig på dybets vestre side. De havde garn ude, hvorfor man omgående selv bemandede en båd og stod ned imod fiskerne.

Da man kom på prajehold, råbte Faith og hans fæller, at uggeluserne ... for dem var det! skulle udlevere både net og fangst. Men en af dem, nemlig Rasmus Andersen, som fortalte at han var ejer af vodet, nægtede at parere ordre. Da satte rekvirenterne „sig desuagtet i besiddelse af samme, og medtog det til Mellerup.“¹⁵⁾

I samme øjeblik man sejlede ind på bådene, pejlede vidnerne vanddybden på

det sted, hvor garnet lå. Der befandtes at være 7½ fod, og på apotekerens og de øvriges tilskyndelse bekræftede både skipper og lods, at man „ikke befandt sig på grundene, men i selve sejldybets.“ Hertil føjedes det, at havde uggehusefiskerne ikke hevet nettene til sig, inden fogedens båd var fremme, var der ingen tvivl om, at de have fisket på en dybde af 8½ til 9 fod vand, og selv om det var godt dagligt vande, var det alligevel klart for enhver, at uggehuserne lagde net, hvor de ikke havde noget at gøre.

På disse kendsgerninger, og efter, at den beslaglagte fisk var vurderet til 5 rdl., skiltes skyldnere og retfærdige fra hinanden, men ingen af parterne havde til sinds at glemme. Det lå nu heller ikke lige for. På bundplankerne i rethavernes båd lå omtrent fyre favne net, som ikke var deres ejendom, mens skyldnernes skuder var tomme.

„SØSLAGET“ VED MELLERUP

Det kom Faith for øre, at uggehuserne ikke havde ladet sig kyse af straffeekspeditionen, men ligeså åbenlyst og frækt som før fortsatte de deres tyvfiske i sejlrenden.

Opbragt over, at ilsind kunne være så vedholdende, og fast besluttet på at forsvare sine lovlige rettigheder indfandt apotekeren sig fulgt af en assistent fra Frisen-vold hos fogeden en septemberlørdag, eller helt præcist, ved middagstid den 17. i måneden.

Faith, assistenten, Wesenberg og Hansen, et i skyndingen tilkaldt vidne fra fo-

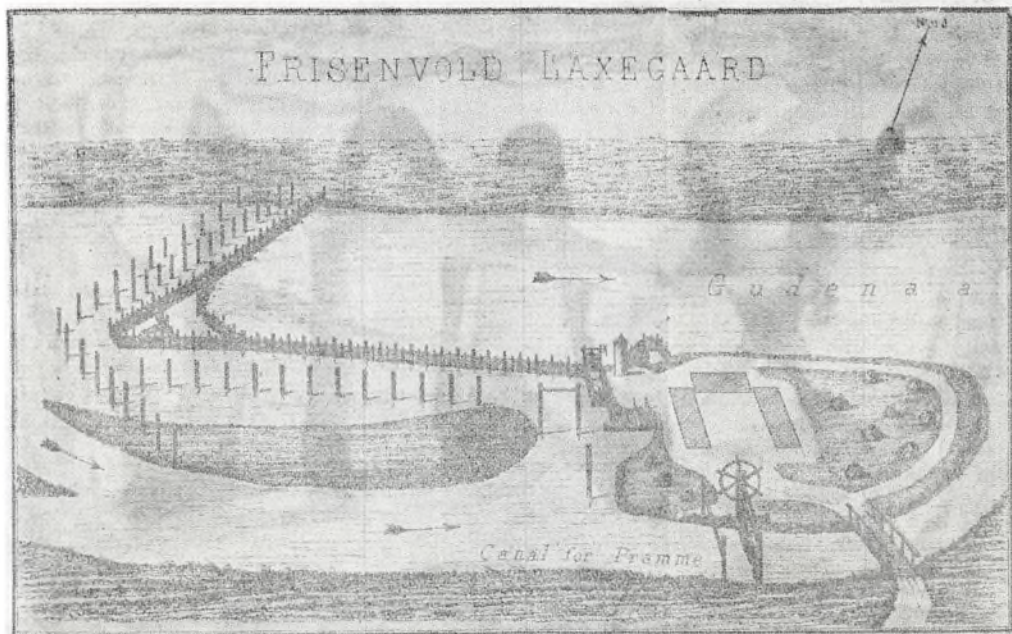
gedens Dronningborg Mølle, en mand der ernærede sig som kontorist, satte sig til vogns og trillede ad Mellerup til. Det var ud på eftermiddagen, klokken var vel omkring halv fire, da selskabet nåede ned til færgestedet. Herfra øjnene de flere både i nærheden af Skalmstrup bugt, men om disse lå i sejldybets „kunne ligesålidt bestemt skjønnes, som, om mandskabet *der* fiskede eller ikke ...“¹⁶) Umiddelbart efter viste sig endnu en båd for nedfart.

I den var købmand Quitzau, vidnet Hougaard og en trediemand. De kunne siden berette, at de, da de passerede Uggehuse, havde set en jolle skyde fra land. I den var der to mand, som af alle kræfter roede nordefter for at advare deres byfæller.

Mens dette stod på, var også Wesenberg og Faith med samt assistenten og kontoristen, som åbenbart også kunne håndtere en åre, stukket til søs. Da de nærmede sig Karholme, vinkede mandskaberne i de øvrige både til hinanden, og disse – seks i tallet – roede øjeblikkelig således, at de kom til at ligge side om side, som en skanse på vandet.

Faith bad fogeden om at betyde mændene på bådmuren, at de skulle udlevere deres garn. „Det skete med tilkendegivende til samtlige tilstedeværende på begge sider.“

Fogedens forlangende blev mødt med en hagl af eder og forbandelser. Men Faith og hans fæller lod sig ikke forhåne, endnu mindre fordrive og slet ikke skræmme.

Illustreret Tidende bringer 1865 følgende Efterretning om Frisenvold Laxegaard: Beliggenheden er overmaade smuk. Eierens Bolig er opført paa en Ø i Gudenaå, med Udsigt over de vidtstrakte Enge, som i Forbindelse med Fiskeriet og Seiladsen gjøre et venligt og behageligt Indtryk. Udenfor Øen ligge tvende Smaaholme. Mellem disse er Laxegaarden omgivet af to Rækker Ispæle. Laxegaarden staaer i en spids Vinkel med Toppunktet mod Strømmen, der er spærret ved Hækker, og disse skjermes ved de ovennævnte Pæle mod Isgang. I Spidsen af Laxegaarden findes to „Kister“, hvori Fiskene fanges. Desuden drives her om vinteren et betydeligt Vaadfiskeri.

Truslerne prellede af mod rettens håndhævere.

Niels Eriksen, fiskekarlen fra Frisenvold, der trak den anden åre i fogedens båd, drejede bi under fjendens linje, så Faith kunne gribe fat i et vod og prøve på at trække det til sig. Men Jens Jensen, en af unggeluserne langede ud efter Niels Eriksen, og da han umiddelbart efter stødte til apotekeren, rykkede fogeden til undsætning og gav angriberen et slag med stokken ... „for med denne alvorlighed i

tide at forebygge videre lignende, ja mueligen større ubehagelige optrin, med pålæg om at forholde sig rolig.“ Nu afføder vold jo sjældent fred.

Fogedens prisværdige forsæt blev da heller ikke i dette tilfælde middel til fredens genoprettelse. Snarere tværtimod. – Faith var ikke sen til at følge fogedens eksempel. Han slog løs på modstanderen, men „om der muligen veksledes flere hug lader sig ikke bestemt opgive ...“, indbeholder Wesenberg sidenhen. Usikkerheden

Uggelhuse-fisker. – I 1830 var der 30 fiskere i Uggelhuse og Langkastrup. I 1867 skriver Trap, at beboerne i Uggelhuse „ernære sig i særdeleshed ved fiskeri, enkelte som lodser og ved søfart.“ I 1921 var der registreret 9 fiskere (heraf tre uden anden indtægt) med tilsammen 13 fartøjer – det ene med motor – til en værdi af i alt 15000 kr. + redskaber for 2000. Fangsten dette år: 12 t torsk, 7 t ål og 2 t skrubber, svarende til 2.291 kr. Laksen figurerer ikke mere. – I dag er der tre erhvervsfiskere, der har fordelt 10 tinglyste fiskepladser imellem sig.

(Billede og tekstnotat fra særudstilling om Uggelhuse på Randers kulturbistoriske museum 1977)

skyldtes „den megen comers“, som opstod omkring dem.

Mens stokkeslagene sang i luften, stredes mandskaberne fortsat om det første vod, som under den hårdhændede behandling flåedes i laser. Men Faith og assistenten fik omsider overtaget og rev det mishandlede net til sig. Kort efter fik de uden at møde nævneværdig modstand endnu et net halet indenbords.

Peder Jensen og Poul Sørensen hed de

uggelhusere, som således så deres garn blive konfiskerede.

Søren Sørensen, en af de andre fiskere, havde et vod i renden under Katholme. Men da Faith også gjorde anstalter til at tage det, forpligtede Søren sig højlydt til aldrig mere at benytte nettet ulovligt på fjorden. Og skulle han alligevel en dag fristes over evne, gav han sit ord på at ville betale 20 rbd. sølv til Wurring sogns fattigkasse. Faith gav sit samtykke til, at

manden på disse vilkår kunne beholde garnet. Fiskene, som uggehuserne havde taget, fik de ligeledes lov at beholde. I bådene var der ørreder og helt, men laks så man ingen af.

Foged Wesenberg afkrævede nu fiskerne deres navne. Over vandspejlet lød det, Peder Jensen, Jens Jensen, Rasmus Jensen, Søren Sørensen, Mads Nielsen, Jens Bjerg, Poul Sørensen, Søren Ring, Anders Mogenssen. Hviskende, undseligt eller trodsigt, lød det. Der var et stemmeleje til hvert af navnene. Også de to, som var sejlet ud for at advare de andre, måtte ud med sproget. De hed Niels Jensen og Peder Rasmussen. Elleve mand var de, og alle af Uggelhuse.

Fra Randerssiden havde apotekeren mobiliseret Niels Eriksen, Søren Jensen, Michel Thomsen, Thomas Erichsen, Rasmus Lausen, Christen Olesen, Peder Andersen og Jens Jensen, – alle fiske- eller apotekerkarle i Faiths tjeneste, samt fiskeren Hans Boies søn, Niels Hansen ... ikke nogen overmagt, men fogeden, som optrådte på deres side og i polituniform, havde dermed en tyngde, som nok kunne opveje en halv snes af de andre. Hans tilstedeværelse og spinkle stok stjal kraften af uggehusernes bådshager og årer.

Med „søslaget“ ved Mellerup havde Faith imidlertid ikke sikret sin eneret på fisken i sejldybet. At Frisenvolds stamhus i 1797 havde sagsøgt beboerne i Uggelhuse for samme forseelse og ved dom fået fastslået, at fiskegården havde forret til strømmen, mens det stod uggehuserne frit at sætte garn over grundene, kom ham

heller ikke til hjælp. Dertil var fjorden for uoverskuelig og bevillingen for udstrakt. Ejere af Frisenvold måtte gang på gang procedere for at værne deres uhåndterlige privilegium, og lige meget hjalp det.

Laksen slog sig. Både åen og ålen snøede sig under dem.

Det samme gjorde retten.

Hvad skiftende kommissioner og enevoldskongers trusler om Bremerholms jern og straf ikke formåede at afværge i 1600-tallets slutning, kunne et par raske rap af fogedens og apotekerens stokke endnu mindre dæmme op for i 1824. Snarere medførte den håndfaste fremgangsmåde, at sympatien kom de anklagede til gode. I al fald blev det købmand Quitzau, krigsråd Aastrup, fisker Boie og smedemester Jacobsen, Faiths allierede i striden, og naturligvis apotekeren selv, der kom til at sidde tilbage med sorte per, da fiskerne fra Uggelhuse blev indklaget for Randers Byting. Faith og konsorter dømtes for det første til at udlevere garnene eller erstatte dem med nye. Dernæst skulle de fra Rasmus Andersens båd beslaglagte fisk betales med 5 rbd. sedler, og for det tredje måtte Faith-alliancen udrede 100 rbd. sølv til Rasmus Andersen for afsavn af garnet, ligesom også Peder Jensens og Poul Sørensens iturevne net skulle erstattes. Dertil lagdes afsavnsbøder på andre 100 daler.

Denne afgørelse oplevede Faith som den blodigste uretfærdighed. Ikke alene forekom regningen ham ublu, han måtte også fastholde, at det var uggehuserne, der havde forgrebet sig på hans ejendom

og ikke omvendt. Derfor appellerede han sagen til landsoverretten i Viborg. Endelig havde han også den fordel, at så længe retten sad, og der var røre om sagen, var der lagt en dæmper på uggelhusernes fiskeri. Med hjælp af sin egen prokurator, Amnitzbøll, ja tilmed også af uggelhusernes advokat Andersen, lykkedes det apotekeren at trække processen sådan i langdrag, at landsretten først kunne sættes i april 1829, men da idømtes ikke alene appellanterne in solidum til at erstatte netene og udrede afsavnsbøder, men advokaterne blev også mulkerede „for sagens ophold“. Andersen måtte bøde med 30 rbd., Amnitzbøll med 20. Sagens omkostninger måtte bæres af Faith og hans fæller. Ja, endog apotekerens egen assistent, fiskekarlen Niels Eriksen, måtte betale erstatning for de klø, som han indirekte havde været årsagen til. Det eneste lille plaster på apotekerens sår var, at landsretten fandt, at den ved bytinget Rasmus Andersen tilkendte erstatning i sedler for den ham fratagne fisk kunne bortfalde. Tre-dages fisk lugter ilde, – og denne her var fem år gammel, hvorfor retten må have skønnet, at den intet var værd.¹⁷⁾

STRID OM KÅGFARTEN

Så nogenlunde samtidig med, at dette retslige opgør fandt sted, var apotekeren til overflod gerådet i klammeri med pram- og kågførerne.

Pramfarten havde hidtil uhindret kunnet passere laksegården gennem en opdæmmed kanal mod at betale „for at blive hjulpet igennem“. Denne gennemfartsret var fastslået ved Højesteretsdom af 22.

oktober 1746 for pramme og kåge „til evig tid“.

Christopher Faith forlagde imidlertid gennemfarten til åløbets modsatte side samtidig med, at han nægtede bådene gennemfart efter solens nedgang og indtil dens opgang. Ved forlig indgået 14. maj 1829 mellem kommunalbestyrelsen i Randers, som skulle sikre byens tilførselsveje, og apotekeren, blev det nye gennemfartssted dog godkendt. Ja, byen påtog sig endog uden betaling at opmudre sejldybet, mens passage-afgiften til gengæld nedsattes fra 18 til 10 skilling. Denne „told“ afkrævedes enhver pramfører for opgående. Derimod skulle der ikke betales for nedsejling, ligesom byen også betingede sig, at passage kunne finde sted både dag og nat. Men denne overenskomst var alene gældende for de i Randers hjemmehørende fartøjer. Øvrige pramme betalte fortsat 18 skilling.

I 1834 skruede grev Friis sine takster i vejret ved Østergaard. Faith var ikke sen til at stå på vognen og bebudede en lignende forhøjelse fra foråret 1835. Det gik ikke uden rivninger. Striden mellem Fiske-Faith, som både han og senere sønnen blev kaldt, og havnevæsenet trak ud. Den skærpedes i årene 1840 til 43, men forelagt en ny forligskommission endte den omsider med et nyt kompromis.

Apotekeren, for hvem laksen og Frisen-vold med tiden forstenede i fikse ideer, mistede interessen for både pilleglas og vokslys. Der blev ligesom ikke kræfter til både at kæmpe for laksen og forretningen. Hvad skulle han vælge?

*Det Frisenvoldske Laxefiskeri i Gudenå, tilhørende apotheker Faith.
Bemærk broen i baggrunden, som førte fra fiskekarlens stråttækte bopæl til holmen.
En kåg bliver netop staget ned forbi laxegården. (Illustreret Tidende 1865).*

Våren 1835 udmærkede sig ved usædvanlig kulde og fugtighed. De to sidste majdage regnede det uafbrudt over Randers. Den nu 57-årige Faith følte sig plaget af tiltagende træthed. Hans 51-årige Marie Elisabeth havde også set sine bedste dage. Empirekjolens lette gevandt var udskiftet med tungere stoffer.

I de kolde værelser, hvor man endnu 1. juni mange steder morgen og aften måtte have ild i kakkellovnen,¹⁸⁾ fordelte sig husstandens fire ugifte døtre i alderen fra 15 til 32 år. Sønnen Georg Christoffer var 24 og gjorde sig nyttig som medhjælper på apoteket, mens den 17-årige Gotfred Caspersen Faith holdtes til bogen.

Med eet var sommeren over byen med

„klar og skyfri luft“¹⁹⁾ og med solen løstes der tilsyneladende også op for apotekerens problemer. Han valgte laksen.

Da jeg har tilkøbt mig det ældre apotek her i byen²⁰⁾ af S T hr. apoteker Faith, finder jeg det ej overflødigt at henvende mig ved disse linjer til byens og omegnens ærede beboere, med anmodning om at skænke mig deres tillid, den jeg alt mere vil søge at gøre mig værdig til ...²¹⁾

avtererede J. V. Arntzen, tidligere apoteker i Mariager. Ikke et ord om, at han håbede på, at den tillid hans formand havde nydt, måtte overføres på ham. – Arntzen tog til takke med „en del af den

søgning“, der forundtes apotekerne hersteds, anbefalende sig på det bedste.

For bygninger, inventarium og varelager fik Faith 40.000 rbd. sølv, hvad der ikke kunne siges at være overvældende. Voksfabrikken synes efter alt at dømme forlængst at være udgået af sagaen. Den omtales i al fald ikke i forbindelse med handelen, der tillige omfattede de bygninger, hvor fabrikken havde haft til huse.

Herefter havde den fhv. apoteker altså kun sine rentepenge at leve af, og så naturligtvis: Laksen!

LAKSENS, APOTEKERENS OG VOKSLYSETS ENDELIGT

Nu skulle der sættes tæring efter næring. Faith lejede sig ind hos branddirektør Dinesen i det statelige stenhuse ved Torvet, hvor nu Handelsbanken ligger. Familien indrettede sig i en anden salslejlighed. Pladsen var ikke den samme som før, men noget hjalp det, at datteren Laura flyttede hjemmefra. Hun blev tilmed vel forsørget, idet hun giftede sig med Christen Pind, Gl. Estrup-forpagteren, der slog sig op til herremand, da han i 1836 købte Løvenholm gods på Djursland.

De øvrige tre pigebørn, Cathrine – kaldet Trine, Gunhild Theodora og Sophie flyttede med til Torvet. Det samme gjorde Gottfred. Han var sygelig og derfor genstand for moderens særlige omhu. Den kunne dog ikke hindre, hvad brystsyge i de dage uhjælpeligt førte med sig. Netop som et kraftigt højvande havde knækket isen på fjorden, trukket resterne med sig

til havs og fristet de første par laks til at gå op i åen,²²⁾ døde Gottfred om morgenen d. 6. februar 1840, endnu ikke 23 år gammel.

Faith havde sorg, men ingen butiksklokke, som i det mindste for en tid kunne aflede tunge tanker. Gjorde han sig udflugter til laksegården, var tankerne også hos Gottfred. Drengen havde jo gået ham til hånde, ja, endog formelt stået som fiskeriejer. Nu var den gamle apoteker alene om alle bekymringerne.

I det hele taget kan det undre, at han fem år forinden havde valgt at satse på Frisenvold, specielt i betragtning af, at en fangststopgørelse fra året 1831 kun udviser 27 laks eller 427 pund. Ganske vist var udbyttet steget året efter spektaklerne ved Mellerup til 597 stk., altså mens uggelhuserne havde rettens sværd hængende over hovedet, men de følgende år viser jævnt fald. Og så alligevel! En vis optimisme kan måske have bevæget Faith til dette skridt. Netop den 2. februar 1835 meddelte avisen, at „Laksefiskeriet er det bedste i år, som det ikke har været i mange år.“ Men selv om vi ikke råder over Frisenvolds egne fangststopgørelser for de følgende år, har denne fiskegård været ramt af den almindelige stagnation. Havde manden håbet, blev håbet i al fald ikke gammelt. Fiske-Faith kunne ganske vist også tage ørred og helt, men disse arter var ligeledes i tilbagegang. Alle talte om tyvfiskets skadelige følger, men de færreste anede, at opmudringen, den voksende besejling og industrialiseringen med forurening af Gudenåen til følge skadede laksens ynglebetingelser. Gydepladserne for-

svandt i slam, og endelig havde fiskegår-
dene jo også gennem århundreder toldt
hårdt af laksebestanden, hvoraf Frisenvold
tegnede sig for en af de betydeligste an-
dele.

Amtsavisen noterede de triste kendsger-
ninger.

Den 4. februar 1843 meddelte bladet,
at årets fangst var ringe trods det, at vej-
ret havde været ideelt. Fire år senere det
samme bedrøvelige budskab: „Laksefiske-
riet har ikke været godt i vinter.“ Og i
1850 opgiver man forlods. Den 22. februar
stod at læse, at „laksefiskeriet ventes at
ville give et dårligt resultat ...“

Alligevel holdt Faith-familien længe ved
Frisenvold. Den sidste i ejerrækken var
en svigersøn af G. C. Faith, exam. jur.
S. Ostfeld, der i 1879 overtog fiske-
gården for 112.000 kr.²³⁾

Han lå også i strid med Randers havne-
væsen og truede i 1882 med at slå „blinde
pæle“ i fjordbunden uden for sejldyb-
bet ved Uggelhuse. Endelig i 1898 afkøbte
staten Ostfelds laksegård med dertil hø-
rende rettigheder for 154.000 kr. Frisen-
vold indrettedes til forsøgsstation, men
nedlagdes i 1915, da Tangeværket spær-
rede adgangen til laksens sidste gydeplad-
ser.²⁴⁾

Fiske-Faith var afgået ved døden længe
forinden.

Hans enke bekendtgjorde under 20.
april 1853 og i tre på hinanden følgende
udgaver af avisen, at „Den alvise Gud
bortkaldte i morges fra mig og mine, min
kærlige mand, fhv. apoteker i Randers,
Christopher Faith 75 år gammel ...“ Han
blev begravet på Østre kirkegård.

Det forår var også koldt, og vegetatio-
nen trykkes endnu stærkt deraf.²⁵⁾ Men
da spekulerede randrusianerne ikke mere
i laksevej. Man var optaget af, om ådalen
nu også kunne få den jernbane, der anto-
ges at ville blive anlagt igennem Nørrejyl-
land. Den ville overflødiggøre Gudenå
som færdselsåre. Kågfartens bekymringer
for passagen ved Frisenvold ville blive li-
geså overflødige – nøjagtig, som den gamle
apotekers voksløsfabrik var blevet offer
for anden opfindsomhed. For netop det
forår, da Faith blev sænket i graven, be-
sluttede byen sig for gasbelysning, hvor-
til kommunen betingede sig 106 opsatte
blus, og hvert enkelt skulle have en styrke
som fem voksløs à 6 stkr. pundet.²⁶⁾

NOTER OG HENVISNINGER:

- 1) Matthias Galten: Forsøg til en beskrivelse af
Kiøbstaden Randers. S 51 og 58.
- 2) Stadfeldt: Randers Købstad. 75.
- 3) Randers Amtsavis.
- 4) E. Dam og A. Schæfer: De danske apote-
kers historie. L. 383.
- 5) D 21 Randers Rådstuearkiv, 1078. Diverse
dokumenter vedrørende den spanske indkvar-
tering 1808. Landsarkivet, Viborg. Endvide-
re: Randers Amtsavis 2-3 1955 artikel af ar-
kivar Gleeerup om spaniolernes Randers-op-
hold 1808.
- 6) Trap VI 771.
- 7) Dam og Schæfer: De danske apotekers hi-
storie. 384 og 385.
- 8) Andre Lütken: Opfindelsernes Bog. VI 275.
- 9) Randers Amtsavis no 13 30-1 1828.
- 10) Randers Amtsavis. 17-1 1824.
- 11) D 21 Randers Rådstuearkiv 345. Landsarki-
vet, Viborg.
- 12) Randers Amtsavis. 17-8 1824.
- 13) Randers Amtsavis. 23-9 1824.

- 14) Krigsråd, cand. jur. Ejer af Dronningborg Mølle og herredsfoged fra 11-2 1820 til 27-4 1845.
- 15) D 21/344 Udskrift af fogedprotokol for 6-8 1824. Landsarkivet.
- 16) D 21/344 Udskrift af fogedprotokol for 17/9 1824. Landsarkivet.
- 17) D 21/344 Lands Overrets Doms Act i sagen nr. 248. Landsarkivet.
- 18) Randers Amtsavis 1-6 1835.
- 19) Randers Amtsavis 6-6 1835.
- 20) Omkring 1825 fik Faith konkurrence med Svaneapoteket i den såkaldte „Falkenbergs Gård“ på Storegade, men fra november 1831 indrettede justitsråden Scack Lyneborg Køster sit Svaneapotek i den nyklassicistiske bygning, som amtmand von Benzons havde bygget, hvor Schaarups udlevede „Elephant“ en gang havde til huse på adressen Middeltgade 2.
- 21) Randers Amtsavis 18-6 1835.
- 22) Randers Amtsavis 27-1 1840. 6-2 1840.
- 23) Trap 7 II 797.
- 24) Poul v. Sprechelsen: Randers Købstads Historie I 311.
- 25) Randers Amtsavis 21 - 23 - 26-4 1853.
- 26) Randers Amtsavis 21-1 1853.

Automobilet fortrængte herskabskusken

Af Børge Breitenbauch

Børge E. Breitenbauch
(*ch* udtales ikke)

f. 21. febr. 1921 i Frederikshavn, dim. m. Højere Handelseksamen, vicetoldinspektør i Aalborg. – På grundlag af nogle familiepapirer fortæller artiklens forfatter om sin morfars tilværelse indtil 1906, da denne efter 25 år som førstekusk sluttede sin tjeneste ved hovedgården Meilgaard.

Niels Christian Rasmussen var husmands-
søn, født i Hytten, Glæsborg sogn. – Kun
3 år gammel mistede han sin far, som
i 1862 døde af brystsyge, men et par år
senere fik han en stedfar, August Lund.
Hans mor, Ane Cathrine, boede til sin død
i 1911 i Tranehuse og fandt sit sidste
hvilested på den ejendommelige Skippers-

hoved kirkegård ved Meilgaard. Hun var
kendt for kyndighed i kopsætning.

I sommeren 1874 fik Niels Rasmussen
den lovbelede skudsmålsbog. Den blev
autoriseret af sognepræst P. Dyrhauge i
Fjellerup, som attesterede, at Niels var
udskrevet af *Hedegaard skole* med karakter
for kundskab *mg* og for opførelse *mg*
og konfirmeret i sin dåbs pagt.

Den første fæsteaftale indgik han med
Mads Jensen, Fjellerup mark, hvor han
arbejdede ét år. Ved fratrædelsen til
november skiftedag 1874 attesterede
hans hustru i skudsmålsbogen sin gode tilfreds-
hed med udført tjeneste.

Et par måneder før denne skiftedag
havde Niels sikret sig nyt arbejde, idet
hovedgården *Meilgaards* forvalter, Carl
Erhardi, havde fæstet ham for et år frem
til november 1875 mod en løn af 45 kr.,
der skulle udbetales med 1/3 for vinteren
og 2/3 for sommeren. Arbejdsstedet var
hovedgårdens stald.

Af skudsmålsbogen ses, at Niels Ras-
mussen i august 1876 fortsat var i hoved-
gårdens tjeneste og at han var blevet sik-
ret et fornyet fæstemål indtil november
1877 mod 110 kr. i fast løn „og 10 kr. til,
hvis han tjener til tilfredshed“. Dette løn-
tillæg kom utvivlsomt til udbetaling, for
i august 1877 blev skudsmålsbogen af ho-
vedgårdens nye forvalter, Steenberg, til-

ført en ny aftale, gældende indtil november 1878, mod 140 kr. i løn.

Hermed slutter skudsmålsogens fæsteaftaler, men ikke Niels Rasmussens tjeneste ved Meilgaard. Han fortsætter sit arbejde som staldmedhjælper med en kuskestilling som mål.

Der var naturligvis lejlighed til at stifte bekendtskab med andre blandt hovedgårdens personale, og derved indhentede skæbnen ham en dag i skikkelse af en svensk flicka.

Eleonora Kristina Tropp – kaldet Nora – var af fattig smålandsk landmandsfamilie. Da det var småt med arbejdsudbud i fødebyen Burseryd, besluttede 16-årige Nora og hendes søster at søge arbejde i Jylland. Et skib førte dem fra Varberg til færgestedet *Voer* i Randers fjord, hvor de kom i land en april-dag i 1877, og fra 1. maj blev de begge fæstet til tjeneste hos A. Høiriis på Holbækgaard. En opholdsbog som blev autoriseret til Nora af *Rougsø med flere Herreders Politikammer*, fortæller om denne aftale, som udløb til november 1877.

Herefter fulgte et års fæsteaftale med A. Friis, Julianeholm.

I sommeren 1878 lod Nora sig friste af et tilbud fra Meilgaards forvalter, som attesterede en aftale for et år mod 90 kr. i løn. Arbejdsstedet var herskabets køkken.

Et fornyet fæstemål fulgte, nu som *kokkepige*, gældende frem til november 1880. Det indbragte 100 kr. i løn.

Niels Rasmussen fik en dag i marts 1881 et – ikke uventet – besøg af sognefoged og lægdsmand H. Christophersen, Laen, som overrakte ham et *udskrivningsbevis* til krigstjeneste. Niels, der målte

67¼ tommer i højde, var udskrevet „på 8 år af linien“. Han var tildelt 2. artilleribataillon og skulle møde den 30. maj samme år på Gl. Artillerikaserne på Christianshavn.

Brylluppet med Nora fandt sted to uger før afrejsedagen. Forlovere var hans stedfar og hans farbror, gårdejer Jens Brødbæk, Laen.

Rekrut 196 Rasmussen af Glæsborg fik sine rejseudgifter til hovedstaden godtgjort med 6 kr. 75 øre.

Hans signalement lød: middelhøjde, mørkeblondt hår og blå øjne.

Rekruttiden blev ikke uden afbrydelser, fortæller *afregningsbogen*. Han var syg to gange, først i 4 dage, derpå i 25 dage. For den øvrige tid indtil hjemsendelsesdagen, den 28. september samme år, fik han forplejningspenge. Det blev 91 dage à 3 skilling, i alt 2 rigsdaler 81 skilling, som omregnedes til 5 kr. 68 øre.

Niels Rasmussen var dog ikke klar til hjemrejsen, da rekruttiden sluttede. Inden han drog hjemmefra, havde hans høje foresatte, godsejer, baron Iuel-Brockdorff, bedt ham om at henvende sig i den kongelige stald på Christiansborg, når militærtjenesten var overstået. Her skulle han gennemgå nogle ugers uddannelse, som kunne gøre ham egnet til at overtage stillingen som sit herskabs førstekusk.

Han blev undervist af kgl. kusk C. Biegel, som i et *Kjøre-Brev*, dateret 31. oktober 1881, attesterer, hvori undervisningen havde bestået: kørsel med såvel to som fire heste, at passe heste, rengøring og pudsning af seletøjer samt rengøring og smøring af vogne – patentvogne indbefattet. Og i brevet medgav han Niels

Rasmussen det vidnesbyrd, at denne stedse havde fulgt Biegels undervisning „med særdeles Flid og Paapassenhed i enhver Henseende, saaledes at jeg kan give ham min bedste Anbefaling“.

Med dette brev, som havde fået staldetatens chef, overstaldmesterens forevis-

*Efter at have kørt gæster til Ryomgaard station
havde Niels Rasmussen en dag tid
til at holde ind hos fotografen i Nimtofte.*

ningspåtegning, kunne Niels Rasmussen trygt rejse hjem til den ventende kuskestilling.

Et husmandssted i Tranehuse var i nogle år – efter Niels Rasmussens erindring indtil 1888 – rammen om kuskefamiliens tilværelse.

Heri skete en forandring, da hovedgården, i godsejer – senere kammerherre – Niels Iuel og frue, havde fået nyt herskab.

Den nye besidder, som havde overtaget hovedgården testamentarisk, lod dels foretage væsentlige bygningsmæssige ændringer ved hovedgården, dels opføre en bolig til førstekusken i hovedgårdens nærhed.

Utvivlsomt har Nora, kuskens hustru, glædet sig over forbedrede boligforhold, som dog næppe afgav ovenud god plads til familiens stedse voksende børneflokk: en slagbænk måtte tjene som sengeplads for fem børn!

Det var tilladt herskabets børn at lege med kuskefamiliens børn, men i hovedbygningen kom de sidste kun ved særlige lejligheder, eksempelvis til fastelavnsarrangementer. I øvrigt havde kuskebørnene lejlighed til at overvære den årlige ceremoni, når høsten var i hus: Daglejere og andre, som havde hjulpet med høsten, stillede op i hovedgården med deres redskaber og kaldte herskabet frem med råbet: Og nu til kålgården! Hvorefter det obligate traktement af æbleskiver fandt sted. (En skik, som også har været kendt i Vestjylland).

På sin vis herskede der patriarkalske forhold mellem herskab og personale, eksempelvis kaldtes sidstnævnte til andagt med kammerherreinden, når gongongen

lød om morgenen. Men tiltaleformerne viste de stærke skel. Førstekusken blev talt med *Du* og *Niels* af sine foresatte, som fik tiltalen *Deres nåde* – *kammerherren*.

At førstekusken var en særlig betroet funktionær, gav sig også udslag i, at han kunne disponere, når der skulle købes nye Oldenborgere. Det hændte derfor, at han i denne anledning var på rejse, for eksempel til Sverige.

Det daglige rutinearbejde i stald og

Kørekortets forløber – et kørebrev, udstedt til Niels Christian Rasmussen den 31. oktober 1881.

vognremisse blev af og til krydret med en velkommen – omend måske uventet – opgave: Det hændte, at kammerherreinden fik lyst til at køre en tur i omegnen i sin *egen* vogn og med sine *egne* heste. Den ene af dem hed Musse. Men selv om kammerherreinden holdt tømme og pisk, så var der rigtignok to kuske med – sådan hørte det sig til!

De store – og utvivlsomt særlig travle – dage for staldpersonalet indtraf, når herskabet skulle befordres til festbanket eller jagt med påfølgende middag på en af Djurslands andre herregårde. I sådanne tilfælde kørtes med *firspand*, og både første- og andenkusk var i *liberi*.

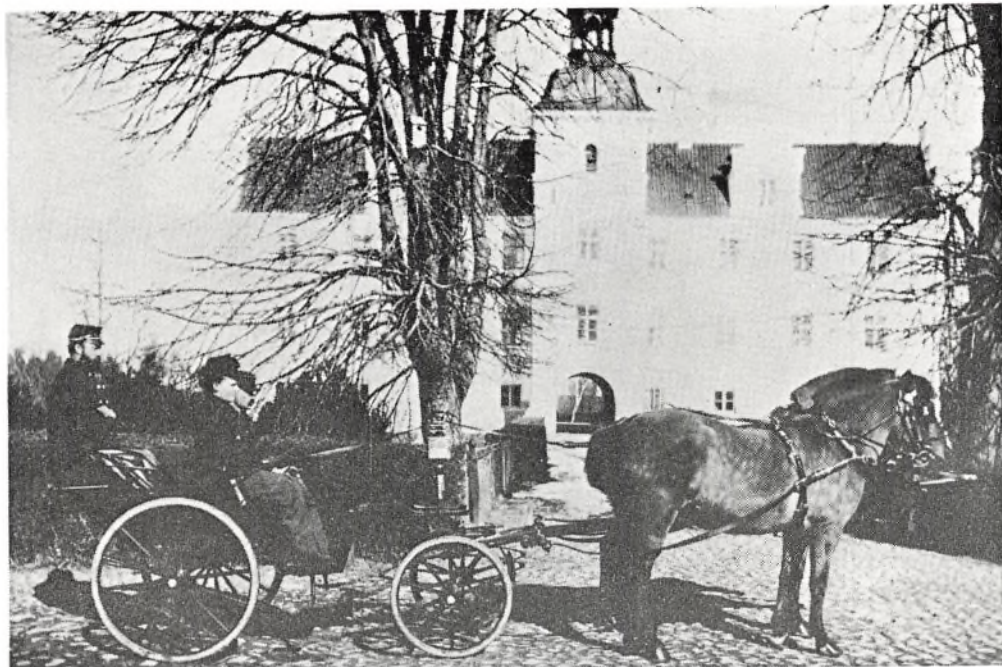
Når jernbanen bragte ventede gæster, måtte Niels Rasmussen hente disse i Ryomgaard. Turen dertil, over Stenvad og Nimtofte, kørte han adskillige gange.

Den mest prominente gæst, han på denne måde hentede, var *prins Christian* – den senere konge, Christian X. Begivenheden fandt sted engang i 90'erne, da prinsen var officer i Randers.

Det var vist en noget benøvet førstekusk, som efter hjemkosten stod med 5 kr. i hånden sin drikkepenge fra prinsen!

Den indremissionske vækkelse, som for henved 100 år siden skabte en betydende bevægelse i det folkekirkelige liv ud over landet, vandt også frem på Djursland. – Heri havde præsten Vilh. Beck, som 1866–74 var sognepræst i Ørum-Ginnerup, en vistnok væsentlig andel.

Det var en følge af Vilh. Becks prædikantvirksomhed, at Niels Rasmussen –

*Kammerherreinde Iuel parat til en en forfriskende tur med en hjælper ved sin side.
Førstekusken i uniform tager overblik fra bagsædet.*

vistnok omkring 1890 – blev grebet af Indre Missions forkyndelse. Han blev så medrevet af missionens idé om lægfolks medvirken i det forkyndende arbejde, at han omkring 1893 begyndte at holde ugentlige mødeaftener i sit hjem. Blandt deltagerne heri var en del af hovedgårdens personale.

Uden at vide det, skabte han gennem 13 års mødevirksomhed grundlag for at kunne foretage et nødvendigt sporskifte i tilværelsen, da han var 46 år gammel.

Motoriserede hestekræfter i skikkelse af et automobil holdt omkring 1905/06 sit indtog i hovedgården. Anskaffelsen af et

sådant befordringsmiddel måtte medføre en reduktion af de levende hestekræfter, ligesom man fremtidig kun skulle beholde én kusk. Da førstekusk Niels Rasmussen ikke turde lære at styre et så avanceret køretøj, måtte det blive ham, der skulle forlade hovedgården. Det var derfor et lykkeligt sammentræf af begivenheder, at han netop på den tid var blevet opfordret til at gå ind i et lønnet hverv som indremissionær.

Hans ansættelse som missionær blev vedtaget på Indre Missions bestyrelsesmøde i november 1905 i Frederikshavn, og en forårsdag i 1906 fandt opbruddet fra Meilgaard sted. Han skulle have Øst-

himmerland som virkefelt med bopæl i Sdr. Kongerslev.

Familien Rasmussens bevægede afsked med herskabet fandt sted i hovedgårdens riddersal efter at den havde tilbragt den sidste nat i hovedgårdens personalefløj, idet kuskeboligen var rømmet dagen før afskeden og bohavet afsendt med vogn til familiens nye hjem.

Afskeden blev værdigt fulgt op med udlån af en charabanc, som transporterede den ikke ganske lille missionærfamilie til Kongerslev.

Efter at Niels Rasmussen også havde virket i det nordenfjordske med Aabybro som udgangspunkt, blev Nimtofte fra 1925 hans sidste station. – Han døde i 1935.

Et stervboe i Nimtofte

Af Karl Mejnecke

Karl Mejnecke

f. i Skiffard .1 november 1907. Alm. forberedelseseksamen fra Ryomgård Realskole 1923. Handelsuddannet. Egen virksomhed som grosserer i tobaks- og pipebranchen 1946–73. Har skrevet egnehistoriske artikler til Ryomgård Realskoles årsskrift siden 1965 og udsendt disse i bogform med titlen „En rejse på Djurs“ 1973. – Adr.: Gl. Kongevej 147, 1850 Kbh. V.

Oluf Christensen – i daglig tale kaldet Wolle Skrædder – blev født i Thy anno 1692. Ingen har med sikkerhed kunnet fortælle om hans herkomst eller hans fødesogn i det nordjyske. Ej heller om hans fødsels- eller dødsdag. Fra en fæstekontrakt ved vi, at han er „barnefødt i Tye

Land“, og det er naturligvis det, vi idag nævner Thy. Heller ikke arkiverne eller kirkebogen for Nimtoft sogn har kunnet bidrage med oplysninger udover hans to ægteskaber, hans børns dåb og hans egen kristelige begravelse, der kostede lige så meget som to køer – i 1770.

Derimod findes en mængde interessante ting og sager i fæste- og skifteprotokollerne. Især i de sidste kan man – mellem linierne – få et godt indblik i de gables hverdag og livsførelse, og om skik og brug. Wolle Skrædder var altså Thybo. Hans tilnavn fortæller om hans profession. Den bette skrædder? Nej – blot at han var skrædder. Hans udseende og højde kendes ikke, men det var ganske almindeligt dengang, ja – både før og senere, at egnede man sig ikke til det hårde og krævende arbejde ved landbruget, var for „bette“ eller havde legemlige skavanker, så kunne man da altid blive skrædder. Og Wolle blev altså – af en eller anden grund, måske af lyst – sat i skrædderlære et eller andet sted i et af Hanherrederne, og er derefter gået på valsen.

Det lyder helt sandsynligt, at Wolle som farende skræddersvend har taget sin bylt og sit værktøj – saks og nåle (symaskinen var endnu ikke opfundet) på nakken og begivet sig på vandring mod syd gennem Jylland. Overalt har han kunnet sy og

handle sig frem blandt bønder og andet godtfolk mod rimelig betaling i mønt eller naturalier til livets ophold. Måske har han taget fast arbejde undervejs for en kortere tid, men det ved vi intet om. Hvorfor han netop skulle ende i Nimtoft, melder historien heller ikke noget om, men han er vel kommet ved markedstiden – har fundet sig godt tilrette i den landsby, som var Djurslands naturlige midtpunkt – og fundet sig en kæreste.

Ihvertfald fæster han hus i Svenstrup ved Nimtoft i året 1723 og gifter sig med den forrige fæsters datter, sådan som det krævedes, og skik og brug fordrede i sådanne tilfælde. Utallige fæstebreve indeholder og betinger, at en ny fæster af et hus eller en gård ægter enken eller datteren, om de kunne lide det eller ej, eller om de da var ledige på markedet, altså ægteskabsmarkedet. Wolles svigerfar – Erich Jensen – der døde nævnte år, var enkemand med voksen datter, da Wolle kom til Nimtofte. Da Erich Jensen døde og Wolle overtog stedet som fæster, fulgte pigen med i „handelen“ og blev forsørget sin livstid ud. Sådant var reglerne, og pigen „Erichs-datter“ har måttet indvilge, enten hun kunne lide det eller ej.

Erich Jensen havde haft huset i Svenstrup i fæste siden 1704. Datterens navn kendes ikke, hun er i de efterkontrollerede papirer kun nævnt som Erichsdatter, og kirkebogen i sognet var ikke taget i brug, da hun blev døbt. Hendes forældres bryllup kendes heller ikke og af samme grund. Men fæsteprotokollen fortæller, „at Erich selv havde opbyggt det fire Fag Huus, hvortil hørte en liden Kaalhauge, paa Mads

Andersens Gaards Grund, og at den aarlige Ydelse var ansat til 1 Rigsdaler, samt for Indfæstning erlagdes 4 Mark Danske.“ Erich Jensen har lejet jord og bygget sig et hus på grunden i 1704. Lejen af den hele herlighed beløb sig til 1 Rigsdaler pr. år – i en tid hvor prisen for en sort ko på 4 år var 4 Rigsdaler, og da det kostede 10 Rdl. at blive begravet under medvirken af både præst og degn.

Wolle Skrædder overtager, som før skrevet, huset i fæste den 31. december 1723. Og gifter sig med Erichs-datter, om hvem „intet vides“, flytter ind og overtager inde- og udebo, ko, gris, nogle får og hvad der ellers findes i gulv eller på loft. Alt løsøre er nu hans – helt og holdent – foruden hvad der er af midler, efter at boet er skiftet og arvinger har fået deres part. Hvis der i det hele taget har været flere arvinger end Erichs datter, nu skrædder-madam i Svenstrup, og desværre indtil videre kaldet N. N. Erichsdatter i den forhåndenværende anetavle.

Wolle Skrædders hus hørte under Løvenholm – af en eller anden grund ikke til Ryomgaard, der ejede de omliggende gårde og agre. Svenstrup hører til Sdr. Hald herred og herredsskellet er Nimtoft å, der løber lige uden for Wolles dør, for Wolles hus ligger der stadig. Huset er gammelt, dog er det sikkert ombygget efter Wolles tid og hårdhændet restaureret i de senere år, selv om bindingsværk og stråtag stadig fortæller om fortiden.

Nimtoft er toften til Svenstrup og hører til i Nørre herred. Den gamle Grenå-Randers landevej løb gennem Nimtofte, forbi den gamle vandmølle og kroen og kirken, videre over åen-herredsskellet forbi Wol-

les hus og fortsatte gennem Skoffergårde ad Randers til. Wolle Skrædder havde præstegården på modsatte side af åen til genbo, og fra sine vinduer har han haft udsigt til både kro, kirke og især til hvem, der agede afsted lige uden for på vejen – alfarvejen. Og mange har kigget indenfor, for han var en gæstfri mand, der havde både brændevin og små glas i sit vægskab, foruden midler til udlån mod behørig løseørepant, helst i sølv eller andre ædle metaller. Naturligvis kunne han også forfærdige en klædning eller sy et par bukser af det hjemmegjorte vadmel; eller af rigtigt uldent klædestof skåret og syet elegante mandskjoler og veste med sølvknapper til borgerskabet i byen.

Wolle Skrædder boede altså i Sønder Hald Herred, hans husbond var greve af Rantzau og herre til Løvenholm. Grev Wilhelm Adolf har af gode eller mindre gode grunde ikke selv signeret Wolles fæstebrev. Grev Wilhelm Adolf var sat fra bestillingen, arresteret og anklaget for at have forvoldt sin ældre broder grev Christian Ditlevs død, og C. D. var indtil da den rette ejer af gods og gård. Wilhelm Adolf blev dømt for at have ladet Chr. Ditlev ihjelskyde under en sneppejagt i 1721. Først hævdede han, at broderens død skyldtes et vådeskud, men en af de deltagende skytter måtte i retten vedgå, at han havde skudt grev Chr. Ditlev efter ordre fra grev Wilh. Adolf, som 1726 for sin udåd blev idømt evigt fængsel. Nogle år senere døde han som livsfange på Akershus. Løvenholm blev overtaget af Kronen, der indsatte en godsbestyrer – og det er denne, der har signeret Wolles fæstebrev.

I Løvenholms Godsarkivs Fæsteprotokol 1710–53, Folio 231 er indført følgende:

„Paa Høybemeldte Deris Høygrevelige Exellens, Min Naadige Herres Vegne og gode Behag haver jeg Underskrevne stæd og fæst, som jeg og hermed stæder og fæster til Nærværende Oluf Christensen, barnefødt i Tye Land, et jordløs Huus i Nimtoft, som hører til Grevskabet og forhen beboet af Erich Jensen.

Bemeldte Huus maa og skal fornævnte Oluf Christensen beholde i Fæste sin Livstid, naar han holder det i god Stand og svarer aarlig som hans forgænger for Hoveri og Landgilde: 1 Rdl. Item ægter Erichs Datter, retter sig efter Kongens Lov og Forordning, være sin Husbonde og hans Betjente hørig og lydig, alt under dette Fæstes Fortabelse. Til Indfæstning haver han betalt Een Rixdaler.

Til Bekræftelse under min Haand og Zignet.

Løvenholm den 31de December 1723.

A. Stiihsen.“

... og Wolle Skrædder har kvitteret med navn, og for at have modtaget ligelydende original.

Nu har Wolle Skrædder fået foden under eget bord og gifter sig med Erich Jensens datter, om hvem intet vides udover, at hun døde i foråret 1754. Til gengæld ved vi næsten alt om Wolle og hans mangeårige virke som velbeslået borger, der både kunne sy og handle, samt ikke mindst kunne låne penge ud mod renters betaling og pant i værdifast løsøre.

Wolle har næppe været en gerrig og påholdende mand, men han har haft sans for handel og penges værd, en kendsger-

ning der afspejles i det omfattende skiftebrev, som på 20 foliosider giver alle oplysninger om boet og værdierne, han efterlod sig ved sin død d. 14. april 1770. Man skulle tro, at han samlede på antikviteter, når man kaster et blik på skifterettens 20 ark. Men hans ejendele er nok snarere en slags statussymboler, der først langt senere er blevet antikke. Senere i denne beretning vender vi tilbage til Wolles stuer, og hvad der fandtes i hjemmet.

Tiderne var gode for Wolles handels-talent i et lille samfund, hvor mange hutlede sig igennem tilværelsen; som måtte vende hver skilling som fæstere og/eller daglejere under de omliggende godser – med ridefogedens pisk over nakken. Wolle må regnes til den store flok af almuesfolk, men det varede ikke længe, inden han fik en anden status, blev en holden mand og agtet borger. Og kunne hjælpe trængende medborgere ved at give „på Borg“.

Wolle kunne låne penge ud – mod behørig pant, naturligvis mod fuld sikkerhed i værdifast løsøre. Selv fra nabosognene kom folk til ham, når det kneb med mønt til terminen, når degnens børneflokk blev lidt for stor til en lille løn, eller når fæstebonden havde haft misvækst og ikke havde korn til udsæd. Wolle skrev alle lån op på små sedler og gemte disse i et egeskab i stuen. For Wolle kunne både læse og skrive, hvad der ikke var almindeligt dengang, hvor flertallet var analfabeter. Det kom ham til stor gavn i den blandede „landhandel“, han drev i Nimtoft - Svenstrup i næsten 50 år.

Mens Wolle handlede, syede og samlede på løsøre-pant, passede hans flinke kone

hus og landbrug. Ganske vist var huset jordløst, men det var der råd for. Lige udenfor bagdøren lå Ryomgaard's marker. – Wolle var ikke sen til at leje et stykke jord af ejeren, etatsråd Fogh. Så var han selvforsynende med de fleste daglige fødevarer og kunne holde både kone og børn fuldt beskæftigede.

Wolle Skrædder havde tre børn i sit første ægteskab (med Erich's datter). De er alle nævnt i det omfattende skifte, som blev registreret efter hans død. Børnene hedder Erich, Anne Kirstine og Anders i den rigtige rækkefølge.

Wolles ældste søn, Erich Olesen, kender vi ikke meget til. Men må dog regne med, at han var en tur i Nimtofte kort efter faderens død, og at han efter 1750 har haft bopæl udensogns – måske udenherreds. Dette år menes han at være rømt hjemmefra, velsagtens for at slippe for militærtjeneste – at springe soldat. Ved første skifteforretning i maj 1770 ved ingen, hvor han opholder sig, men han er mødt frem ved den anden behandling 14 dage senere. Han har ikke været længere borte, end budskabet om faderens død har kunnet finde ham, og naturligvis har han nødtigt set sin broderpart af arven gå fløjten. Ved tredie og afsluttende skiftebehandling er han atter gået under jorden.

Den yngste søn, Anders Olesen Svenstrup, blev podemester i Grenå og sluttede som selvejergårdmand i Vejlbj. I skiftepapirerne skrives han som Anders Gartner og det oplyses, at han er født i 1734. Anders Olesen – eller som han sikkert blev kaldt – Anders Wollesen med tilnavnet Svenstrup – blev efter endt skolegang hos degnen i den nyoprettede skole i Nim-

tofte uddannet som gartner på Løvenholms gods. Nimtofte fik sin første skole, efter at den kongelige regering i 1735 havde opfordret, ejeren af Ryomgaard, etatsråd Fogh, der ejede det meste af byen, til at bygge sognet en skole. Fogh spenderede 400 Rigsdaler til det gode formål, og indenfor beløbsrammen blev der også råd til en i Nimtofte, selv om den gamle skole er ombygget til ukendelighed. Beliggenheden er ret ud for kirkens tårn ved kirkegårdsmuren, hvis nogle kommer forbi og gerne vil se, hvordan man ødelægger gode gamle huse.

Efter læretiden fortsatte Anders sit arbejde, forblev som gartner på Løvenholm i en årrække. Han giftede sig med Margrethe Jacobsdatter og fik fæste på Krusborghuset sønden for gården. Her bor han og hans familie, da faderen Wolle Skrædder dør i 1770.

Ved boets deling får han sin fædrene arv udbetalt med 51 Rigsdaler og beslutter at gøre forandring, blive sin egen mand. Han flytter fra Krusborghuset til Grenå og starter her som gartner og podemester, køber grund og hus i Storegade i 1779 – rettere får skøde fra Brøndstrupmølleren på „den afbrændte plads“ med hus, der idag hedder Storegade 56 - 58 og 60. Dengang var nr. 56 og 60 ubebygget og var en stor have, velegnet til gartneri.

Wolles datter hed Anne Kirstine og var gift med Laurids Wæth, gårdmand i Gjesing. Udover dette ved vi kun, at hun fik sin søsterlod i arven udbetalt med 25 Rdl. 3 Mark. Den fraværende ældste søn Erich tilkendtes en broderlod ligesom Anders – 51 Rigsdaler. Lad os håbe, at han fik den.

Wolle Skrædder var gift to gange. Som

tidligere nævnt var hans første kone Erichs datter, som han „overtog“ sammen med fæstet. Hun døde i foråret 1754, og det varede ikke ret lang tid, før Wolle trolovede sig for anden gang. Kirkebogen fortæller derom d. 9. juli samme år, og senere siger samme kilde, at „den 15 Oktober 1754 er Skrædder af Svenstrup Oluf Christensen og Pigen Anne Marie Christensdatter fra Nørager copulerede (d. e. blev viet) i Nimtoft Kirke.“

Wolle er 62 år, da han gifter sig anden gang efter forudgående trolovelse med Anne Marie fra Nørager, hvis alder eller stand ikke kendes. Derimod kan det passende oplyses, at trolovelser allerede kendtes i middelalderen og var en ægteskabsstiftende handling. Efterhånden fik den kirkelige vielse dog større betydning, så man både trolovede sig og senere blev kirkeligt viet. Ved Ordinans af 19. juni 1582 bestemtes det, at et ægteskab skulle fuldbyrdes med præstens velsignelse. Før den kirkelige vielse blev foretaget, skulle der dog finde trolovelse sted i overværelse af præsten og fem andre personer. Sådan må vi forestille os, at det også er foregået i Nimtofte, hvor sognepræsten var Hans Velærværdighed Hr. Jacob Riise. De fem andre personer er ukendte. En sådan trolovelse var forpligtende for begge parter og kunne kun ophæves efter kongelig bevilling.

Efter loven skulle præsterne „alvorligen forbyde de trolovede Personer at søge Seng sammen, før de i Kirken rettelig bliver samlede.“ Sådan lød lovens ord, men blandt almuen tog man ikke så tungt på denne paragraf, og overholdt den ikke. Man bibeholdt den gode gamle opfattelse

af trolovelse som den egentlige ægteskabsstiftende handling – og imødeså evt. konsekvenser med sindsro.

1799 blev trolovelser helt afskaffet ved kongelig reskript af 4. januar, men trolovelsesskikken fortsatte blandt landets almue og bønder til alles glæde og fornøjelse, dog uden at være bindende som tilforn. Trolovelse er i vore dage afløst af forlovelse, – eller var, for i allerseneste tid er det blevet moderne at „leve papirløst“ for manges vedkommende og i alle samfundslag efter nogenlunde samme principper som for 400 år siden. Dengang som senere bar de trolovede en ring som det ydre tegn på aftalen. Fornemme personers ringe skulle være af guld og anbringes på den fjerde finger, „thi viise Mestre og Læger skriver, at der ganger en Åre fra Hjertet op til denne fjerde finger“ – siger kroniken, og det må stå til troende.

Så meget om den gamle skik og de nyere med. Da Wolle giftede sig for anden gang, var han jo en ældre mand, der nødvendigvis måtte have sig en ung eller yngre kone til at styre huset og varetage det fornødne arbejde i mark og have.

Efter 16 års ægteskab med Anne Marie Christensdatter døde Wolle Skrædder den 14. april 1770 i sit hus i Svenstrup, i sin alders otte og halvfjersindstyvende år. Hans liv og virke afspejles i det omfattende skifte – hele 20 folioark eller mere i skifterettens protokol er prentet omhyggeligt og sirligt med den tids gotiske bogstaver og tal.

Løvenholms Gods' Skifteprotokol 1750–1776 indeholder følgende, der gengives ordret:

„Anno 1770 den 14 May, som er 30'te dagen efter afgangne Ole Christensen Skræder i Nimtoft, hans dødelige afgang, indfandt sig paa Herskabet, Velædle og Velbyrdige Hr Cancellie-Raad Fønns til Løvenholm hans Vegne underskrevne Jens Møller fra Løvenholm med tiltagne tvende Mænd, navnlig: Christopher Madsen og Anders Lyngbye, begge fra Nimtoft, til forbemeldte Ole Skræders for samme Steds . . . efter forhen skete inventering, Nr. 1 at aabne og vurdere Stervboen (d. e. dødsboet) til et paafølgende Skifte og Deeling imellem Enken Anne Marie Christens Datter paa den eene, og paa den anden Side den afdødes i første Ægteskab avlede trende Børn, som ere tvende Sønner, navnlig: Erich Olesen, 41 aar, og som for ongefær En Tyve Aar siden er borttrømt og siden den tiid ej véd hvor han har været og heller ikke endnu véd hvor han er. Og Anders Ollesen Gartner, 36 aar, boendes i Kruusborrighuset, samt 1 Datter Anne Kirstine Olufsdatter i Ægteskab med Laurids Lauridsen Wæth i Giesing. Ved Forretningen var tilstede Enken med tiltagne Lavvæрге, Velærværdige Hr Jacob Riise i Nimtoft, men da velbenævnte Hr Riise har lovlig forfald i dag, blev Comiterit i hans Sted Sr. Thomas Baadsted fra Nimtoft Mølle, og af Arvingerne Anders Olesen Gartner fra Kruusborrighuset paa fraværende Broder Erich Olesen og egne Vegne, og Laurids Wæth i Giesing paa sin Huustrues Anne Kirstine Olufs Datters Vegne, og er da passeret saaledes, som følger:“

P. S.

Det vil føre for vidt at gengive alle 20

sider i protokollen, så vi finder det mest interessante frem og gengiver i uddrag, hvad der blev registreret af bohøve, værdigenstande, inventar, klæder og de mange panter ikke mindst. Dertil kommer, hvad der fandtes på loftet, i stalden og i laden. Alting i huset er vurderet nøje, og værdien anført ud for hver enkelt genstand eller kreatur.

I stuen fandtes et bord af asketræ med egefod, en kistebænk, som var forseglet og seglet ubrudt. Deri fandtes nogle gangklæder, et par skindbukser med knæspænder af metal, en hat, 6 par mandshandsker, et par uldne vanter, 1 grøn hue af klæde, 1 broget do., 1 gl. skind dito, 1 par sorte strømpeskaffer, 1 gl. sort kyse og 1 lidet ilderskind. Næst efter kommer noget helt andet: 8 gamle flasker, 3 sølvbægre og 3 sølvskeer, som blev anmeldt „at være Søren Madsens i Schæfferhuset og af ham pantsat for lånte penge. 1 sølvbæger og 1 sølvske ligeledes anmeldt at være pantsat af Søren Mortensen i Bugtrup, som derpå har lånt penge af den afdøde.“

Dernæst nævnes en bænk og et skab af fyrretræ. I skabet 2 hovedvandsæg, nogle gamle bøger, det nye testamente, 2 salmebøger, 1 blækhus af bly. Og i et egeskab med ubrudt segl nogle gamle papirer, som blev eftersat, og deraf var de 20 med navne på, hvorefter „en deel befindes at være penge skyldige til dødsboet.“

„Disse lånesedler blev indlagt i skabet, der påny blev forseglet til næste samling, for at enken kan få sin Lavværges Velærværdige Hr. Riise til stede, da han foruden har en fortegnelse på det, der er skyldig her til Stervboen.“ Skriveren har

noteret dette og fortsætter: „1 dåse med 12 små sølvknapper i, 2 ørenringe indlagt i guld og 3 guld fingerringe, der blev anmeldt at være Degnen Sr. Jessens fra Fjellerup, som han haver pantsat for lånte penge. 3 pengepunge og 1 sølvdåse blev anmeldt at være Degnens Sr Svane i Koed som pant for lånte penge.“

Man skulle tro, at Wolle har handlet med piber og tobak, når man læser de næste linier: 4 spil kort, 14 piberør, 5 pibebytter, 10 fyrtonder og 13 gl. skind tobaksdåser, foruden lidt værktøj: 13 knive, 1 gaffel, 1 mejsel, 1 hammer, 1 nip-tang og en kobbertragt.

Onsdagen den 27. marts bliver ved Løvenholms Birketing udpeget uvildige mænd, som skal besigtige „dette Steds Bygfæld, og Skiftet bliver derfor at opsætte nogen Tid indtil Stervboen er gjort i Penge, som ventelig kan blive incasseret i 8 Uger, hvilke ellers forinden den skal blive Vedkommende bekjendgjort.“

Skifteprotokollen fortsætter og beretter:

„Den 25 Juni 1771 er Skiftet efter afgangne Oluf Skrædder i Nimtoft atter foretaget og om mulig at afslutte samme, og er da passeret som følger: Blev det forhen Passerede af Skifte Retten oplæst, om Enken med Lavværges og tilstedeværende Arvinger der imod noget havde at erindre, og dernæst tilspurgt om de vidste noget mere til Stervboens Indtægt at beregne end forhen angivet, samt om nogen af Skyldnere havde betalt til Enke eller Arvinger, da intet mere er betalt til Skifte Retten end som af David Andersen i Kiær-ende 2 Rdlr. 4 Mk., Søren Madsen i Schæfferhuset 30 Rdlr., og Degnen Sr. Jes-

sen i Fjellerup fordrede hans pantsatte Gods efter Begjæring. Deraf er Knapperne solgt ved Auktion for 1 Rdl. 4 Sk. og de to Ringe og Ørenringerne solgt i Randers til Guldsmeden Niels Brasse for 1 Rdl. 12 Sk. efter Bevis. Den tredie af Sr. Jessens Guld-Ringe, som var af ingen Værdi, bliver Enken herved tilbage leveret. Enken med Lavværge svarer Nej, at de intet mere vidste til Indtægt at angive, og ingen havde bekommet noget af de skyldige undertagen Gamle Cathrine Hyrde 1 Mark. 14 Sk.“

Herefter foretages sammentælling af værdierne i hus, stald og lade samt udestående fordringer, mens en mindre gælds-post og omkostningerne fratrækkes.

Saldoen udviser, at der er værdier for 460 Rdlr. 5 Mark og 7 Skilling, et anseeligt beløb og lige så stort som købesum eller udbetaling på en bondegård med tre skorstene på stuehuset. Dog får arvingerne ikke det fulde beløb; der er visse regninger, der først skal betales. Bl. a. forfaldne Landgilde og Extraskatter, det stemplede papir til skiftet. Skriverens honorar for de 20 sider er 10 Rigsdaler, Skifteforvalteren 1 Rdl., Auktionssalær, Honorarer til de mænd, der var tilsagt; Jordleje til Ryomgaard – og en del mere: Afgift til præst og degn, foruden at enken betingede sig et beløb hensat „til hendes Ligfærd og Begravelse lige med hendes Salig Mands, som har kostet 10 Rigsdaler. Den sidste post har været af stor vigtighed. Anne Marie, Salig Wolles, ville være sikker på at komme vel ind i evigheden.

Ovenstående poster bliver ialt udregnet til 102 Rdlr. 5 Mk. 9 Sk. Tilbage bliver

357 Rdlr. 5 Mk. 13 Sk. at fordele med det halve + en broderlod efter loven til enken = 230 Rdlr. 10 Sk. og en broderlod til de to sønner à 51 Rdlr. 13 Sk. samt en søsterlod til husets datter 25 Rdlr. 3 Mk. 6 Sk.

Således er dette skifte sluttet og tilendebragt behørigt underskrevet af alle parter d. 25. juni 1771.

Dog er der inden underskrivelsen taget forbehold og henvist til Lands Lov og Ret angående en fordring, som Sr. Thrane på Vedø gods bønders vegne har indgivet, men som Stervboet har modsagt i lighed med de øvrige fordringer, der ikke kunne anerkendes. Der er efter de 6 underskrifter, som afslutter skiftet, indført nogle breve og dokumenter samt enkelte gentagelser af det allerede skrevne. Blandt andet en redegørelse, der lyder:

„Jens Pedersen er skyldig 6 Rdlr. 64 Skilling, men har derimod tilgode for 6 Læs Hø à 1 Rdlr. 16 Sk. – er 7 Rdlr. For 40 Potter Brøndevin à 10 Sk. – er 4 Rdlr. 16 Sk. For 10 Alen frie Hørlærred à 12 Sk. – er 1 Rdl. 24 Sk. = ialt 13 Rdlr. 52 Sk. Altså kommer Jens Pedersen tilgode 6 Rdlr. 84 Sk. Og som det er bekjendt, at samme gamle og affældige Mand har haft forud disse Penge nødig, da han næsten ej har nærmere end Bettelstaven, er jeg forsikret, at Stervboen saavel for Retfærdighed som for Barmhertighed udbetaler denne Debet.“

Det vil sige, at samme Jens Pedersen har undladt at indgive sin fordring. Måske er han en af Vedø gods bønder? Han er ikke nævnt førhen i skiftet og kan dog ikke have været uvidende, men melder sig nu efter 8 måneders tænkepause. Der kan

være flere årsager, og vi kender ikke den rigtige. Kanske er Jenses alder og armod medvirkende eller måske har Wolle og Jens været uenige – „waat imell“ om priserne?

Hvis Jens Pedersen har været bonde, har han ikke kunnet levere brændevin til Wolle Skrædder uden at komme i konflikt med gældende lov. Bønder måtte ikke brænde selv, og blev det opdaget, at de alligevel gjorde det, fik de „Brændevinstøjet“ konfiskeret og dertil i retten idømt en stor mulkt foruden fængselsstraf. Snarere har Jens været Høker eller Væver, måske begge dele – siden han både er leverandør af brændevin og hørlærred. De 40 poter brændevin er jo en stor portion, så måske har Wolle Skrædder i lighed med en vis Jacob Skomager haft udskænkning af de livsalige dråber. Ja, hvorfor ikke? Wolle boede jo ved alfar vej og har nok kunnet unde en tørstende eller forkuet bonde et glas eller to. Og til slut kan vi jo gætte endnu en gang, om den sidste mulighed har været medvirkende til, at Jens' fordring ikke er anmeldt i tide. For Wolle har jo næppe haft bevilling til at drive kronæring, der var forbeholdt kroen på den modsatte side af åen. Både Jens og Wolle kan have haft gode grunde til at gå stille med dørene. Men nu er Wolle forlængst gået heden og Jens gerådet i armod – og nød bryder alle love. Jens anmelder sin fordring og får den godkendt, efter at boet er sluttet.

I protokollen nævnes ligeledes et brev, som muligvis rent er forglemt i første omgang. Brevet er fra degnekone Cathrine Møller i Koed, der skriver på sin mands

vegne. Dengang hørte Koed og Nimtoft til samme pastorat – havde fælles præst – og Svenstrup hørte under Koed sogn, hvis degn havde sunget ved Wolles kristelige begravelse. Degnekonen skriver:

„Kjære Ven.

Efter indkaldelse til idag at møde her i Stervboen efter Eders Salig Mand tilstaaer jeg, at han i Aaret 1758 har laant mig 4re Slette-Daler imod en Sølvdaase, som han til Pant blev overleveret. Nok sidst afvigte Aar 1769 forstrakte han mig med 2 Mark i Penge, som er tilsammen 18 Mark. Derimod har han tilbageholdt den aarlige Afgift til Degnen, nemlig 1 Skæppe Rug om Aaret, som ialt beløber sig til 12 Sk. Rug. Foruden venter min Mand, at der maa tales med ham om hans Tjeneste ved Eders Salig Mands Ligfærd, da jeg haaber, der kan ske Udligning.

Iøvrigt henlever jeg stedse Eders Ven.
Koed den 3die Juli 1770.

Cathrine Møller.“

Dette brev er altså skrevet inden boet blev sluttet, men protokollen giver derudover ingen oplysninger om hverken Jens Pedersens eller Koed-degnens fordringer i boet. Brevet fra degnekonen i Koed er givetvis skrevet af hendes mand, degnen Sr. Svane. Den pantsatte sølvdåse havde beroet hos Wolle i mange år for lånte penge. Nu gjaldt det om, at få et modkrav anerkendt, da degnen – som før fortalt havde assisteret ved Wolles ligfærd – var berettiget til et honorar derfor.

En kristelig begravelse efter egnens skik for folk af husmands- eller skrædderstand kostede ligeså meget som to malkekøer – og det er jo et ganske anseligt beløb –

også i vor tid.

Skifterettens omhyggelige udregning af boets mere værdifulde effekter giver et klart billede af det fire fags hus i bindingsværk og dets indretning. Folk og fæ anbragt i hver sin ende. Husets indgangsdør var i bryggeret, hvor kobberkedel i grue, kværn og sold samt trug og tønde fortæller mere end mange ord, at her blev kornet malet, brødet bagt og øllet brygget. Lige bagved og uden skillerum lå køkkenet med åbent ildsted i skorstenen og en indføringslåge til bilæggerovnen. En kobberkedel, en smedet jernplade, en rist og en ildpuster udgjorde det vigtigste køkkengrej. Fra køkkenet førte en dør ind til kammeret, en gang børnenes soverum og senere brugt til kasseret indbo plus 6 par støvler.

Husets eneste stue tjente til både opholdsrum og sovested. Den var i husets bredde og veludstyret med bord og bænke, kister og skabe foruden bilæggerovnen. På bordet skulle der være plads til skrædderen, når han sad derhjemme og syede. For han tog vel også ud til kunderne og syede rundt på gårdene, gjorde mandsklæder af det hjemmevævede vadmél. Dog er der størst sandsynlighed for, at Wolle har haft mest at gøre derhjemme med sit pantelåneri og anden mere indbringende virksomhed med udskænkning af en snaps brændevin i ny og næ. Skrædder blev man, når man ikke var egnet til bondens gerning – og udtrykket „En sølle Skrædder“ er ikke opstået helt tilfældigt.

I et sådant lille hus som Wolles havde man, ligesom i større huse eller gårde, sin faste plads ved bordet. Mandens plads var

på kistebænken for bordenden, hvorfra han kunne skue mod ovn og dør, hvorfra han kunne byde eventuelle besøgende velkommen og med til bords og placere dem efter rang og stand. De fineste pladser var nærmest ved busbond i stuens krog. Indenfor rækkevidde havde han skabet med sin bænde vinsflaske og glas, sin tobak og piber. Dengang brugte man kridtpiber, der meget ofte hængte på et lille vægstativ. Man antændte tobakken med en fidi-bus, hvis man ikke havde en fyrstønde ved hånden – som her hos Wolle. I vægskabet opbevarede Wolle også sine værdipapirer – lånesedler og en del af det pantsatte sølv.

Bilæggerovnen ses at være meget kostbar, den måtte jo erhverves for rede sølv-dalere hos jernstøberen i byen. Sengestedet til mand og kone var godt udstyret her hos Wolle og hører til det dyreste ved vurderingen. Den store kiste – stopfyldt med mandsklæder i alle kulører – vidner om, at det for 200 år siden var mændene, der pyntede sig. Kisten var iøvrigt Wolles søn-nedatters, Gjertrud Anders Datters, der havde lånt en mindre af sin bedstefar, da hun blev fæstet som pige hos sognepresten i Grenå, Hr. Johan Risom.

Gik Wolle på jagt? Vi ved det ikke, men det er en mulighed. De to bøsser, der hængte på stuens væg, kan også være hans statussymboler eller måske ikke indløste panter. Men parykkerne da? Wolle har vel ikke selv brugt så mange, men som fingernem skrædder har han kunnet rede og istandgøre dem eller har handlet med disse hovedprydelser. Dengang var det jo moderne, at enhver person af lidt rang brugte paryk. Vi befinder os i „Holberg tiden“,

hvor præst, degn og ridefoged nødigt lod sig se uden kunstig hårpragt.

Fra bryggers gik man direkte ud i lo og stald. 2 køer ydede mælk, smør og ost til dagligt forbrug. 6 får med 4 lam gav godt med uld og rigeligt med tælle. Det sidste var uundværligt til lysestøbning, selv om man også havde en tranlampe i huset. Grisen, det bette sosvin, skulle fedes op til slagtning ved Mikkelsdag eller November-tide og på loftet lå brødkornet foruden de redskaber, der brugtes i høst og ved tørveskær. I loen fandtes endvidere en trave langhalm til tagets vedligeholdelse,

her var også plejler, fork og foderkop samt skovl til at muge ud med. Uden for huset lå en lille kålgård, en mødding og et hæs med halm. Der har været god orden og sund sparsommelighed i den lille bedrift.

Det er fristende fortsat at gå på opdagelse både inden- og udendørs hos Wolle Skrædder i Svenstrup, men her overlader fortælleren til læserne at tage fantasien til hjælp. For der er næppe mange, som ikke kan forestille sig et hus på landet – bindingsværk med stråtag – ligesom det hus under skrænten i Svenstrup, vi lige har besøgt for ca. 200 år siden.

Livet er lånt gods.

Lidt om Udbyover by og een af dens gårde

Af Villads Andersen

Villads Andersen

er født 21. august 1926 i Blenstrup by, Gjerlev sogn, som søn af gdr. Vilhelm Andersen og hustru Asta, født Mortensen. Præliminæreksamen 1942 fra Randers Realskole, mat.-nat. studentereksamen 1945 fra Randers Statsskole. Veterinærmedicinsk embedsmand 1953. Selvstændig praktiserende dyrlæge i Dalbyover 1959–1973, reservedyrlæge på „Danpo“, Randers, 1973–1975. Nu dyrlæge evd landbrugets veterinære konsulent-tjeneste i Hobro.

Har i 6–7 år arbejdet med personal- og lokalhistorie i Udbyneder sogn, specielt Udbyover by, hvortil hele hans slægt har tilknytning. Har desuden megen interesse i moderne billedkunst og skulptur samt i smalfilm og foto. En film om Udbyover by og dens borgere før og nu er under udarbejdelse.

Udbyover by i Udbyneder sogn i Randers (Århus) amt i Gjerlev-Onsild herred er beliggende i den nordøstlige del af Omersyssel, nærmere betegnet 1 km øst for stationsbyen Havndal, der er vokset op på Udbyovergårdenes marker.

Stedet har utvivlsomt været beboet fra de allerældste tider, hvilket flere ting vidner om. Engdragene, der ligger mellem Havndal og Vindblæs/Ajstrup, har været vand helt ind til Havndal by, således at det gamle Trudsholm (nu betegnet „Gammel-Trudsholm“) har været omgivet af vand på alle sider; rester af dæmninger fra det gamle voldsted ind til „fastlandet“ beviser dette. En af disse dæmninger førte i stik østlig retning mod en lokalitet, der kaldtes „Stejlebjerget“, en sandbakke, der nu praktisk talt er udjævnet. En gård beliggende lidt nord for Havndal hedder i dag „Stejlbjerg“, så lokaliteten kan ret nøje fastlægges. På denne sandbakke har der været rettersted, og et gammelt sagn beretter om, at 12 røvere med tilholdssted i Sodringsholms skove af „Trudsholmmandens jernklædte mænd“ var fanget på en gård i Udbyneder og senere „stejlet“ på omtalte sandbakke; deraf naturligtvis navnet.

Udbyneder, der ligger 1–2 km nordøst for Udbyover, har været fiskerleje, så også her har vandet været tæt på Udbyover.

Området må vist derfor betegnes som særdeles gunstigt for beboelse i de ældste tider, så sognet har sikkert haft en relativ stor befolkning. Af alt dette vand er nu kun Udbyover sø tilbage. I denne sø er der gennem tiderne fundet mange egestammer, der har været så friske, at de bl. a. har kunnet anvendes til bygnings-tømmer; der har altså været en skov af betydelig størrelse på dette sted; men hvornår den er forsvundet vides ikke. Et par sagn er knyttet til søen. Ejerne af Trudsholm og Overgård var engang kommet i strid om, hvem der egentlig ejede den skov, der lå på søens plads; muligheden for rigtigheden deraf er til stede, da begge mændene havde jordegods i Udbyover. Striden fik en brat ende; en søndag, man kom fra kirke, var skoven pludselig forsvundet, og søen kommet i stedet.

Udbyoverbønderne har ikke altid hørt til Vorherres gode børn. Engang var de da noget så forfærdelig ugudelige; de levede i druk, hor og skørlevned, og den arme præst var ved at gå ud af sit gode skind; han prædikede allandsens ulykker over de ugudelige mennesker og truede dem med, at hvis de ikke ville forbedre sig til et helligt liv og levned, ville Guds straffende hånd ramme dem, og de ville alle ende i helvedes svovlpøl. Man trak på skulderen af præstens tordentale og fortsatte iøvrigt den dejlige tilværelse i synd. – En søndag under gudstjenesten, hvor præsten som sædvanlig skældte og smældte fra prædikestolen, formørkedes himlen; det begyndte at buldre og brage, torden og lynild brød løs i et frygteligt inferno; kirkemurene revnede, taget begyndte at falde ned. Vorherres tålmodighed var bri-

stet, og han var kommet sin stakkels tjener på jorden til undsætning. – Jorden åbnede sig; kirken og hele menigheden forsvandt i dybet, og søen kom på kirkens plads. Man kan endnu – hvis man er meget lydhør og i den rette stemning – høre klokkeklang og menneskeskrig fra bunden af søen, siger man.

Hvorom alting er; der har været en kirke i Udbyover; det er historisk helt sikkert. I Cancelliråd, prokurator Chr. Olsens efterladenskaber (tidl. formand for „Det jydsk Historisk-Topografiske Selskab“) er fundet et dokument vedrørende en vejstrid mellem ejeren af Trudsholm „Erlig Velbydige Mand og strenge Ridder Hr. Otto Krumpen“ og nogle „Eygersmænd udi Gierløf Herridt“; deri står bl. a.:

„Vii Efterskrefne Offue Bilde med Guds Naade Biskop til Aars, Jochum Løcke til Østrup, Ridder, Severin Juell til Hede-gaard, Jep Øndrup til Huidsteen og Anders Jacobsen til Holbekgaard, Webnere, gjøre vitterligt, at Aar efter Guds Biurd 1520 septimo Scti Teogari concessoris (sic) Dag vare vij efter høybaarne Første Konung Frederick ... vor kiære naadige Herres befaling samblet udi *UDBYOFUER KIRCKE udi Gierløff* ...“

Af mere håndgribelige beviser på kirkens eksistens kan nævnes, at da man omkring 1875 gravede et lag muld af haverne til „Rahbeksminde“ (matr. 18) og en forlængst nedlagt gård (matr. nr. 20d), fandt man så mange skeletdele, at der ikke mere kunne være tvivl om, at der havde været en kirkegård her. Man havde indtil da ment, at kirken og kirkegården havde ligget syd for dammen; men det, man havde troet var kirkegårdsdiget, viste sig da at være have-

diget til den tidligere udflyttede gård, „Valdal“ (matr. nr. 8a). Selv kirkebygningen har ligget vest for byen, lidt sydvest for den gård, der i 1977 ejes af P. N. Møller (matr. nr. 11a), på en forhøjning i landskabet, som man stadig kan ane. Iøvrigt betalte omtalte gård indtil ca. 1920 annexskyld til Udbyneder pastorat, så den har altså helt op til nutiden haft en vis tilknytning til kirken. En gade nordligt i byen benævnes på gamle kort som „Hørgaden“, hvilket som bekendt intet har med planten hør at gøre; det er en betegnelse for den gade eller vej, der førte hen til det hellige sted „Hørge“, og denne gade ender netop, hvor kirken har ligget, så der har formentlig før kristen tid været et helligt sted, et vi.

Som et kuriosum kan det fortælles, at min farfar, Johan Andersen, der som pensionist boede på „Rahbæksminde“, om sommeren fandt stor fornøjelse i at tage fodbad i en sten med en ret stor fordybning, der lå i hans have. Når han om morgenen fyldte vand i „hullet“, som han sagde, havde vandet ved aftenstid fået sådan en behagelig temperatur til at „vaskes fædder i“. Stenen er desværre borte; måske har det været døbefonten fra den nedbrudte kirke. Nej, vi må hellere tøjle fantasien igen; det ville næsten være blasfemi.

Landsbynavne med efterstillet adjektiv har egentlig kun almindelig udbredelse på Sjælland og i Skaane; kun 4 landsbynavne i Jylland er efter dette mønster; det er Udbyover, Udbyneder, Dalbyover og Dalbyneder. Af sjællandske byer af denne type kan nævnes: Ølsemagle, Herstedvester eller Brøndbyøster. Sagkyndige me-

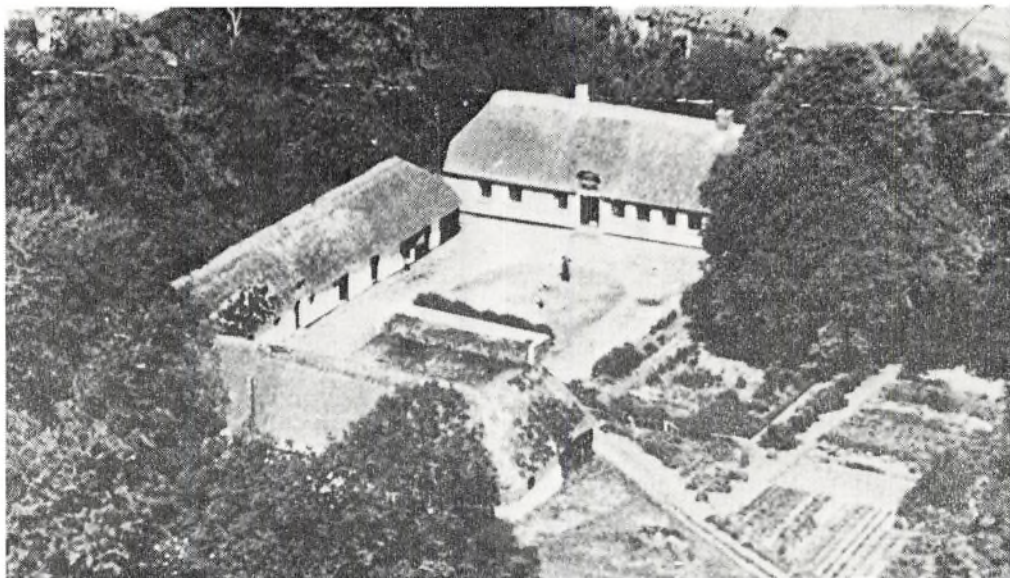
ner, at denne lidt aparte navnetype tyder på, at bynavnene stammer fra den tidlige middelalder. At de 4 østjydske byer har disse „sjællandske“ navne, kan vel tydes derhen, at der må have været en vis samkvem disse landsdele imellem, af hvad art det så end har været.

Egnens ældste tingsted har ligget på Udbyover hede lidt nord for „Vellinggård“; men da Ridder Jørgen Lykke på Overgård erhvervede denne til sit hovedsæde, blev tingstedet flyttet, da det efter datidens regler ikke måtte ligge på privat område. 1549 oprettedes iøvrigt et birke-ting på Overgård.

Ved mageskifte med kronen erhvervede Jørgen Lykke til Overgård i 1550 en 4–5 gårde i Udbyover, så det har været en by af nogen størrelse, da vi ved, at Trudsholm også ejede gårde i byen på den tid. Ved udskiftningen i 1797 ejede Overgård 11 gårde og Trudsholm 3 gårde; der var ingen selvejere endnu. 8 jordløse huse hørte vist alle under Trudsholm.

En af disse gårde, „Lindegården“, matr. nr. 16a, er netop i 1976 nedlagt som selvstændigt landbrug; det var tidligere om ikke byens største, så dog en af de største gårde. Dels af den grund og dels fordi den har tilhørt mine fædrener aner i lige linie i ca. 200 år, føler jeg trang til at riste denne gård og dens skiftende ejere og beboere en rune.

Som nævnt ovenfor erhvervede ridder Jørgen Lykke til Overgård omkring midten af 1500-tallet en 4–5 gårde i Udbyover; men allerede ca. 100 år før er vi vidende om, at byen eksisterede som by, idet den 1436 nævnes som Wdbye-øffre.

„Lindegården“ – stråttækt og med „akenej“ eller „svale“ over hoveddøren – som gården så ud til 1940 (luftfoto).

Der er grund til at antage, at denne gård har været blandt de gårde, der har været på stedet fra de ældste tider. -- Om gårdens beboere på den tid vides dog intet konkret. Først i 1756 udstedtes et fæstebrev af Frederik von Arenstorff til Overgård til fæster Niels Christensen; denne har dog tidligere haft samme gård i fæste, da det er et nyt fæstebrev, der af en eller anden grund udstedes til ham. I 1764, 1771 og 1777 benævnes fæsteren i Overgårds jordebøger Niels Fisker; måske er det den samme mand, blot her nævnt ved sit øgenavn. 1786 hedder fæsteren Niels Michelsen eller Bruun; men han fratages dette år sit fæste på grund af armod. Den næste fæster hedder **ANDERS JENSEN KOCK** og hans direkte efterkommere bliver ejere af gården i knap 200 år.

Anders Jensen Kock er født Palmesøndag 1740 i Bjerre by, Udbyneder sogn, som søn af Jens Kock og dennes første hustru Kirsten Andersdatter. Faderen havde d. 20/12 1737 under navnet Jens Christensen Kock fået et „gadehus, som jeg (Friderick von Arenstorff) i afvigte Sommer haver ladet opføre“, i fæste. Hans kone dør imidlertid omkring 1755, og han gifter sig med en enke, Kirsten Wollesdatter, i Udbyneder og får fæstebrev på den gård i Udbyneder, som Christen Thommesen „for armods Skyld quitterede og oplod“. Han forblev her til sin død i 1757; hans efterladenskaber var så få og elendige, at der skal lange forhandlinger til med herren til Overgård, inden det endelig kan afgøres, om enken kan blive fæster på gården.

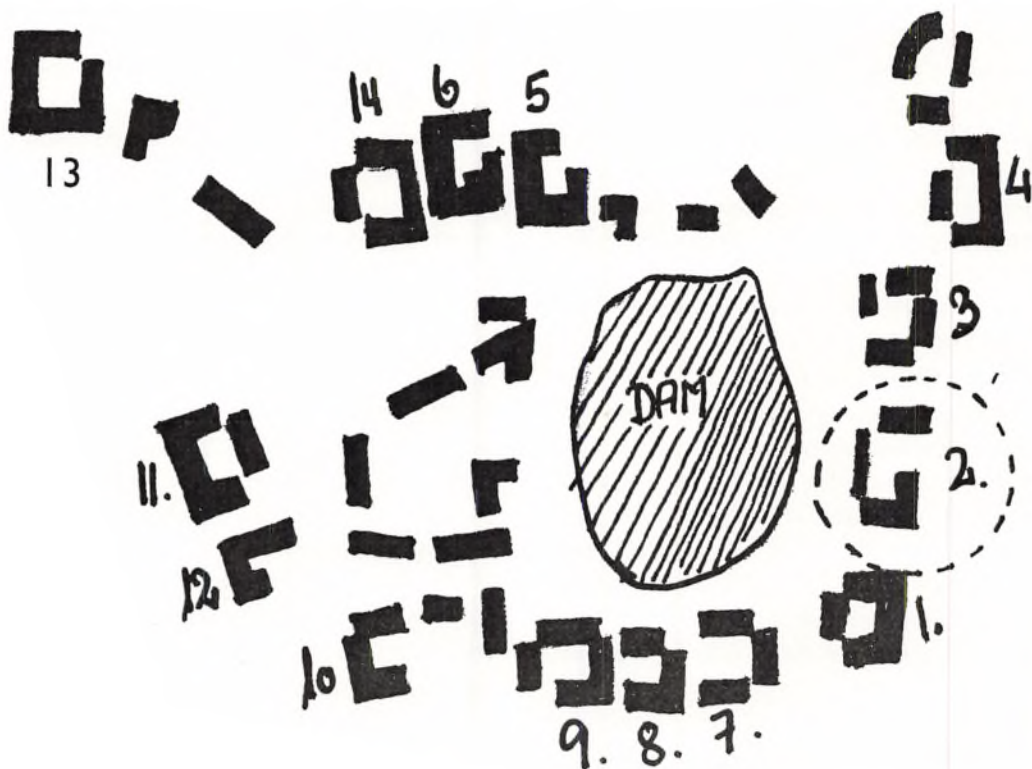
Selvom der ikke var nogen økonomisk ballast at hente fra hjemmet, klarede hans sønner sig ganske udmærket i fæstebondens barske liv. Den ældste, som vi skal beskæftige os med, hed som nævnt Anders Jensen Kock, og han fik den 16. maj 1786 fæstebrev på den gård i Udbyover, „som hidtil har været beboed af Niels Michelsen, og formedelst armod frakom“. Anders Kocks kone hed Kirsten Mathiasdatter, og hun er født i Bjerre.

Det var i landboreformernes tid, og forholdet mellem fæstebønderne og herremanden har vel ofte haft en noget spændt karakter. På grund af dette røre i de bestående forhold er det ligesom bønderne bedre tør komme frem af busken og „aktionere“ mod de uretfærdigheder, der bydes dem. Sammen med en hel del andre bønder under Overgårds gods indsender Anders Jensen Kock i 1787 en klageskrivelse til Kongen; indledningen lyder således: „Vi underskrevne Fæstebønder af Overgaards Gods i Jylland, Dronningborg Amt, forsikrer os at Lovgivernes af vor Danske Lov Bogs allernaadigste Bydende i Indgangen til samme Lov – at den Rige og Fattige ved berørte Lov, skal beskyrmes imod den Høiere og Rigeres Overfald, U-ret og Fornærmelse, og bliver extendedet til os paa alle Undersaatter i Almindelighed. Dette gjør os fripostig, at vi allerunderdanigst fordrister os, at andrage for Deres Mayastæt hvilke betydelige Fornærmelser vores Husbonde Etats Raad Arenstorff til bemeldte Overgaard i nogle Aar haver tilføjet os, som har draget vores mod sig i Vrede at nyde den Ret og Beskiærmelse, som Ret og Retfærdighed og Deres Mayastæts højproselige Love kræ-

ver, vore allerunderdanigste Anke Poster bliver følgende:“ Der kommer herefter en hel stribe af klager, bl. a. over nedlagte bøndergårde, indhegnede græsgange, lugning i borggården o. m. a. Efter en rykkerskrivelse lykkes det i 1792 at få oprettet en „Hoveriforening“, der vel i nutidens sprog ville hedde en samarbejdsaftale.

„Lindegården, matr. nr. 16a“ ligger stadig på sin oprindelige plads øst i byen, og på kortene, der blev lavet i forbindelse med udstykningen i 1797, kan det ses, hvilke jorder, der har været underlagt de forskellige gårde; alle gårde fik samme hartkorn, nemlig 6 tdr. 6 skp. 0 fdk. og 0 alb.; men kvaliteten har naturligvis været forskellig, således at arealet har været forskelligt. Lindegården har hørt til de største, rent arealmæssigt, da en hel del af dens tilliggender har været af mindre god kvalitet; jeg tænker her især på hedejorden sydvest for byen og engarealerne øst for byen.

Den 11. juli 1807 blev Anders Jensen Kock selvejer, idet der da tinglyses skøde, efter hvilket von Arenstorff for en sum af 2700 Rd solgte ham gården. For at klare denne affære økonomisk, måtte Anders Kock låne 1350 Rd i enkekassen. I lånedokumentet, der oprettes desangående, kan man ligesom ane stoltheden ved at være blevet selvejer. Normalt betegnes bønderne i den slags dokumenter enten som fæstebonde, bonde el. lign., men i dette dokument synes han at føle glæden ved at være løftet ud af slavens usleværelse. Her står: „Jeg underskrevne Anders Kock, SELVEJER i Udbyover, for-

1. Matrnr. 17a, ejer: Chr. Andersen 2. Matrnr. 16a, ejer: A. Hagelskjær 3. Matrnr. 3a, ejer: Harding Andersen 4. Matrnr. 4a, Mortensminde, nu udflyttet; ejer: K. E. Mortensen 5. Matrnr. 5a, „Overgårds Mølle“, nu udflyttet; ejer: Laurs Sommer 7. Matrnr. 7a, ejer: Fbv. gdr. Julius Møller 8. Matrnr. 8a, „Valdal“, nu udflyttet; ejer: Gert Hansen 9. Matrnr. 47a m. fl., „Pæregården“, ejer: Sv. T. Andersen	10. Matrnr. 10a, ejer: Anders Jensen 11. Matrnr. 11a, ejer: Poul Møller 12. Matrnr. 12a, nu nedlagt 13. Matrnr. 13a, „Munkernes gård“, ejer: Poul Jacobsen 14. Matrnr. 9a, „Vellinggård“, nu udflyttet; ejer: N. J. Okholm.

Kortet er udarbejdet jan. 1977 på grundlag af et defekt udstykningskort i matrikeldirektoratet.

hen under Overgaards Gods ...“. Han har billedlig talt streng under selvejer.

Anders Kock nød selvejerbondens „glæder“ i ca. 5 år. Skødeprotokollerne fortæller, at den ældste søn, JENS ANDERSEN KOCK, fik skøde på gården den 28. maj

1812 for den nette sum af 3100 Rd, hvoraf de 2100 er restgæld. 1000 Rd skulle køberen betale til sin eneste broder Mathias Andersen Kock, der iøvrigt nogle år senere, nemlig i 1823 for en sum af 50 Rd., ved en tvangsauktion blev ejer af

matr. nr. 11a (nr. 11 på kortet fra 1797), hvorfra han blev stamfader til Sejersens Olesen familien, der tæller mange medlemmer på egnen, bl. a. i Klattrup (gdr. Jens Sejersens), Binderup (gdr. Arne Sejersens), Tørring (fam. Krag Sommer) samt familien Erikstrup på „Ledalsgård“. Jens Andersen Kock måtte, som det var almindeligt på disse tider, ved overtagelse af fødegården oprette en aftægtskontrakt med sine forældre, da det jo var den eneste måde, de kunne sikre deres alderdom på. Efter denne kontrakt skulle der foruden en betydelig del naturalier ydes dem „al den Opvartning og Pleie, som de i deres Alderdom maatte forlange og kunne behøve“. Dagen efter dokumentets tinglysning døde moderen, Kirsten Matthiasdatter, medens Anders Kock levede ret længe som enke- og aftægtsmand, idet han først døde den 19. juni 1826.

Jens Andersen Kock er nok den mest bekendte og farverige personlighed, der har ejet gården; uden at have noget billede af ham ved vi endda, hvordan han så ud som moden mand (43 år). Han var 64 tommer (ca. 167 cm) høj, middel af bygning, havde brunt hår, blakkede øjenbryn, lyseblå øjne, rund pande og en lang næse i et langt, skarpt ansigt. Hans mund var almindelig, og han havde ingen særlige kendetegn. – Han hentede sin kone nordenfjords; hun hed Dorte Pedersdatter og var født i Visborg sogn som datter af Peder Jensen og Karen Christensdatter. De blev gift den 8. maj 1812, hvor hun var 22 år, og han 29 år.

Det mest betydningsfulde i Jens Andersens Kocks liv er utvivlsomt hans indblanding i et morderisk overfald på en an-

den Udbyover-bonde, Niels Jørgensen, på kroen i Udbyneder den 7. oktober 1828. Denne hændelse er beskrevet i detaljer i Historisk Årbog for Randers amt 1938.

Fra Bjerregrav (ved Randers?) var omkring 1825 kommet en ungkarl ved navn Niels Jørgensen; han overtog ved tvangsauktion en mindre gård, der havde tilhørt en mand ved navn Niels Hansen Knap, der iøvrigt også var „udensogns“ fra, idet han var kommet fra Himmerland. Denne gård lå ved den daværende landevej til Randers i nærheden af gården „Godthåb“; men den er forlængst nedlagt; den blev såvidt vides købt af pastor Bie i Udbyneder, der ejede „Vellinggård“; dens jorder blev da sammen med tilliggendet fra en anden gård lagt ind under „Vellinggård“, og gjorde derved denne til en „proprietærgård“; den havde indtil 1797 ligget i Udbyover by og havde samme størrelse som de øvrige Udbyover-gårde. – Niels Jørgensen, der iøvrigt havde et dårligt ry på sig fra sin hjemegn, blev hurtigt en upopulær mand i byen, bl. a. var han flere gange anklaget for at have optaget de andre bønderes kreaturer om efteråret og så uberettiget kræve „løsepenge“ af ejerne; disse retssager endte som regel med forlig, i hvert fald blev Niels Jørgensen aldrig straffet. Den alvorligste anklage mod ham var dog en anklage for brandstiftelse på sin egen gård. Niels Jørgensen klarede sig dårligt økonomisk; han arbejdede på tidspunktet for brandstiftelsen på landevejen ved Hadsund, og end ikke de ting, som han skulle bruge dertil, havde han selv tilstrækkeligt af; han måtte låne på „Vellinggård“, der var hans nabo. Ved overtagelse af gården havde han måttet stifte gæld i enke-kassen,

og naturligvis til den ende måttet stille sin gård i pant. Man havde nu fattet mistanke om, at gårdens tilstand var så miserabel, at den ikke mere var tilstrækkelig som pant, og derfor havde man meddelt Niels Jørgensen, at en „vurderingsmand“ ville indfinde sig for at besigtige „pantet“. – Ganske ejendommeligt udbrød der brand i gården netop aftenen før, og lige så ejendommeligt var en del genstande, bl. a. dyner o. lign., som tilhørte et par gamle aftægtsfolk, der boede hos Niels Jørgensen, under forskellige påskud blevet „bragt i sikkerhed“ på „Vellinggård“, og ganske ejendommeligt var også nogle kalve, som plejede at stå indendørs, netop dagen før blevet bragt på marken. – Jens Andersen Kock var på dette tidspunkt sognefoged, og han har sikkert været fuldstændig overbevist om den anklagedes skyld. (Efter granskning af retsdokumenterne deler undertegnede fuldstændig hans opfattelse). En omfattende retssag startedes ganske vist, og der var utallige afhøringer af forskellige personer med kendskab til forholdene, ja, Niels Jørgensen, de gamle aftægtsfolk og hans unge tjenestepige var indsat i arresten i Mariager i længere tid. Tilsyneladende let gennemskuelige løgne, velinstuderede besvimelsesanfald og hukommelsestab gjorde imidlertid, at tiltalen frafaldes på grund af bevisets stilling. Niels Jørgensen drog som en fri mand, med et hoverende smil om munden, tilbage til Udbyover.

Denne frikendelse har gået sognefogdens ære for nær; han har følt, at han og hans bysbørn er blevet taget ved næsen, og derfor har han sikkert besluttet sam-

men med medborgere fra Udbyover og Udbyneder at give denne tilflyttede sjovert en alvorlig korporlig afstraffelse. Denne „gang klø“ blev givet ham på kroen i Udbyneder, men ulykkeligvis gik man – vel på grund af en for stærk brændevinsrus – for vidt. Kromanden blev betænkelig og bad dem stoppe afstraffelsen; men sognefogden erklærede, at han var den eneste, der bestemte her, og at man blot skulle fortsætte, han skulle nok tage det fulde ansvar. Afstraffelsen fortsatte uden for kroen, og det hævdes, at sognefogden på et vist tidspunkt stod med den ene fod på brystet af den bevidstløse mand og drak en dram. Den stakkels mishandlede mand er dog kommet fri af sine bødler, og er begyndt at begive sig hjem til Udbyover; men under hans flugt blev han stenet, og han bukkede under på kirkevejen fra Udbyover til Udbyneder, hvor man næste morgen fandt ham døende. Han døde, inden hjælp kunne skaffes, og en omfattende retssag, der endte i højesteret, afsluttedes med at sognefogden, Jens Andersen Kock, idømtes 4 års straffearbejde. Andre tiltalte fik mindre straffe; man hæftede sig ved, at sognefogden på et vist tidspunkt havde erklæret, at ansvaret for handlingen udelukkende var hans. – Da han efter udstået straf vendte hjem, var der tilsyneladende ingen af bysbørnene der så skævt til ham; hans kone havde ved gode naboers hjælp drevet gården, ja man havde endda bygget ham en ny lade. Denne lade væltedes i 1968 af gårdens daværende ejer, der fortæller, at der kørtes ca. 2 vognlæs lerklumper på lossepladsen og et læs tømmer blev overladt til en af Jens Andersen Kocks direkte efterkommere,

gdr. Svend Tage Andersen, „Pæregården“, Udbyover. (Jens Andersen Kock er hans tip-tip oldefar). H. C. Andersen kunne have lavet en god historie om denne lade.

I ægteskabet var der 2 sønner, Anders og Christen. Den ældste, Anders Jensen, overtog fødegården, medens den yngste, der iøvrigt giftede sig betydeligt under sin stand, efter en kort tid at have været ejer af nabogården til fødegården (matr. nr. 3a), forsvandt fuldstændig med hele sin familie fra egnen. Jens Andersen Kock døde af alderdom den 19. juni 1844, og hans kone Dorte dør den 23. februar 1848.

Atter er en *ANDERS JENSEN* ejer af gården; denne gang er Kock-navnet forsvundet; kun en sjælden gang dukker det op i dokumenterne, og det er da i parentes. Knap 27 år gammel, nemlig d. 11. april 1840 giftede han sig med en pige fra Kastbjerg; hun hed Poulina Christendatter, og hun er født den 3. oktober 1812 som datter af Christen Poulsen og Karen Christensdatter på Kastbjerg mark. – Den første tid efter giftemålet har de unge folk formentlig boet på fædrengården og fik så ved moderens død papir på ejerforholdet; dette foregik ikke helt på traditionel vis ved oprettelse af købekontrakt og udstedelse af skøde. Den yngre broder har inden forældrenes død af en hidtil ukendt grund fået udbetalt sin arvepart, og ved Anders Jensens overtagelse af gården må Christen afgive en skriftlig erklæring om, at han allerede har fået det, han kan tilkomme, og sammen med en attest fra sognets præst, E. A. de Fontenay, der erklærer, at der i ægteskabet kun er de 2 sønner, bliver denne attest tinglæst som adkomst for Anders Jensen til matr. nr. 16a.

Af forskellige årsager har det ikke gået særlig godt for den nye ejer. Få år efter overtagelsen, nemlig den 28. februar 1852, lånte han 300 Rd. af Christen Christensen mod at denne får første prioritets pantet i ejendommen; der har altså ikke på daværende tidspunkt været lån i gården; dette lån tilbagebetales i løbet af 7 år. Omkring 1855 lejede han et stykke jord syd for det nuværende Havndal ud til Jens Jensen Skomager, der boede i matr. nr. 35a i Udbyover (nuværende ejer Kristian Laumann). Lejetiden var 25 år, og den årlige leje 7 rd. og 3 skilling. – I 1859 begyndte den da 135 tdr. ld. store gård at smuldre, idet det første stykke jord fræsælges. Det drejer sig om en parcel øst for byen i den såkaldte hestehave, og køberen var Jens Christensen Blenstrup, matr. nr. 40b (nuværende ejer er Ejner Christensen). Parcellen fik matr. nr. 16b, og den nuværende ejer hedder Chresten Greve Sørensen.

Næste gang, skoen trykkede, var i 1868, og da var det svigersønnen, lærer Pedersen, der fik en panteobligation på 1000 kr., som Anders Jensen er blevet ham skyldig. Er det mon medgiften, det har knebet med?

I ægteskabet var der 5 børn, hvoraf den ældste, Christen Poulsen Andersen, senere overtog gården; men inden vi omtaler ham, lad os da se lidt på de øvrige 4 børn.

Dorte Kirstine Andersen, født 19/4 1842, blev gift med den navnkundige lærer Peder Pedersen, der bl. a. var medstifter af den lokale sparekasse. En direkte efterkommer, Egon Pedersen, beboer i dag lærer Pedersens hus i Udbyover (matr. nr. 55); andre efterkommere er familien

Ranck, „Sembrogård“, familien Sommer Pedersen, Enslev, familien Peder Pedersen, Dalbyover, o. a. Dorte Kirstine Andersen fødte ialt 9 børn.

En anden datter, Jensine Karoline Andersen, kaldet Line, født 13/10 1844, blev gift med en søn af en gammel gårdmandsslægt fra Dalbyover; han hed Peder Andersen, men kaldtes „P. Maesen“, og han var fra gården „Sigsager“, som han da også senere selv blev ejer af. Direkte efterkommere er familien Marius Andersen, Dalbyover, familien Harry Andersen, Råby, familien Just Andersen, Enslev, familien Kock Andersen, Gjerlev.

En søn, Jens Andersen Kock, født 24/10 1847, giftede sig med en pige fra Binderup. Før ægteskabet havde hun en søn, Anders Nielsen, der blev en kendt lokalhistoriker med Dalbyneder by som speciale. Efter ca. 10 år som gårdmandsfolk på konens fødegård i Binderup, købte de en gård i Dalbyneder; denne gård ejedes af konens faster, og de arvede iøvrigt senere både gård og andre efterladenskaber fra hendes faster og dennes mand. Denne Dalbyneder-gård ejes i dag af et barnebarn, Anders Kock, der iøvrigt har moderniseret og ombygget gården særdeles pietetsfuldt, så den i dag fremtræder som byens smukkeste gård. Denne gren af slægten fra „Lindegården“ fik ved kongelig bevilling i 1905 tilladelse til at føre navnet Kock som eneste familienavn, og samtidig bestemtes, at ingen andre medlemmer af slægten for fremtiden på nogen måde må bære navnet „Kock“; der tænkes her utvivlsomt specielt på efterkommerne efter broderen Christen Poulsen

Andersen i Udbyover. Der var mange børn i denne gren af slægten, og de er spredt over det ganske land.

Den yngste datter, Anne Marie Andersen, født 14/1 1851, blev gift med Mikkel Christian Jensen – kaldet Tække-Mikkel – fra Dalbyneder kjær. Hans moder var iøvrigt født på den sydlige nabogård til „Lindegården“, den såkaldte „Sammells goer“, hvis nuværende ejer er Christen Andersen. – Ved broderen, Christen Poulsen Andersens overtagelse af fødegården overtog de hans ejendom på Udbyover mrk. (matr. nr. 3i) og fik samtidig en bid af hendes fødegårds ydermarker. Denne ejendom er i dag nedlagt, kun husene er tilbage, tilliggendet er lagt under „Hedegård“. Anne Marie døde i en ung alder, medens hendes forældre var på aftægt hos hende; hun fik dog 5 børn, hvoraf nogle døde som små.

Vi vender tilbage til den ældste søn, *CHRISTEN POULSEN ANDERSEN*, der fik skøde på gården, da hans fader var 63 år. Tinglæsningen foregik den 24. marts 1876. Man kan undre sig lidt over det mærkelige navn til en „Kock“, men det har utvivlsomt været morfaderen i Kastbjerg, der skulle opkaldes fuldt og helt, måske med henblik på en god arvepart. – Hvor Christen Poulsen Andersen, eller som han hed i daglig tale „Kræn Povlsen“, har tilbragt sin ungdom, vides ikke med sikkerhed; men sandsynligvis har han været hjemme på gården det meste af tiden, indtil han indgik i den hellige ægtestand. Sin hjertenskær fandt han hjemme i Udbyover. I den sydvestlige del af byen på matr. nr. 10a (nuværende ejer Anders Jensen, der dog ikke hører t.l

slægten) boede Troels Nicolaj Madsen Møller med sin anden kone, Johanne Jensdatter fra „Mortensminde“; Troels Møller er stamfader til den kendte Møller-slægt, der gennem generationer har haft nær tilknytning til Overgård og Udbyover. To medlemmer af slægten er i dag bosiddende i Udbyover, nemlig fhv. gdr. Julius Møller på matr. nr. 7 og P. N. Møller på matr. nr. 11a; sidstnævnte er tredie generation på gården.

Troels Møller og Johanne havde en datter, som „Kræn Povlsen“ brændte varm på, ja, vist endda lidt for varm; for da han var 20 år, fik han sammen med Lene (Helene), som pigen hed, en datter, der dog døde 1½ år gammel. – Blodet kogte fortsat videre, og det gik galt igen, inden vielsespapirerne var i orden. Nu gik den ikke længere med disse skandaler mellem byens største og mest ansete familier. Nu måtte de lovformeligt ægtevies, og det skete den 14. november 1861. Efter 7 måneders ægteskab fødtes Anders Jensen Andersen, der døde som 26-årig af en blodsygdom.

Deres første bopæl fik de ved køb af matr. nr. 3i på Udbyover mark lidt øst for „Godthåb“; den ejedes af Christen Thomsen. Det er en lille ejendom, så Christen Poulsen har nok haft arbejde hjemme på fødegården, hvis ydermark da også stødte op til hans ejendom. – Derude på marken fødes 3 børn: Nicolaj Andersen, hvis lod det senere blev at føre slægtsgården videre. Poulina Andersen, der blev gift med Peter Mathisen fra Norup, kom til at leve næsten hele sit liv i København, hvor alle hendes efterkommere stadig er boende; dog holdes en livlig kontakt til den i Udbyover bosiddende familie. Johan Ander-

sen, kaldet „Post-Johan“, der ved arbejdssomhed og flid blev ejer af to mindre gårde i Udbyover; en dattersøn, Svend Tage Andersen, ejer i dag den ene, „Pæregården“, den anden ejes af en sønnesøn, Carl Johan Andersen. Tre af hans oldebørn er også bosatte i Udbyover; Harding Andersen, søn af Carl Johan Andersen, ejer matr. nr. 3a, nordlig nabogård til „Lindegården“, og han har iøvrigt tilkøbt de sidste rester af den gamle slægtsgårds tilliggender. Svend Tage Andersen har to døtre boende i Udbyover i jordløse huse. En datter af Post-Johan, Ingvarda, giftede sig ind i den store, gamle, tidligere adelige Rosenkilde-slægt, og hendes mange børn er for størstedelens vedkommende bosatte i Jylland. En søn giftede sig med en efterkommer af familien Mortensen på „Mortensminde“. To af „Post-Johan“'s sønner døde meget unge, det var Alfred og Carl Peter, og sidstnævntes to børn blev opdraget i hjemmet på „Pæregården“. Post-Johan, min farfar, var en stor personlighed, om hvis liv der kunne berettes adskilligt; men det får vente til en anden lejlighed.

Efter overtagelsen af gården inde i Udbyover fødtes den sidste søn, Rasmus Skifter Andersen, hvis hele virke kom til at ligge på gården „Rolighed“, der iøvrigt byggedes af Christen Poulsen Andersen som en slags aftægtsbolig, og som nu er fuldstændigt opslugt af Havndal. En gade i byen, Rolighedsvej, har dog fået navn efter gården, hvis bygninger endnu anvendes. De fleste af hans efterkommere er bosat i den nærmeste omegn.

Christen Poulsen Andersen måtte for overtagelse af fødegården betale 15.800

kr., hvori er inkluderet en aftægtskontrakt, der ansættes til en værdi af 3000 kr. Denne kontrakt er meget omfattende og stiller køberen overfor store forpligtelser. I det hele taget volder det køberen en del besværligheder at få udredt købesummen; men det fører for vidt her at komme i detaljer herom. – Den første tid efter salget af gården blev Anders Jensen og konen boende på gården, men flyttede så af ukendte årsager ud til datteren Anne Marie på Udbyover Mark. Herude døde Anders Jensen den 3. maj 1887 og ulykkeligtvis døde datteren tre år senere. Pouline har ikke følt sig rigtig godt tilpas som aftægtskone hos en familie, som hun ikke mere havde nogen nær tilknytning til; der kom da forresten også en ny kone på ejendommen mindre end et år efter Anne Maries død. Pouline flyttede op til den anden datter i Dalbyover, hvor hun forblev til sin død den 22. marts 1893.

Ifølge familieberetningerne var Christen Poulsen Andersen en udpræget drukkenbolt; måske har han allerede været det i de unge år, så dette kan være årsagen til den ret skrappe aftægtskontrakt, han måtte oprette med sine forældre, og måske er det årsagen til, at de ikke blev på gården til deres død, hvilket man vel måtte forvente.

I „Kræn Povlsen“s tid solgtes flere parceller, bl. a. den søsteren fik på marken, endvidere et stykke af Udbyover yderhede, der nu er plantage, samt et stykke der kommer ind under og stadig hører under „Pæregården“ (Svend Tage Andersen). En enkelt parcel på 5 skp. ld. købtes af Mads Lorentzen på matr. nr. 7 (nu: Julius Møller).

*Nicolaj Andersen, 5-9 1866 – 20-10 1951, og
bustruen Jensine Sørensen, 14-4 1867 – 5-5 1941
foran æresporten på guldbryllupsdagen.*

Allerede som 48-årig overdrog han gården til sin ældste søn, Nicolaj, og selv byggede han „Rolighed“ på noget af gårdens jorder mod vest. Herude boede han til sin død den 17. juni 1910. Efter sigende drak han sig ihjel, idet han efter en soldetur i Havndal faldt i søvn ved siden af banelinien, der gik lige forbi hans hjem, og her fandtes han næste morgen død; man holder af at fortælle, at han frøs ihjel på vej hjem, men det kan næppe have været tilfældet på denne tid af året. ¾ år efter døde hans kone, Lene.

Igen er det den ældste søn, der som ejer flytter ind på gården; overtagelsen skete den 14. november 1888; hans navn var som nævnt Nicolaj Andersen, og han var ved sin debut som gårdejer ugift; men efter ca. 1½ år giftede han sig med Jensine Sørensen fra Gimming ved Randers; bryllupsdatoen var 21. juni 1890, og dette ægteskab kom til at vare i mere end 50 år. Nicolaj og Jensine var højt agtede borgere i byen, således var Nicolaj i en menneskealder sognefoged i den vestlige del af Udbyneder sogn. Ved en festlighed på afholdshotellet i Havndal i anledning af hans afgang som sognefoged blev der talt af flere af byens og egnens kendte mænd, der udtalte anerkendende ord til den gamle sognefoged og hans kone; bl. a. udtalte den nye sognefoged Frands Hougård, „at han ikke turde love at forvænne beboerne, som hans forgænger havde gjort; men der skulle ingen blive overrumplet ...“. Dette tyder i høj grad på, at den afgåede øvrighedsperson havde været en fredens mand, der ikke havde ønsket at blande sig i noget, hvis han kunne blive fri. Som en synlig opmærksomhed til den gamle sognefoged overrakte den kendte og velansete gårdejer Peter Møller i Udbyover et guldur med kæde.

I Nicolaj Andersens „regeringstid“ bortsolgtes en hel del jord. Allerede i 1891 solgtes til ejerens onkel, „Tække-Mikkel“ yderligere en lille parcel. Broderen, Johan Andersen købte småparceller i 1901 og i 1918. 1901 købtes af Niels Marius Poulsen en mindre parcel, og i 1907 frasolgtes jord, og i 1913 solgtes lidt til Niels Andersen Bach, der var nabo til onklen „Tække-Mikkel“; dette hører nu også under

„Godthåb“. „Mortensminde“s ejer, Marinus Mortensen, købte en engparcel. Flere småstumper frasolgtes, så gårdens areal efterhånden skrumpede ganske betydeligt.

I denne ejers tid fødtes på gården tre børn; men kun en søn nåede at blive voksen; det var Anton Andersen, der fødtes den 2. maj 1891. – En søn, Christen Poulsen Andersen, fødtes 24/5 1893; men han døde ¾ år gammel. I 1899 fødtes en datter, Andrea Helene Andersen; hun døde 2 mdr. gammel.

Anton Andersen giftede sig med en datter af den navnkundige Just Hansen fra Binderup, der var gift med Elisabeth Mortensen fra „Mortensminde“; denne datter hedder Christiane, og hun er født 8. januar

Christiane Andersen, 8-1 1893, f. Hansen.

1893. – Efter giftemålet havde de flere gårde i forpagtning, ligesom de ejede flere gårde på Randers-egnen, inden de i 1932 for en pris af 14.200 kr. overtog „Lindgården“. I løbet af den næste halve snes år frasolgtes en del småparceller, så gårdens areal efterhånden kun er på en snes tdr. ld.

Vi har en beskrivelse af gården fra 1932, da den vurderedes til brandforsikring. – Stuehuset er 22,9 m langt, 6,6 m dybt og 2,4 m højt; det er halvt grundmur og bindingsværk tækket med stråtag; der er 5 stuer, 1 køkken, 1 bryggers, 1 kammer og en gang. Der er bræddegulv undtagen i bryggerset, hvor der er cementgulv. Der er 2 skorstene, og det bebyggede areal er 151 m², der vurderes til 6.800 kr. – Ko- og svinehuset er 29 m langt, 5,5 m dybt og 2,4 m højt; det er bindingsværk med stråtag, i kostalden er der brolægning og cementgulv, medens der i svinestalden kun er cementgulv; der er loft af uplejede brædder overalt, og huset, der er 160 m², vurderes til 2880 kr. – Længen, der betegnes som hestestald, er 28,6 m lang, 6,6 m dyb og 2 m høj; i denne længe er der brolægning undtagen i karleværelset, der også er i denne længe, heri er der dog bræddegulv; foderrum, hønsehus og vognport er også her; men her er der cementgulv og loftet er af uplejede brædder. Vurderes til 2500 kr. – Den sidste længe er laden, den er 27,3 m lang, 6,6 m dyb og 2 m høj; den er på 180 m², halvdene af gulvet er cement; den vurderes til 2700 kr. Det bemærkes, at alle mure er udmærket vedligeholdte og at de ansættes efter ejerens ønske. – Omkring 1934–35 skete der visse ændringer i byg-

ningerne eller rettere i udhusene; thi stuehuset er uforandret ved en brandforsikringsvurdering i 1935. – Kohuset er nedbrudt på nær 18 m², der er bygget sammen med laden. Det, der tidligere var lade, er nu blevet 27,3 m langt, idet de 18 m² fra kohuset er tillagt denne bygning, der nu delvis består af bindingsværk og beton. 94 m² af huset er lade med cementgulv, resten er kostald med betone mur i sydsiden. Loftet består nu af saveede lægter, skillerummene er af brædder og der er truge i glaserede rør; denne del udgør 86 m². Det sidste hus er indrettet både til heste og svin, og desuden er der hønsehus med roner og rugekoner.

I Anton Andersen og Christianes ægteskab er der tre piger og en søn; men hverken børn eller svigerbørn ønskede at overtage gården, da Anton Andersen i 1953 på grund af svigtende helbred måtte sælge den. Faderen, Nicolaj, var død kun to år før gården forsvandt ud af slægtens eje; han døde den 20. oktober 1951, medens moderen Jensine allerede var død i 1941. Anton Andersen flyttede efter salget af gården til Havndal, hvor han stærkt svækket af sygdom døde den 2. juli 1961. Christiane er nu bosiddende i Randers, ligesom en datter, Sigrid, der iøvrigt er gift med en perifer slægtning af tidligere omtalte lærer Pedersen, ligeledes er bosat i Randers. En datter, Elisabeth, er gift og bosat i Hadsund. Datteren Jutta er ugift og bosat i København. Sønnen Knud er gift og er nu, efter dels at have arbejdet ved landbruget både her i landet og i Norge og efter at have været sømand, bosat i Tørring ved Vejle.

Anton Andersen, 2-5 1891 – 2-7 1961.

Den sidste ejer af gården som selvstændigt landbrug hedder Aksel Hagelskjær; han er født i Gellerup, og hans kone Karen Christensen er født i Voldum. I deres

ægteskab er der tre børn; men ingen af disse er landbrugsinteresserede, så nu er „Lindegården“s saga ude; de sidste jordrester er solgt til nabogården som omtalt, avlsbygningerne nedrives, stuehuset er særdeles pietetsfuldt restaureret og tjener som bolig for Aksel Hagelskjær og familie. Stuehuset, der ligger på sin oprindelige plads, klæder byen smukt, og intet af landsbymiljøet er ødelagt.

Til sidst et lille hjertesuk. Vore gamle, maleriske landsbyer er i disse årtier stærkt truet med udslettelse, idet de stump for stump opsluges af købstæder og stationsbyer. Måtte disse landsbyers beboere og de ansvarlige myndigheder i tide drage omsorg for, at disse uerstattelige kulturværdier bevares. I det konkrete tilfælde med Udbyover ses, at der til en gård er bygget et stuehus, der i sig selv er ganske net som parcelhus betragtet; men dets placering i landsbyområdet er ganske afskyelig og totalt ødelæggende for miljøet. Stop i tide denne ondartede udvikling og lad fornyelsen i byen ske på samme måde som f. eks. med „Lindegården“. Byen og dens boliger er da stadig tidssvarende og miljøet er bevaret.

Til mølle

Af Henry T. Kjær

Henry T. Kjær

f. 1926. Opvokset i Hald. Blev uddannet som værktøjsmager. Lærereksamen fra Th. Langs seminarium i Silkeborg. Derefter lærer ved Nyvangsskolen i Randers. Teologisk særuddannelse. Fra 1976 residerende kapellan i Tyrsted-Uth ved Horsens.

Der var to heste for vognen, der kom skrumlende op mod Hald by. Et morsomt syn for resten, men skønt den ene hest var islænder og den anden var russer, endes de lige i øjeblikket godt om at rykke i hammelrebene. Vognen var en stiv arbejdsvogn uden for- og bagsmæk, muligvis var disse to genstande blevet hjemme af den simple grund, at de så ikke blev tabt under kørselen.

Jeg var kusk, og med en vis stolthed holdt jeg på både tømme og pisk, men stoltheden forsvandt, når andre vejfarende ville drille mig, den ungdommelige kusk ved at råbe prr., prr. til hestene, og dette at høre deres latter, når hestene på deres kommando stod stille, kunne få mig til at blive ond på disse mennesker, som jeg ikke kunne få ram på, men denne min indestængte galde kom nu til at gå ud over Musse og Buss, som fik pishen at mærke over de trætte lår.

Bag i vognen lå en tre-fire sække korn, som skulle males.

Hestene gik nu i skridtgang gennem byen. Nu kom jeg forbi kirken, Ommer-syssels domkirke, og præstegården, nu forbi mejeriet og skolen, hvor foran mejeriets ishus lå. En enkelt gang om vinteren, når der skulle køres isstykker derind, fik vi skolebørn et blik ind bag de tykke mure, men det var ligesom, der var noget uhyggeligt bag den tunge dør – noget ukendt.

Videre gik det nu op forbi Brugsen, hvor uddeler Eskildsen regerede, hen forbi den „Over Smøj“, nu forbi vandværket, forbi strikkekonens hus, så til højre ved P. Jebjergs hus, hen langs kanten af „Bakkerne med Himmelhullet“, så igen til højre ved sognefogdens gård, og så – så var jeg lige ved møllen.

Hvilken herlig udsigt er der ikke fra Hald mølle. Hele Ommersyssel ligger udstrakt for ens øje. Vi kigger ned mod Stouby og Gerlev, og lige mod nord ses Vindblæs kirke, og ude i horisonten stiger røgen fra cementfabrikkerne i Assens op mod den blå himmel. Mod nordøst ses Råby kirkes hvide tårn. Bare jeg måtte låne Mølle-Jenses kikkert.

Jeg kørte frem til rampen, og Jens kom trillende med sækkevognen, tog et hurtigt tag i sækken, satte den på sækkevognen og forsvandt ind i møllen med den. Snart var sidste sæk kørt ind og den lille vogns gungrende lyd hørte op. Jeg bandt tømme om navet på venstre forhjul og gik ind i møllen, hvor der var en larm, så man næsten ikke kunne tale sammen, fordi to kværne knurrede om kap.

Rup rup rup, sagde det – rup rup ... rupe ruppe rup.

Men, hvad man ikke kunne høre, kunne man se og lugte. Den sødlige lugt af varm grutning, der fossede ned i sækkene eller poserne, som Jens nu holdt på, de hed, pirrede mine næsebor – skønt – herligt.

Henne på en solid stolpe hang der en papplakat lavet i form som en dødsannonce med tre kors foroven, og teksten lød:

*Dags morgen afgik ved døden
vor kære uforglemmelige*

ven i nøden:

KREDITTEN

*Usolide kunder var skyld i
hans alt for tidlige bortgang.*

Alt i møllen var dækket af et gråligt lag melstøv, som gjorde det var nemt for mig at skrive med fingrene på alt, og man-

ge artige ting er da også blevet prentet her af byens drenge.

Nu løb Jens op ad loftstrappen, hvis trin næsten var gennemhullede på midten, ikke så sært, for hvor mange gange havde Mølle-Jens ikke løbet op og ned ad den trappe med sine jernbeslåede træsko? – Gennem en lem i loftet kom et reb dalende ned, og jeg vidste nu, at jeg skulle slå rebet om snøvsen på posen, og aldrig så snart havde jeg gjort dette, før rebet strammedes og sækken forsvandt op mod loftet, hvor dens pres åbnede lemme, der snart efter klappede i med et brag. Lidt efter kom rebet igen og endnu en sæk fik samme tur som den første, og således gik det, til alle poserne var kommet op på loftet, hvor kærnerne blev hældt ud i kværnen.

Vinden ruskede i møllevingerne og fik kværnene til at gå ujævnt. Sup, sagde det, når en vinge kom svirrende.

Nu kom der flere folk til mølle, og der blev en snakken og en pralen, og alle kom i godt humør over at høre Jens fortælle de nyheder, der var kommet til hans kendskab.

En ung mand i pludderbowser kom nu ind ad døren, sikkert en student, der var hjemme på ferie hos forældrene, men ingen syntes at kende ham. Studeringer forandrer folk. Han ville gerne købe noget hønsefoder. „Håer do en pues“, spurgte Jens. Nej, det havde han da ikke. „Ka do så it haet i bowsern“, spurgte Jens, men den spøg kunne den unge ikke tåle, og forlod møllen med hævet pande.

Nu holdt der igen en vogn ved skranken, og sækkevognen kom i sving igen. „A håer it ti te å wint æter et, hvonåer må a hint et“, sagde manden. „Klokken jet fra hjemmet“, sagde Jens med et smil og halede sidste sæk ind, mens vognen skrublede ned ad vejen mod Stouby.

I vesterenden af byen i den del, som kaldtes Mariager, boede en mand, som cyklede rundt og solgte frugt både i Hald, Stouby og omliggende byer.

En dag var han da også oppe på møllen, og mens han stod og snakkede med Jens, kom der en ambulance susende ned ad vejen mod Stouby. Hvem mon der nu skal afsted? udbrød manden. Har du ikke hørt det, sagde Jens. Der er en mand, som har kørt rundt og solgt frugt, som folk

er blevet syge af, og det er vist femte gang, ambulancen er kommet, og de er meget syge, ja, tre er endda vist døde.

Under Jens' dramatiske fortælling havde manden skiftet farve i ansigtet, og efter et hastigt farvel, og med en fart, der kunne gøre mangen skoledreng til skamme, løb den meget kraftige mand hen til sin cykel og kørte for fuld fart ned mod Stouby, muligvis for at forhøre sig om, hvor galt det stod til, uden i øjeblikket at ane, at han var blevet et offer for Jens' ellers vanlige og godmodige drillerier.

Jens havde en motorcykel, en herlig gammel „Indian“, som kaldtes den røde. Flot var den, og naturligvis rødmalet med gyldne stafferinger. Mangen gang, når Jens skulle starte hin røde, stod byens drenge, eller en stor del af dem, omkring vidunderet for at se det blive startet. Der var et helt ritual, som skulle gennemgås. Først skulle den „tippes“ et par steder, så skulle kickstarteren trædes langsomt ned en gang, derefter skulle gashåndtaget drejes i bund samtidig med at starteren hurtigt blev trådt ned, og så startede maskineriet mere end villigt under et øredøvende spektakel.

Nå, jeg kom hjem fra mølle, men jeg glædede mig allerede til at skulle derop næste gang.

Nu er møllen væk. Det giver et lille sug i én, når man kører forbi stedet, hvor den hvirvlede sine stærke vinger rundt og rundt uden at blive træt. Og Mølle-Jens er væk. Måske hviler han under en af de forblæste roser fra møllehaven. – Hvem ved?

Gudenådalens Hjemstavsforening og Busbjerg

Af Jørgen Lorenzen

Jørgen Lorenzen

f. 3. januar 1943. Cand. theol. 1970. Sognepræst Hvorslev-Gerning-Ulstrup 1971-76. Cand. mag. 1974. Siden 1976 adjunkt ved Randers Statsskole. 1974-77 tillige undervisningsassistent ved Aarhus Universitet (Institut for Gammel Testamente).

Busbjerg-området, der er på omkr. 32 tdr. land med selve Busbjerg bakke som centrum, ligger på sydsiden af Gudenådalen midt mellem Ulstrup og Bjerringbro. Busbjerg udmærker sig ved en ganske enestående naturskønhed, og går man op for at nyde udsigten fra „bjerget“, vil man have en udsigt som ikke mange steder i Jylland. Man skal herfra – før skovene rundt omkring voksede til – have kunnet tælle ca. 30 kirker.

Busbjerg har gennem tiderne været nævnt med flere navne. Således nævner professor H. F. Ewald stedet som „Brunsbjerg, der stod skovbevokset til sin tinde“. I Pontoppidans „Danske Atlas“ benævnes banken som „Blusbjerg“, hvilket giver formodning om, at der jævnligt har været afbrændt blus, enten for at forkynde fjenders indtrængen i landet eller for at skræmme hekse og trolde bort.

Det nuværende navn Busbjerg, hvor 'et' er slidt bort, mener C. A. Thyregod derimod har sin oprindelse fra Gudenåens største kågfører, Mads Bus, der skal have boet lige øst for bakkeåsen.

Busbjerg har fra gammel tid været et yndet udflugtssted, også St. St. Blicher havde øje for Busbjerg; en overgang var det hans hensigt at henlægge de folkemoder, han senere med stort besvær fik gennemført på Himmelbjerget, til Busbjerg.

Under 2. verdenskrig modnedes tanken om at lade Busbjerg være centrum for en egentlig hjemstavnsbevægelse. I krigens år mødtes nogle af egnens beboere jævnligt på Busbjerg til fællessang og oplæsning af hjemstavnsdigeren Poul A. Poulsen. Tanken om at danne en hjemstavnsforening blev ført ud i livet den 2. august 1945, da Gudenådalens Hjemstavnsforening blev stiftet på initiativ først og fremmest af proprietær L. K. Laursen,

kaldet Busbjergmanden; dette tilnavn bar han med stolthed. L. K. Laursen blev foreningens formand og var dens utrættelige og initiativrige formand frem til 1963.

Foreningens formål var tredelt: dels ville man indsamle og bevare minder om stedfundne begivenheder og kendte personligheder fra egnen, dels ville man afholde folkelige møder på Busbjerg, og endelig ville man arbejde på at Hjemstavnsforeningen på længere sigt kunne blive ejer af Busbjerg-området, som således kunne sikres som rekreativt område for egnens befolkning.

Da man formulerede det første punkt i målsætningen, har man først og fremmest tænkt på digteren Poul A. Poulsen. Han, der var barnefødt ved foden af Busbjerg og drev fødegården til 1918, hvorefter han bosatte sig på en gård i Hvorslev, havde siden sin ungdom skrevet et væld af sange og digte, inspireret af Gudenådalen og først og fremmest af Busbjerg, som han elskede. Hans navn blev da også uløseligt knyttet til Gudenådalens Hjemstavnsforening, og at hans digtning ikke er gået i glemme ses af, at hans sange stadigvæk synges på Busbjerg og at hans forfatter-skab og dagbog opbevares som et kostbart klenodie i Hjemstavnsforeningens arkiv.

Det første Busbjergstævne blev holdt den 15. sept. 1945. Poul A. Poulsen fremsagde en prolog, han havde skrevet til lejligheden, og der var taler, oplæsning og sang. Desværre forhindrede vejret, at der kom flere end 150 mennesker.

Men i den kommende vinter udviklede arbejdet sig. Der blev valgt sognerepræsentanter, som skulle tegne medlemmer og indsamle oplysninger om egnens historie;

Digteren Poul A. Poulsen på talerstolen ved det første Busbjergstævne 1945.

allerede i 1946 var medlemstallet vokset til 400, og i det første år blev et hefte, der var fremstillet til det første Busbjergstævne, med bl. a. tekst af Poul A. Poulsen, brugt som medlemsbevis. Medlemskaren blev dengang som nu først og fremmest rekrutteret i de områder, der grænser op til Busbjerg, men strakte sig også videre ud.

Formanden, L. K. Laursen, havde allerede ved stiftelsen haft i tankerne, at Busbjerg var overordentligt velegnet til fri-luftsspil; terrænet frembød i sig selv den allersmukkeste skuespilplads, som tænkes kunne. Og han gik selv i gang med at dramatisere Blichers „En jysk røverhistorie“, som er skrevet over et gammelt lokalsagn, der fortæller, at der har boet røvere på

Busbjerg. Navnene Røverkæret og Røverkulen, brugt om to lokaliteter nær Busbjerg, synes at styrke sagnets troværdighed. Skuespillet, der fik titlen „Røverne på Busbjerg“ blev opført til stævnet den 6. og 7. juli 1946.

Til samme stævne var det lykkedes at få statsminister Knud Kristensen som taler lørdag eftermiddag. Og det alene garanterede for et godt fremmøde – omkr. 5000 fortæller de, som var med. „Røverne på Busbjerg“ blev opført lørdag og søndag aften.

I foråret 1946 tilbød gårdejer Jens Mortensen, Hvorslev Bakker, at Hjemstavnsforeningen kunne købe Busbjerg, nærmere betegnet de 8 tdr. land, der udgør selve arealets højdepunkt. Foreningen slog til, og i 1948, da der var gennemført to stævner, var økonomien så god, at området kunne overgå endeligt til bestyrelsen. Foreningen blev således ejer af en lille, men vigtig del af Busbjerg. Skuespillene og stævnerne foregik de første år på arealets sydøstlige del, på skråningen, der vender mod Hvorslev. I 1947 flyttede man ind på arealets midtpunkt, i den naturlige gryde i Busbjergs hjerte. Denne gryde hørte imidlertid ikke til det areal, som foreningen købte; grænselinien gik henover scenen, mens tilskuerpladserne tilhørte Hvorslev Teglværk. Hvert år måtte man således „låne“ pladsen af teglværket, som altid stillede sig positivt. De første mange år lånte man pladsen gratis, senere måtte man betale. Lejen var 1 kr. årligt!

I 1947 opførtes igen Røverne på Busbjerg; talere dette år var fhv. undevisningsminister Jørgen Jørgensen og biskop Skat Hoffmeyer.

Der var til skuespil og møde 2500 mennesker, et overraskende lille tal i betragtning af, at radioen den 28. sept. 1946 bragte en udsendelse om den nystiftede forening, som således blev kendt vidt omkring. Men allerede nu måtte arrangørerne gøre den erfaring, at vejret har uendelig stor indflydelse på besøgstallet.

Belært af den erfaring tegnede foreningen regnvejrsvikring hos lokalbefolkningen. Der gik lister rundt, hvor enhver kunne tegne sig for et beløb, som skulle betales, såfremt stævnet gav underskud. Så vidt vides har der aldrig været brug for forsikringen; et eventuelt underskud er altid blevet dækket af kassebeholdningen.

I 1948 havde L. K. Laursen skrevet et nyt skuespil, „Folmer Rud til Kjællingehøl“. Dette spil var skrevet over et digt af Poul A. Poulsen med støtte i H. F. Ewalds „Den skotske kvinde på Tjele“. Årets talere var kirkeminister Frede Nielsen og folketingsmand Viggo Starcke. Tilskuertallet var nu igen højt, 7000, og et bevæget øjeblik opstod, da Poul A. Poulsen spontant blev kaldt på talerstolen for at blive hyldet. Som tak sagde han rørt: Jeg har jo ikke foretaget mig noget særligt. Men jeg siger jer alle så mange tak. Stævnet blev i øvrigt Poul A. Poulsens sidste. I påsken 1949 døde han, 76 år gammel.

I 1949, hvor man igen havde et glimrende besøgstal, 4600, opførtes K. F. Molbechs „Ambrosius“. Og det skulle vise sig, at det herefter blev det almindelige at tage allerede eksisterende stykker op i stedet for at skrive dem selv. Men selve stævnets form lå fast: folkemøde lørdag

Optrin fra „Elverhøj“ 1951.

eftermiddag, underholdning og folkedans søndag eftermiddag og skuespil lørdag og søndag aften.

I 1951 tog man „Elverhøj“ op – en kraftanstrengelse, som krævede professionel assistance. Trods 5700 tilskuere gav det alligevel underskud. I 1952 opførtes for tredje og sidste gang skuespil, som var skrevet eller forarbejdet af lokale folk. Denne gang en dramatisering af St. St. Blichers „Røverstuen“, forfattet af sognepræst J. Kjærsgård, Bjerringbro.

I 1953 blev Busbjerg fredet, og samme år modnedes planerne om at få et museum i Bjerringbro. Sognerepræsentanterne havde i samarbejde med egnens lærere fået forhåndstilsagn fra mennesker, som var villige til at udstille deres gamle sager,

hvis museet blev oprettet. Den 8. maj 1954 åbnedes museet i et lokale i Bjerringbro kirkes tårn. Museet var i kirketårnet til 1974, da det blev nødvendigt at flytte det, fordi menighedsrådet skulle benytte lokalet. Museet blev da lagt i depot, og foreningen gik ind i planer om at oprette et museum et andet sted. I tankerne var bl. a. at købe en nedlagt ejendom, der kunne indrettes som husmandsmuseum og samtidig rumme samlingen fra kirketårnet. Disse planer er ikke blevet til noget endnu, og mange af museumsgenstandene har måttet leveres tilbage til ejerne. Det er realistik at regne med, at Hjemstavnsforeningen ikke alene magter at føre disse planer ud i livet; deres virkeliggørelse vil kræve indsats fra mange sider. Højskoleforeningen, Samvirkende danske Hus-

mandsforeninger og Bjerringbro kommune er inde i billedet – og ingen har set afslutningen på planerne.

Fra 1957 måtte bestyrelsen se i øjnene, at interessen for Busbjergstævnerne dalede og at medlemstallet stagnerede. Forenings-træthed, fjernsynets fremkomst og et ualmindeligt uheld år ud og år ind, hvad vejrliget angik, har altsammen været medvirkende. En anden årsag har været usikkerhed i repertoirevalget. Men kneb det med humøret i bestyrelsen, synes skuespillerenes interesse og ildhu at være usvækket. Det var skuespillertruppen, der bar igenem i disse svære år. Imidlertid må man imponeres over, hvor mange ministre og betydningsfulde folketingsmænd, der gæstede Busbjerg som talere. Foruden de tidligere nævnte: Ole Bjørn Kraft, Thorkild Kristensen, Bertel Dalgaard, Fl. Hvidberg, Julius Bomholt, Vagn Bro, J. O. Krag, Poul Møller og Henry Christensen.

I et forsøg på at bringe stagnationen til ophør begyndte man i 1963 at udgive et årsskrift, der samtidig tjente som medlemsbevis. På længere sigt har denne nytillkommende tradition ganske givet været et glimrende tilskyndelse til medlemskab, og samtidig kunne et gammelt ønske endelig gå i opfyldelse: man kunne nu begynde at udgive på tryk noget af det materiale, foreningen havde samlet fra alle dele af hjemstavnen, og man kunne nu få Poul A. Poulsens produktion gjort tilgængelig for en større kreds.

I 1963 afgik L. K. Laursen som formand. Han afløstes af konsulent H. P. Nielsen, Hvorslev, der var formand til

L. K. Laursen, stifter af Gudenådalens Hjemstavnsforening, formand fra 1945–63.

1970, hvor han igen blev afløst af den nuværende formand, Meta Knudsen, Rønge.

I 1969 begyndte solen igen at skinne over Busbjergstævnerne og Hjemstavnsforeningen – både i direkte og i overført betydning. Der kom nu en fast kurs i repertoireplanen, og det årlige Busbjergblad gjorde glimrende fyldest som blikfang for foreningen. Økonomi og medlemstal såvel som publikumstal viser fra nu af stigning, en stigning, som i alt væsentligt er fortsat indtil nu, hvor medlemstallet er på 1050 og formuen på ca. 70.000 kr.

BUSBJERG

(vistnok Poul A. Poulsens sidste digt)

*Du plet er gennem tiden
                                  mig blevet mere kær,
dér synes fjern mig striden
                                  og himlen mere nær,
der dvæler jeg så gerne
                                  en stund i stille fred,
hvor fortidsslægter fjerne
                                  fandt sidste hvilested.*

Poul A. Poulsen.

1970 blev et skelsættende år for Busbjergfolket. Hvorslev Teglværk ophørte med driften, og Hjemstavnsforeningen fik tilbudt den resterende del af Busbjerg, 25

tdr. land, til købs. – Købesummen var 45.000 kr. kontant – en voldsom mundfuld for foreningens kasse, som stadig samlede kræfter efter de stille år i 60'erne. Men resolut henvendte bestyrelsen sig til det nyoprettede kulturministerium; kulturminister K. Helveg Petersen besøgte Busbjerg, blev betaget og kunne senere give tilsagn om et offentligt tilskud på 35.000 kr. Købet blev således en realitet.

Der blev anlagt naturstier, opsat behørig skiltning; der blev lyst en ny, mere omfattende fredningskendelse, der skulle supplere den, der blev afsagt i 1953, og som afslutning på værket blev der opsat hegn, så det lyngklædte område kunne bruges til fåreavl; netop får kan hindre, at friske

Optrin fra „Frk. Nitouche“ 1971.

skud vokser op, så området igen bliver til kratkov.

Således kunne foreningen fejre 30 års jubilæum i 1975 med Helveg Petersen som taler og med operetten „Sommer i Tyrol“ som årets spil – vel nok den største opgave siden „Elverhøj“ i 1951, i hvert fald den største opsætning siden foreningens start. De involverede vil aldrig glemme, hvorledes skuespillerne i strålende vejr spillede stykket til sejr for et henført publikum, hvis antal var 5500.

I 1976 var vejret elendigt, men alligevel trodsede 2800 mennesker skybrud og storm. I 1977 var antallet 3300; vejret var rimeligt, men heller ikke mere.

Busbjergspillene, som de nu kaldes med et mere tidssvarende udtryk end Busbjergstævnet, går over en week-end og kun en.

Jørgen Lorenzen.

RØVERNE PÅ BUSBJERG

En hel røverbande holdt engang til på Busbjerg. De havde skjult nedgangen til deres hule med lyng og sten og var derfor vanskelige at afsløre.

I den nærliggende gård, Hvorslevgård, blev stjålet 12 galte, som var fedede op til julen. Det skete natten før de skulle slagtes, og ingen kunne forstå, hvor de var blevet af, før tjenestedrengen, der tilfældigt kom til Busbjerg, hørte dem grynte nede i jorden. Mens drengen stod og lurede, kom en af røverne op af hulen. Han greb drengen, men skænkede ham dog livet og friheden mod at han lovede ikke at fortælle noget menneske om sin opdagelse. Han måtte aflægge aflægge sin saligheds ed herpå. Da han kom hjem, stod hans husbond der, men han havde

jo svoret ikke at røbe tyveriet til noget menneske. Men ved siden af husbonden stod lænkehunden, og drengen gik da hen til hunden og sang:

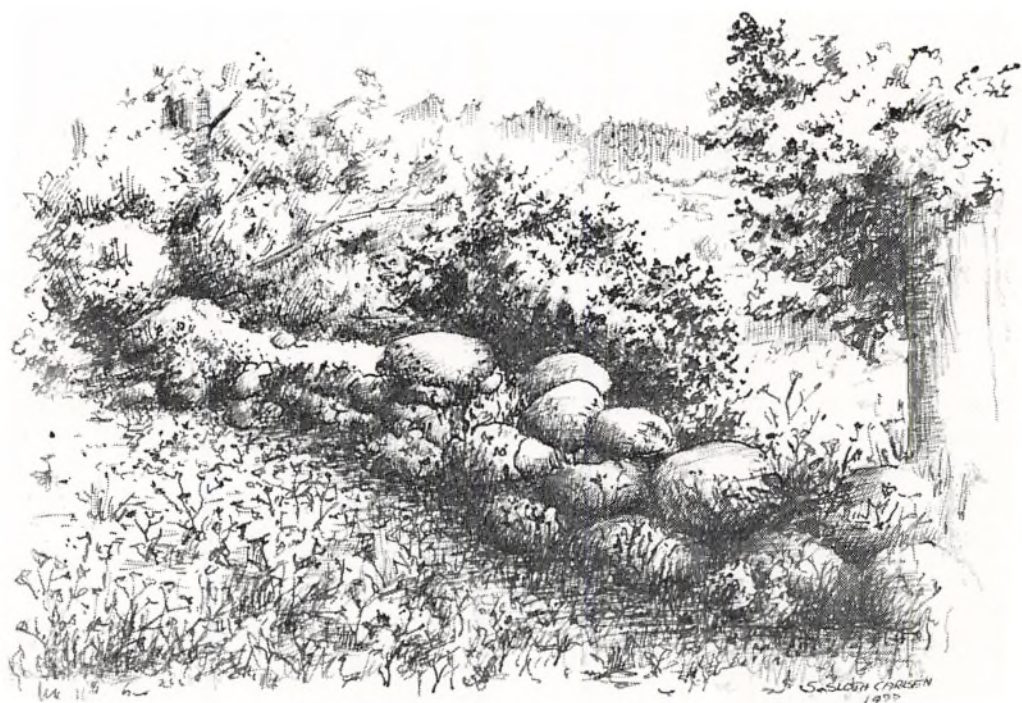
*„Hvorslevgårds tolv, røde galte
ligger i Busbjerg, i salte.“*

Manden forstod den halvkvædede vise og drog med stærke karle til Busbjerg, fangede røverne og fik galtene hjem til julemad.

Fra „Midtjysk sagn“.

BUSBJERGSPILLENE 1946–77

- 1946: Røverne på Busbjerg
- 1947: Røverne på Busbjerg
- 1948: Folmer Rud til Kjællinghøl
- 1949: Ambrosius
- 1950: Jeppe på bjerget
- 1951: Elverhøj
- 1952: Røverstuen
- 1953: Eventyr på fodrejsen
- 1954: Nej
- 1955: En søndag på Amager
- 1956: Røverne på Busbjerg
- 1957: Feriegæsterne
- 1958: Molboerne
- 1959: Ideale magter
- 1960: Ridderen af Randers Bro
- 1961: Henrik og Pernille
- 1962: Et folkesagn
- 1963: Du spørger, min dreng
- 1964: Eventyr på fodrejsen
- 1965: Bygmesteren
- 1966: Mit livs eventyr
- 1967: Den gerrige
- 1868: Feriegæsterne
- 1969: Forår i Heidelberg
- 1970: Landmandsliv
- 1971: Frk. Nitouche
- 1972: Røverne fra Rold
- 1973: En søndag på Amager
- 1974: Folk og røvere i Kardemomme by
- 1975: Sommer i Tyrol
- 1976: Forår i Heidelberg
- 1977: Champagnegaloppen

Resterne af voldstedet ved Skovgaarde.

Voldstedet ved Skovgårde

Af Palle Schødt Rasmussen

I 1832 – på den tid, da Ingemann sad i Sorø og skrev sine historiske romaner – udkom Karl Hansens bog: Danske Ridderborge. På grundlag af mundtlig og skriftlig overlevering samt egne opmålinger af ruinerne fremmanede Hansen skønne borge, rette boliger for tapre riddere og ædle jomfruer. Om voldstedet Skovgårde på Norddjursland skriver han:

„I en vild og sørgelig Egn omgivne af sorte Lyngbakker ligge Ruinerne af Skovgaard, en god Fjerdingvei østen for Rygaardene. To usle Gaarde, som ligge ved Siden af Graven og som endnu kaldes Skovgaardene, ere de eneste Spor af menneskelig Tilværelse, saavidt Øiet her kan naae og deres forfaldne Tilstand forøger end mere Egnens mørke Udseende. Fra Voldstedet har man nu aldeles ingen Udsigt nogensteds hen, men medens Borgen endnu stod, maa man fra dens Værelser kunne have seet Kattegat mod Nord og mod Vest havt Udsigt mod Rudtgaard og Rougsø Herred. Mod Syd og Øst derimod have Bankerne ogsaa dengang afskaaret ethvert Blik i Omegnen. Borgen har været meget stærkt befæstet. Den udvendige Vold er opsat af hugne Kampestenene af betydelig Størrelse og hæver sig endnu næsten 4 Alen over Vandet i Graven.“

Herefter følger nogle oplysninger om borgens størrelsesforhold, målt i skridt, og med følgende forbehold:

„Hvad der forhindrer, at man aldeles ingen Undersøgelse kan anstille om, hvorledes Borgens Bygning har været, og at de angivne Dimensioner ikke kunne bestemmes nøiagtigere, er den Omstændighed, at hele Pladsen lige til den yderste Steenvold, ja endog imellem dens Stene er begroet af et næsten uigjennemtrængeligt Krat af Alskens Træer og Buskvækster . . . Stedet er desuden berygtet for, at Hugorme skulle opholde sig der i stor Mængde.“

Denne fremstilling samt enkelte breve fra gårdens storhedstid i 1500-årene udgør den skriftlige overlevering om en af Djurslands store seværdigheder.

Voldstedet ligger umiddelbart syd for landevejen fra Fausing over Fjellerup og Glesborg. Det blev for få år siden nødtørftigt ryddet af Nationalmuseet, men venter stadig på en systematisk undersøgelse og på en arkivalsk kulegravning, som måske vil kunne forklare, at man her, i en vild og sørgelig egn, finder et af landets ældste eksempler på en borg, der var forsynet med bastioner, hvorfra man sideværts kunne beskyde angribere. De fire små gevækster ved voldanlæggets hjørner markerede et stort fremskridt i forhold til det tidligere borgforsvar, der var rettet direkte mod angriberne. I al beskedenhed er de forløbere for de voldsomme anlæg, man kan se i Fredericia, på Kastellet i København eller i fristaden Christiania.

P. S. R.

Noter fra det gamle Randers amt

Djurslands Museum

I sommerens løb har der på museet været vist en række særudstillinger: „Maleri og Grafik af Olivia Holm-Møller“, „Bornholms Stenindustri – før og nu“ og „Oldtidsvævning og Uldbehandling“. Den sidste udstilling var en såkaldt arbejdende udstilling, hvor bl. a. museumsassistent Egon Hansen, Moesgård Forhistoriske Museum, og fru Birthe Kempf, Randers, demonstrerede teknikken for et meget interesseret publikum. Museumsgården dannede på fredag eftermiddage i juli-august måned rammen om opførelse af „Landmandsliv“ ved Grenå Amatørteater. Glad-saxe Amatørteater opførte „Gavenda“, et maskespil især for børn. Teatergruppen „IRIS“ fra Djursland viste gammeldags cirkus med bl. a. akrobatik, ildslugning og stærk mand. Endelig var der også optræden af Grenå og Omegns Folkedansere. Det er også planen næste sommer at lave underholdning i museumsgården en gang om ugen i sommermånederne.

Efteråret byder også på særudstillinger. Først „Ældre og yngre Grenå-billeder“ af Mette Kornbeck suppleret med billeder fra det gamle Grenå fra Grenå Egnarkiv ved faktor I. A. Nielsen. Den 23/9–23/10 vises „Karimojong – et kvægnomadesamfund i Uganda“, og 11/11–11/12 „Siv og Rør“, en udstilling om Uggelhuse ud-

arbejdet af etnograf Inge Lise Andersen, Randers.

Der er tilgået museets samlinger mange genstande i årets løb, bl. a. en større samling af lerkar fra romersk jernalder, skænket af godsejer Juul, Meilgård. Blandt lerkarrene er et særpræget fodbæger med „indbygget si“.

Museets sydfacade er nu færdigrestaureret og fremtræder som en meget smuk indkørsel til byen fra Århusvejen. Sammen med arkitekt H. H. Engqvist, Statens Særlige Bygningssyn, er der foretaget bygningsarkæologiske undersøgelser af den gamle købmandsgård, hvor museet har til huse.

Bjarne Flou
museumsinspektør

Grenaa egnarkiv

Af J. A. Nielsen

Grenaa Egnarkiv har haft et særdeles livligt år. Billeder og dokumenter er indkommet i rigt mål, og den største indlevering var 17 store sække fra loftet på det gamle rådhus, hvor man var ved at rydde op. Papirerne er sorteret, og der er mange interessante ting imellem. De fordeles mellem arkiverne på Djursland. Størsteparten

gik i møllen på Grenaa Papfabrik. – En fin sending dokumenter fra en gård ved Trustrup kom via arkivet i Sønderhald og en dame på kursus på Sostrup til Grenaa Egnsarkiv – fra Canada!

Arbejdet med indsamling af foreningsprotokoller har givet gode resultater og fortsættes.

Store mængder pressebilleder fra de lukkede „Demokraten“ og „Aarhus Stiftstidende“s Grenaa-kontor er overdraget arkivet og forsynet med personnavne og forklarende tekster.

Tidligere års større billedudstillinger er i år afløst af en række mindre udstillinger ved bymandsstævne i Homaa, hos Y-mens Clubs damer, ved Hotel Dagens jubilæum, ved Politiforbundets 75 års jubilæum og sidst ved Mette Kornbecks maleriudstilling på museet. Ved to af stederne udlåntes episkop til billedfremvisning og bånd med småforedrag.

To udenbys venner af arkivet har uden beregning fotograferet i gaderne og tillige fremstillet fine billeder fra gamle negativer osv.

Arkivet har deltaget med billeder og tekster ved udgivelsen af „Grenaa i gamle dage“ og P. S. Johnsens årbog „Grenaa og omegn før og nu“. Endvidere har arkivet kunnet bidrage med gamle billeder til Ib Klausens bog om Bønnerup Havn. De lokalhistoriske bøger, der i udstrakt grad bruges som gaver til bortrejste byfæller, kommer arkivet til gode med billeder og dokumenter, ligesom der er animeret til beretninger fra de gamle dage. En ven lover således kopi af „dagbog fra oldemor i Grenaa“, fundet i Rigsarkivet!

Grenaa byråd har nu efter 40 års betænkning endelig vedtaget at bygge et nyt bibliotek. Her bliver der lokaler for Grenaa Egnsarkiv, og de primitive forhold, der hidtil har rådet for dette, vil derfor snart være til ende.

Hadsten Kommunes Lokalhistoriske Arkiv og Samling

Af Nydam Jensen

I året, der er forløbet er der vist en stadig stigende interesse for vort egnsarkiv, der er mange besøgende i vores åbningstider, som er hver tirsdag eftermiddag fra kl. 14–17 og onsdag aften fra kl. 19–21.

Også slægtsforskere med tilknytning til egnen har vi mange besøg af, fordi vi har kopi af folketællinger for hele kommunen, og vi har i år fået de sidste kopier af alle tilgængelige kirkebøger indenfor kommunen, som jo vil øge muligheden for slægtsforskning.

Nu tager vi så fat på godsarkiverne, fæstebreve og skifteforretninger giver tit mange oplysninger.

Med stor velvillighed fra Randers museum har vi fået overladt til deponering i vort arkiv 2 gravtræer, 3000 år gamle, stammende fra Vissing kirke; disse gravtræer er meget sjældne, fordi de lå fladt på gravene og derfor hurtigt gik til. Når disse 2 sammen med 4 andre er bevarede, skyldes det at de i 50 år fra 1850 til 1900 har været benyttede som bundbrædder i en alkoveseng, også i Vissing.

Vi får stadig mange ting ind til arkivet; af disse skal nævnes en Witus Bering

stamtavle, 2 m bred og 80 cm i højden, skrevet i Rind præstegård i juli 1746 af pastor Witus Bering. Jeg skriver lige indledningen, som er interessant og har tilknytning til Randers.

„Deliniatio Htirpcis Beringe.

En god ærlig gammel værts-husmand haver ungefær 1496 længe før end reformationen beboet en stor gård i Bering by hvor der endnu findes god logement for rejsende i Middelsom herred i Viborg Stift, beliggende en stor mil sydøst for Viborg. Bemeldte gamle mand avlede tre sønner navnlig – 1. Andreas. 2. Peder. 3. Maths (eller Mathis) som af deres fædrene og føde-bye lod sig kalde med tilnavn Bering, og alle ere store handelsmænd, af hvilke Andreas tog sin bopæl i Randers, Peder Bering i Viborg og ligeledes Maths Bering i Viborg, som følgende Delineatio med deres afkom udviser.“

Jeg har talt med landsarkivet i Viborg, som er meget interesseret; vi var enige om, at Bering er Bjerring ved Bjerringbro, det passer med en stor mil sydøst for Viborg.

Slægten omfatter en masse mennesker i indland og udland, professorer, landstings-skrivere, vinhandlere, mange præster, højtstående militærpersoner, og mange flere.

Der er mange papirer krøllet sammen i en gul konvolut. Jeg fik dem af pensionist Rasmus Knudsen Rasmussen, Over Hadsten, 81 år, som har dem fra en svoger, bogholder Vitus Bering i Slagelse, født 1846, død 1938.

Der findes også et mindeskrift over en købmand fra Randers, Rasmus Lund og hans kone Sophie Cathrine Bay; han er

født den 14. september 1750 og hun den 3. marts 1761; de har 5 børn.

Mindeskriftet er dateret Randers den 13. juli 1800.

Hvis nogen er interesseret i dette eller har forbindelse til ovenstående, er man meget velkommen til at henvende sig, også udenfor åbningstiden.

Mariager Kommunes By- og Engshistoriske Arkiv

Af Poul Gaardsted

Når jeg her skal give en beretning om de forløbne to år, så er der enkelte ting, der er særlig interessante at nævne. Det gælder således gratis kopier af to gamle børnefilm fra 1936 og 1940-erne. Kopi-eringen er foretaget af Danmarks Radio, der selvfølgelig har lavet en kopi til sit eget arkiv. Det er en ting, der har glædet os meget.

Et andet filmprojekt i sommer har været at få lagt lydspor på en sognefilm fra 1953 (tilhørende Udbyneder - Kastbjerg kommune). I øjeblikket har vi en 8 mm farvefilm, som er optaget af smed E. Østergaard, Kastbjerg, til kopiering i England. Pengene til de to sidste projekter er skænket af de kommunale pengeinstitutter af Mariager Husmoderforening og af private.

Der afleveres stadig gamle billeder. I vinter har arkivet modtaget protokoller og andre ting fra den nedlagte Mariager Hjælpepsygekasse og fra det nedlagte mejeri i Svenstrup. Fra Randers lokalhistorisk Arkiv er modtaget to årgange af Mariagerposten, der udkom o. 1916/17.

Arkivet udvider stadig med kopier af f. eks. folketællinger, og har nu i sommer fået kopi af retssagen i 1729 efter drabet på Karen Poulsdatter, Skrødstrup. Sagen er kendt fra Nikoline Kirkegaards bog „Huset i Skovbrynet“.

Mens disse linier skrives, er der stor sandsynlighed for, at arkivet overtager den portrætsamling, som Mariager Sparekasse har af gamle bestyrelsesmedlemmer. – En glædelig ting at nævne, da de ældste af disse personer måske var med til at starte sparekassen o. 1853.

Arkivet lider af mangel på udstillingsplads og -materiel. Udstillinger ville sikkert kunne øge besøgstallet, selv om dette i forvejen er stigende.

Midtdjurs egnsarkiv

Arkivets leder, Musse Laursen, Kolind, meddeler, at året er forløbet stille og ubemærket. Fru Laursens mand har været syg, er død og begravet. Hun håber nu at få mere tid til arkivet, der nu hører under biblioteket.

Fru Wittorff har lovet at hjælpe til med Kolind mejeris papirer, der omfatter regnskabsbøger og protokoller helt tilbage til 1880-erne. Arkivet har iøvrigt erhvervet en del arkivmateriale fra de nedlagte mejerier på egnen.

Nørhald egnsarkiv

Af Peter Østergård

Arkivet har i årets løb været flittigt benyt-

tet. Ikke mindst skoleungdom og forskellige foreninger har præget gæstebogen. Ligeledes har arkivet i samme periode arrangeret eller medvirket ved 24 foredragsaftener med film eller lysbilleder med sammenlagt 1100 deltagere, hvilket bekræfter indtrykket af en voksende forståelse og værdsættelse af det egns-historiske stof og arkivets arbejde.

Årets vandrestilling: Telefoncentralerne i Nørhald – har turneret i kommunen fra 1. maj til december – og har også været opstillet i læsesalen på Randers Bibliotek. Udstillingen, der fortæller om de gamle landcentraler i området, hvor Gjerlev central som en af de ældste blev oprettet i 1899, – blev omtalt i Jydsk Telefon A/S Funktionærblad.

Endvidere har man fra det nu ophørte Randers Dagblad modtaget en kærkommen gave i form af et omfattende kliche- og billedmateriale. Men iøvrigt er der i år fra private tilgået ca. 800 numre billedstof og arkivalier, som arkivet hermed takker de pågældende for, ligesom vi også giver udtryk for taknemlighed for det gode og frugtbare samarbejde med Randers Lokalhistoriske Arkiv.

Nørre Djurs egnsarkiv

Af Ib Klausen

Arkivet har igen i år haft et godt år. Mange værdifulde arkivalier er indgået i arkivets samlinger, bl. a. Aarhus Stiftstidende's billedarkiv.

Arkivet afholdt i november en lokal-aften, hvor lokalsamfundets fremtid blev

drøftet på baggrund af to TV-udsendelser om vores egn. Der var god tilslutning og megen debat denne aften.

Arkivet har stået for to udstillinger i årets løb: i august blev vandreudstillingen om lokalhistorisk arbejde vist på Djursvold, og i marts afholdt vi en lille udstilling i Bønnerup Strand i anledning af, at bogen om strandens historie var udkommet.

Udover bogen om Bønnerup Strand har arkivet stået for udgivelsen af et udvalg af lærer A. M. Egeskovs artikler. Bogen, der blev udgivet med støtte af Sparekassen Grenå - Bikuben, hedder „Mellem Skov og Strand“. Begge publikationer er lavet af GREFTA-tryk i Grenå.

Endelig har arkivet investeret en anseelig sum i Xerokopiering af kommunens kirkebøger.

Randers lokalhistoriske arkiv

Af Thea Olsen

Randers lokalhistoriske arkiv bliver brugt meget. Gennem biblioteket kommer talrige *forespørgsler* om Randers by og egn, ikke sjældent som telefonopringninger eller breve fra andre dele af landet. Vi har gavn af at have udbygget samlingen af trykt materiale (bøger, artikler etc.) om stort set det gamle Randers amt, og henviser iøvrigt flittigt til områdets andre lokalarkiver, hvis antal og virke jo er i støt vækst. Blandt forespørgslerne i arkivet er dog flest om Randers by, især om personer, slægter og ejendomme. Den store indsats fra arkivets ældre frivillige medarbej-

dere, som identificerer gamle fotografiske negativplader, registrerer materiale vedr. byens mange ejendomme, og i samarbejde med Skolecentralen udarbejder diasserier om byens fortid, er uvurderlig. Om forhold i nutiden får arkivet nu så ofte forespørgsler, at vi trods arbejdspressen nødvendigvis vil undvære de emneordnede avisudklip, der skal holdes a jour. For ikke at tale om de kommunale og andre offentlige instansers rapporter og undersøgelser. De forespørgsler, der stilles arkivet, kræver idag mere end før ret så dybtgående undersøgelser, og det er jo langtfra altid spørgerne kan komme tilstede selv og foretage efterforskningen. Af forespørgsler i årets løb nævnes her som eksempler:

Om Randers - Hadsund jernbane. Om „Børnenes Vel“ i Randers. Om bestemte gamle Randers-apotekere og -landinspektører. Om den katolske skole. Frilørdage i Randers. Kystbatterierne ved Udbyhøj. Forfatteren Bolette Sørensen i Hald. Generalløjtnant A. Borgaard fra Holbæk o. 1700. Om Pindstrup-centret. Ungdomsarbejdsløshed i Randers.

Arkitektstuderende fra Århus har arbejdet med emnet Vinkelstræde og bagefter foræret arkivet deres rapport. Et andet hold er gået i gang med Schousgade.

Omend det frivillige og faste personale i arkivet har mere end travlt med besvarelser af forespørgsler, ordnings- og registreringsarbejder, korrespondance og aftaler om anskaffelser og afleveringer til arkivet, har vi også i år brugt megen tid og omhu på *udstillinger*. Størst i denne henseende var den store udstilling i Kulturhusets sal i august-september 1977 i for-

bindelse med Randers' 675 års jubilæum. I samarbejde med Kulturhistorisk Museum vistest her „Korte glimt af byens historie“:

Om Randers' handel og skibsfart gennem tiderne, om gader som har navn efter Randers-borgere, en diasserie om byens opståen og udvikling. Et 240 år gammelt håndtegnat kort over Randers fjord, lånt fra Det kgl. Bibliotek, og nogle originale købstadprivilegier (kgl. stadfæstelsesbreve fra 15. årh.) lånt fra Landsarkivet i Viborg, var kronen på værket. Udstillingen havde henimod 7000 besøgende. I november 1976 holdt pastor Thorkild Skjerbæk et velbesøgt foredrag „Ravnekrog og barnsdomsby – Henrik Pontoppidan og Randers“, og i forbindelse hermed havde arkivet lavet en udstilling, som belyste i hvilke af digterens værker han har skildret sin by, direkte og indirekte. Mindre udstillinger i forhallens monter var „Randers Sejlklub 1877–1977“ og „Handels-skolen 100 år“.

Anskaffelser: Efter Randers Dagblads ophør har arkivet velvilligt fået overladt alle de indbundne årgange, foruden en mængde avisudklip og -klicheer. Også Amtsavisen har foræret os en udklipsamling med -klicheer. Masser af fotografier i større og mindre portioner har vi modtaget fra mange mennesker og omhandlende mange emner. En særlig værdifuld gave er en række opmålinger og fotografier af ejendommen Dytmærskens 10, som ventes opstillet engang i Købstadmuseet i Århus. Protokoller er bl. a. modtaget fra Dansk Jernbaneforbunds Randers-afdeling, Blikkenslagernes Fagforening, Randers Ba-

gerlaug og Skrædderlauget. Randers Kunstforenings ældste protokol. Og materiale fra Randers Håndværkerforening, fra Randers kommunale værker, fra firmaet Falbe-Hansen konfektion og fra Randers Børneasyl. Flere hundrede dias med Randers-motiver (H. C. Skov's) fortjener også at nævnes.

Vi modtager stadig gamle kort og andet værdifuldt materiale fra kommunens tekniske forvaltning og erfarer med tilfredshed, at vi til gengæld jævnligt kan være dem behjælpelig med oplysninger af forskellig art.

I januar 1977 kunne man igen glæde sig over en aften i Historisk Samfund, hvor arkivmedarbejdere for en fyldt sal i Kulturhuset viste dias og fortalte om begivenheder i Randers mellem de to verdenskrige.

Personalet har besøgt Aalborg kommunes lokalhistoriske arkiv, som har igangsat en systematisk indsamling af foreningsprotokoller i Nordjyllands amt. En prisværdig indsats, værd at efterfølge når vi engang har arbejdskraftressourcer dertil. Det er en stor skam, hvis værdifuldt materiale om foreninger, institutioner etc. går tabt, som kunne være til gavn for forskning af lokalsamfundet og dets historie.

Rosenholm egnsarkiv

Af S. Sloth Carlsen

Arkivet har siden oprettelsen 1972 måttet tage til takke med et særlokale i forbin-

delse med Hornslet bibliotek under trange og snævre pladsforhold.

Trods alt har arkivet gennem årene opbygget en righoldig samling af dokumenter, protokoller, billeder, kort etc. Derudover har arkivet i dette år afsluttet abonnementet på landsarkivets xerokampagne, så alle tilgængelige kirkebøger og folketællinger hermed er hjemme for hele storkommunen.

Nu må arkivet imidlertid rømme det hidtil anvendte rum, dels fordi pladsforholdene er utålelige både som arkiv og som arbejdssted, og dels fordi skolen lægger sin klamme hånd på lokalet til internt brug. Der er derfor med kommunens overtagelse af Ting- og Arresthuset i Hornslet tildelt Rosenholm egnsarkiv nogle lokaler i denne fornemme bygnings loftsetage som en midlertidig løsning.

Arkivet er – ikke mindst i vintersæsonen – flittigt benyttet til slægtshistoriske studier, og det er fremdeles rammerne om slægtshistoriske kurser.

I marts 1977 deltog arkivet i en „kulturuge“ i Rosenholm kommune med en

udstilling i skolens aula. Udstillingen var arkivets hidtil mest omfattende i sin art, og den blev en overvældende succes.

To dage i træk strømmede det ind med interesserede fra hele landsdelen. Den overvældende tilslutning var en tilkendegivelse, der understreger, at lokalhistoriske arkiver og lokalhistoriske udstillinger bliver mødt med en velvillig og stigende interesse i det teknologisk prægede industrisamfund.

Som en specialitet i arkivets gavepose må nævnes et lokalhistorisk arbejde om Hvilsager sogn udført af kordegn Kjær Jensen, Randers.

Kjær Jensen har tilbragt sin barndom i Hvilsager, og med sit nære kendskab til byens og sognets indre liv har han i sin Hvilsager-beskrivelse skænket eftertiden et smukt og gedigent lokalhistorisk arbejde.

Hvilsager-beskrivelsen er rigt illustreret med farvefotos, kort og plancher, og så er den ledsaget af en komplet lysbilledserie om emnet.

Litteraturanmeldelser

Nedenstående bogliste er langt fra udtømmende. Vi fik ideen så sent, at vi ikke kunne nå en systematisk undersøgelse af, hvad der er udkommet om det gamle Randers amt, endside at gøre os klart, efter hvilke retningslinier listen skulle opstilles.

Vi beder undskylde, om væsentlige ting har undgået vores opmærksomhed.

Stadfeldt, S. A.: Beskrivelse over Randers Købstad. Kbh. Rosenkilde og Bagger, 1976. 24+435 sider, 2 plancher. (Facsimile af originaludgaven 1804).

Tang Kristensen, Evald: Øen Anholt i sagn og sæd efter gamle folks mundtlige meddelelser. Kbh. Rosenkilde og Bagger, 1977. 128 sider. (Fotografisk optryk af udgaven 1891).

Fenger, Niels: Hr. Sørens henrettelse. Mordet i Vejlbj. Herning. Poul Kristensen, 1976. 185 sider. Illustreret.

Grenaa i gamle dage. Billeder fra Grenaa Egnarkiv. Udvalg og tekst: J. A. Nielsen. Grenå. Grefta Tryk, 1976. 56 sider. Illustreret.

Egeskov, A. M.: Mellem skov og strand. Glimt fra et hjørne af Djursland. Grenå. Grefta Tryk, 1976. 96 sider. Illustrationer af Ib Klausen. (Artikler og digte om Gjerrild).

Grenaa og omegn før og nu. Grenå. P. S. Johnsen, 1976. 119 sider. Illustreret.

Toubro, Jørgen: Mariager-bogen 76. Mariager. Toubro, 1976. 96 sider. Illustreret. (Træk af Mariagers historie fra ca. 1880–1945).

Klausen, Ib: Bønnerup strand. Af et fiskerlejes historie. Grenå. Grefta Tryk, 1977. 73 sider. Illustreret.

Jensen, Knud Chr.: Handelsfolk og handelsliv i Grenaa. (Udgivet i anledning af Grenå Handelsstandsforenings 100 års jubilæum). Grenå. Handelsstandsforeningen, 1976. 48 sider. Illustreret.

Jørgensen, Gunhild: Muntre barndoms minder. Allingåbro. Gunhild Jørgensen, 1976. 25 sider. Illustreret. (Erindringer fra Allingåbro).

Traasdahl Møller, John: En gård i Paderup. Fotografier af Lars Johansson. Randers. Kulturhistorisk Museum, 1976. 23 sider. Illustreret. 3 kort.

Warthoe-Hansen, Ole: Randers Bagerlaugs 250 års jubilæum 9. okt. 1976. Randers. Bagerlauget, 1976. 36 s. Ill.

Fyrkat. En jysk vikingeborg. København 1977. Bind 2. Else Roesdahl: Oldsagerne og gravpladsen.

Rye, Axel: Handelsskolen i Randers 1877–1977. Randers 1977. 53 sider. Ill.

Vase, Søren: Fra lyngens land. Wøldike, 1977. 170 sider. (Erindringer fra 30-ernes krisetid i en fattig hedeegn ved Mariager Fjord).

Driftsregnskab 1/10 1976 – 30/9 1977

INDTÆGTER:

Kassebeholdning pr. 1/10 1976	224,52	
Kontingent (803)	32.308,00	
Bogsalg	2.992,67	
Tilskud: Ministeriet	3.600,00	
Kommuner	6.150,00	9.750,00
Annoncer	6.000,00	
Ture	12.657,50	
Lån fonds	4.400,00	
Diverse	1.930,12	

70.262,81

UDGIFTER:

Vederlag	0,00
Husleje	3.403,20
Inventar	1.450,00
Årbog	26.986,50
Møder og ture	14.433,60
Annoncer	1.212,08
Kontingenter	1.440,35
Kørsel, telefon	600,00
Årsmøde	0,00
Bestyrelse	898,05
Medlemskartotek	556,84
Porto	4.968,92
Kontor	3.474,38
Tilbageflytning til fonds	8.600,00
Diverse	1.747,34
Kassebeholdning pr. 30/9 - 1977	491,55

70.262,81

Randers, den 3. oktober 1977.

sign. *Christian Petersen*

Status pr. 30/9 1977

AKTIVER:

Beholdning, årbøger	20.000,00	
<i>Udgiverfond:</i>		
Obligationer 20.000,00		
(kurs 59,00)	11.800,00	
Obligationer 8.000,00		
(kurs 55,75)	4.460,00	
Den Danske Bank,		
kt. 7-72973	5.333,41	21.593,41
<i>Banker, Sparekasser, giro:</i>		
Giro	308,58	
Check kt. 505349	182,97	
Turfond - Handelsbk.		
kt. 653690	2.507,12	2.998,67
Inventar		1,00
		<u>44.593,08</u>

PASSIVER:

<i>Legatkapitaler:</i>		
Eng. Drøhse kr. 1.000,00		
(kurs 36,25)	362,50	
Aage Brask, Discontobk.		
kt. 01-663748	204,33	566,83
<i>Kapital:</i>		
Udgiverfond	21.593,41	
Turfond	2.507,12	
Reservefond kt. 7-68227	6.425,63	
Samfundets kapital	13.500,09	

44.593,08

Vedlagte regnskab er gennemgået og fundet rigtigt. Tilstedeværelsen af værdipapirer, bank- og girobeholdninger er konstateret.

Randers, den 18. oktober 1977.

sign. *R. Bilde*   *J. C. Sabroe*

Beretning

Må jeg indlede med at gøre opmærksom på, at Historisk Samfund med det forløbne år har rundet støvets år, 70 år.

Samfundet blev stiftet 7/7 1906, og det første årsskrift udkom 1907, altså for 70 år siden. Ingen af pionererne lever idag, og de årlige arrangementer har måske fået et andet forløb i 1977 end de havde i starten, men ideen bag det hele er stort set uforandret.

I 1916 hed det om skribenterne til årbogen, at „de strækker sig fra baronen til husmanden, fra den højtstillede embedsmand til den jævne håndværker. Sådan skal det være“, hed det, og sådan er det stadig. Årbogen er Samfundets fornemste bindeled, stadig et bredt forum for historiske bidrag uanset personlige hensyn.

Da foreningen startede, fastsatte man et kontingent på 2 kr. om året. Det kunne ikke afskrække ret mange, mente man. Dette kontingent holdt sig de første 12 år.

I 1919 efter 1. verdenskrig satte dyrtiden og restriktionerne ind, og man måtte med bekymring forhøje årskontingentet med ikke mindre end 50 %, altså 1 krone. Skulle priserne falde, ville kontingentet atter blive reduceret til 2 kr. Det gjorde de ikke dengang, og der er heller ikke tegn på, at de gør det idag.

Historisk Samfunds væsentligste arrangementer fra 1907 og de første 25 år frem i tiden formede sig som årsmøder rundt om på samtlige herregårde i Randers amt: Rosenholm, Clausholm, Benzons, Støvringkloster etc. For hvert år var der flere og flere deltagere i møderne. 5–600 mennesker på Løvenholm i 1915.

1916 i Spentrup præstegård med Jeppe Åkjær som taler. 1917 på Skaføgård med 2500 mennesker, og sådan blev det årene efter en tilbagevendende begivenhed med disse herregårdsstævner – med overvældende tilslutning. En begivenhed, man så hen til. Trudsholm 1920. Ryomgård 1921. Kalø 1922 (regnvejrr). Bidstrup 1923 (1500 mennesker). Det samme antal på Gjesinggård 1924. 1925 – måske det største af alle samfundets møder på Kalø med Johs. V. Jensen som hovedtaler. Det var ved denne lejlighed, Danmarkssangen, Hvor smiler fagert den danske kyst, blev lanceret.

Efterhånden blev samtlige herregårde inddraget i Det historiske Samfunds søgelys. Tilslutningen til disse sammenkomster var altså intet problem. Der var fuldt hus hver gang. Derimod fremkom der et årligt tilbagevendende suk over selve medlems-tallet. Man håbede på og så frem til et medlemstal på 1000 medlemmer, som i

andre tilsvarende foreninger. Dette medlemstal blev ikke opnået på noget tidspunkt. Jeg tror, vi befinder os på maksimum i øjeblikket.

Mange emner er blevet belyst gennem 70 årsbøger. Mange fremtrædende navne har været samfundets gæster og opvartere. Mange arrangementer har medvirket til at genoplive den side af vores fælles hukommelse, der hedder historien.

Hukommelse er en personlig egenskab, vi alle behersker i større eller mindre grad. Vi ønsker nødtigt at miste vores hukommelse.

På samme måde er det med den hukommelse, der gælder for nationen og landet som helhed. Den ønsker vi heller ikke at give afkald på.

Og det er vel Historisk Samfunds fornemste opgave at stimulere associationerne i det store uoverskuelige samspil, der hedder historien, og som foreningens bidrag kun formår at trække frem i små usammenhængende bidder.

Det må også blive i små glimt, når beretningen skal aflægges for det forløbne år.

Som optakt til vintersæsonen d. 30/9 1976 et foredrag ved pastor Henning Hall om Randlev præstegård og familien Steensen Blicher. Foredraget var ledsaget af en lokalt fremstillet film over dramaet i Blichers novelle „En jysk Mordbrænderhistorie“ – fremført af fotografen N. Otzen, Odder.

Den 28/10 1976 generalforsamling på „Jylland“ ledsaget af et foredrag om fransk porcelæn ved kunsthistorikeren og forfatteren Bredo Grandjean, København.

29/11 – Foredrag ved pastor Thorkild Skjærbæk om Henrik Pontoppidan. I for-

bindelse med dette foredrag havde Lokalhistorisk Arkiv i Randers arrangeret en Pontoppidan-udstilling, og det er måske på sin plads at fremhæve, at Randers lokalhistoriske arkiv netop blev oprettet 1933, da Henrik Pontoppidan blev udnævnt til æresborger i Randers.

27/1 1977 fulgte et indslag i årsprogrammet, et indslag, der er på vej til at blive en tradition med titlen: Husker du, – med Lisberg og Sabro. Det bliver genoptaget i januar 1978.

25/6 stod Historisk Samfund for en udflugt til Busbjerg ved Ulstrup. Her opførtes „Champagnegaloppen“ som friluftsspil. Vejret var strålende, udsigten storslået og tilslutningen god.

27-28/8 foregik årets store udflugt. – Denne gang hed den Vendsyssel på kryds og tværs. Gennem Himmerland, Den lille vildmose, den store vildmose til Hjemleslev kro, Børglum kloster, Rubjerg og Hirtshals. Der blev overnattet i Hjørring.

Om søndagen gennem Tolne skov, Kvisel til Frederikshavn med krudttårnet og fiskelyngen. Hjemturen gik over Ålborg med besøg på Kunstmuseet. Turen var en succes, vel gennemført med god tilslutning og vel tilrettelagt. Det var Skammelsen, der stod for denne tur som for flere andre.

Og så er vi nået til dette efterår og til en ny sæson. Årbogen er godt på vej. Vi håber, den bliver vel modtaget. Hvad indholdet angår, skal den næppe stå tilbage for tidligere årgange, selv om der er meget at se op til gennem de forløbne 70 år.

S. Sloth Carlsen.

Navneliste

Af Søren Sloth Carlsen

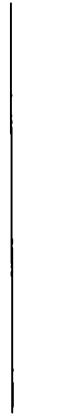
Andersen, Anders Jensen	95	Fabritius, Cathrine Marie	50
Andersen, Anton	97	Faith, Christopher	50
Andersen, Chr. Poulsen	93, 94, 97	Faith, Georg Christopher	53, 63
Andersen, Dorthe Kirstine	93	Faith, Hans Georg	50
Arenstorff, Frederik von	88	Faith, H. G., ritmester	53
Andersen, Harry, Dalbyover	94	Falk, Hans Peter	10
Andersen, Inge Lise	114	Fenger, Niels	121
Andersen, Jensine Karoline	94	Fisker, Niels	88
Andersen, Marius, Dalbyover	94	Flou, Bjarne	114
Andersen, Nicolaj	94	Fontenay, E. A.	93
Andersen, Villads	85	Friis, A., Julianeholm	68
		Fuglede, Birgitte Cathrine, priorinde	24
Bagge, O. G. F., dansemester	53	Funder, Carl Christian	17
Beck, Vilh., sognepræst, Ørum	70	Funder, Lauritz	14
Berner, Henrik	39	Fønns, cancellieråd	78
Bilde, R.	22		
Blicher, St. St.	17, 105	Glenstrup, proprietær	18
Boje, pastor	9	Gaardsted, Poul	116
Breitenbauch, Børge	67	Hagelskjær, Aksel	99
		Hahn, Sophie Amalie	42
Carlsen, S. Sloth	112, 119, 124	Hall, Henning	49, 124
Christensen, Henry	109	Hansen, Hans Chr.	52
Christensen, Jens, Blenstrup	93	Helveg Petersen, K.	110
Christensen, Karen	99	Hoffmeyer, Skat	107
Christensen, Niels, fæster	88	Huitfeldt, Matthias Wilhelm	45
Christensen, Oluf	73	Hvidberg, Fl.	109
Christophersen, H., Laen	68		
		Jensen, Anders	93
Dalgaard, Bertel	109	Jensen, Erich, Svenstrup	74
Dinesen, R., bankdirektør	64	Jensen, Johs. V.	123
		Jensen, Knud Chr.	121
Egeskov, A. M.	121	Jensen, Mikkel Chr., Dalbyover	94
Erharde, Carl, forvalter	67	Jensen, Peder, fisker	60
Eriksen, Niels, fiskekarl	59	Johnsen, P. S.	121
		Juel, kammerherre	71

Jürgensen, Lauritz	10	Nielsen, Frede	107
Jørgensen, Gunhild	121	Nielsen, H. P.	109
Jørgensen, Jørgen, minister	107	Nielsen, I. A., Grenå	114, 121
Jørgensen, Niels, Udbyover	91	Nydam Jensen, Hadsten	117
Kjeldsen, Chr. Juul, Haunø	17	Olsen, Chr., cancelliråd	86
Kjær, Henry T.	101	Olsen, Thea	118
Kjærsgård, J., Bjerringbro	108	Ostenfeldt, S.	65
Kjær Jensen, Randers	120	Otzen, N.	124
Klausen, Ib	115, 121	 	
Knudsen, Meta, Rønge	109	Pedersdatter, Dorte, Visborg	91
Koch, Jens Andersen, fæster	90, 94	Pedersen, Gunnar	46
Kraft, Ole Bjørn	109	Petersen, Chr.	122
Krag, J. O.	109	Petersen, Steen	44
Krag, M.	8	Pind, Christen	64
Krieger, J. C.	42	Poulsen, Caroline Christiane	7
Kristensen, Knud	107	Poulsen, Poul A.	106
Kristensen, Poul	121	Poulsen, Thomas	49
Kristensen, Thorkild	109	 	
Kaas, Mogens	26	Rademacher, Niels Grønbæk	6f
Kaas, Sophie Magdalene	32	Rantzau, Wilhelm Adolf	75
 		Rasmussen, Niels Christian	67
Langberg, Harald	42	Rasmussen, Palle Schødt	113
Larsen, S. E.	9	Reventlov, Anne Sophie	42
Laursen, L. K.	106, 109	Reventlov, Conrad	39
Laursen, Musse, Kolind	117	Riise, Jacob, Nimtofte	78
Lorenzen, Jørgen	105	Roesdahl, Else	121
Lykke, Jørgen	87	Rohde, borgmester	34
Lyngholm, Kirsten	14	Rosenkrantz, Elisabeth Bille	24
Lysholm, Flora Henriette	24	Rosenkrantz, Werner von	52
 		Rudolph, C. N.	13
Madsen, Peder, lods	57	Rye, Axel	121
Marstrand, Krag Frederik	13	 	
Marstrand, Dorte Kathrine	13	Sabroe, J. C.	122
Martensen, professor	9	Schiønning, Chr.	49
Mejnecke, Karl	73	Sejersen, Olsen, Klattrup	91
Mortensen, Jens, Hvorslev	107	Skjærbæk, Thorkild	119
Moth, Carl F.	10	Skytte-Rasmussen, Kai	23
Moth, Emma	10	Starcke, Viggo	107
Moth, Mette Kirstine	8, 10	Svenstrup, Anders Olesen	76
Møller, Poul	109	Sørensen, C. Th.	45
Maase, Chr. v. d.	45	Sørensen, Chr. Greve, Udbyover	93
 		Sørensen, Jensine	96
Nielsen, Anders, Dalbyover	94	Sørensen, Poul, fisker	60

Tang Kristensen, Evald	121
Tang Kristensen, Johs.	5
Toubro, Jørgen	121
Tropp, Eleonora Kristina	68
Traasdal Møller, John	121
Tørslev, R.	56
Ussing, August, F. K.	16
Valentin, Jacob	17
Varming, Jens Chr.	46
Vase, Søren	121
Voetmann, Carl	16
Wangsøe, Jens	57
Warthoe-Hansen, Ole	121
Wesenburg, Jacob Daniel	56

Wulff, Augusta M. Charlotte Emilie .	13
Wulff, Bertha Christiane Marie	
Ernesta	13
Wulff, Carl Frederik Hans	13
Wulff, Carl Vilhelm	5f
Wulff, Emma Elisabeth Margrethe	
Henriette	13
Wulff, Hans Andreas	7
Wulff, Kirstine Dorthe Frederikke ..	13
Wulff, Marie Sofir Juliane, f. Moth..	9
Wulff, Theodora Johanne Sophie ...	13
Wæth, Laurids, Gjesing	77
Yngre, Nicodemus Tessin de	39
Østergaard, Peter	117

Støt foreningen!

*Meld Deres venner ind i
Historisk Samfund*

Amts Avisen

Kom ind og lad os
give Dem et tilbud på
fradragsberettiget
børneopsparing eller
selvpensionering.

Vi er til for Dem

DEN DANSKE BANK

Reserveret

Læs om

De ældste
tider i Danmark

indtil år 600

Johs. Brøndsted

netop udkommet

kr. 90,25

BENT NEERGAAD

Boghandel . 8900 Randers

Houmeden 13 . Tlf. (06) 42 01 90

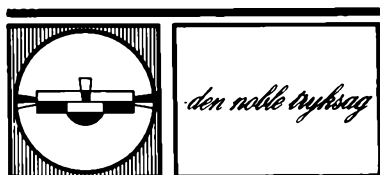
HANDELSBANKEN

altid med i billedet

DISCONTOBANKEN

12 afdelinger i
BY og OPLAND

**central-
trykkeriet**

H. BUNDEGAARD-HANSEN

424172 VESTERVOLD 37
8900 RANDERS

ROSE-JENSEN A/S

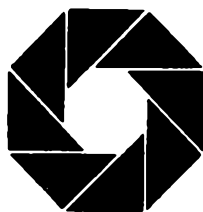
Murermester og Entreprenørforretning

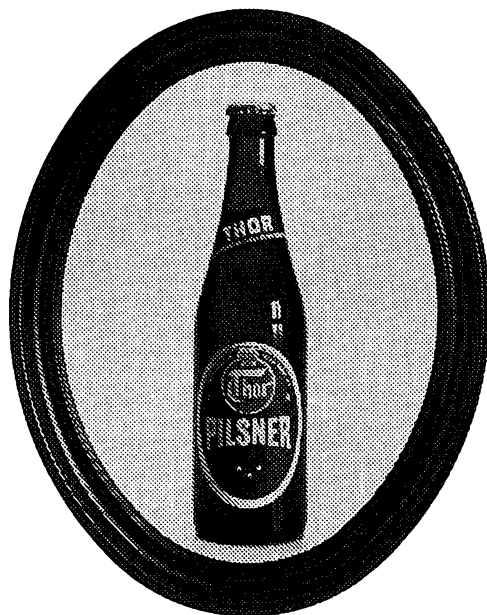
Randers , Telf. (06) 42 76 22

SPAREKASSEN
FOR RANDRES BY OG OMEGN

**JYSKE
BANK**

**Portræt af en
menneske-
bajer**

Østerballes Busser

12-20 og 50 personers busser

A. Østerballe . Gethersvej 32 . Tlf. (06) 42 69 75

DJURSLANDS BANK AS

Allingaebro - Auning - Balle - Bønnerup - Fjellerup - Gjerrild - Grenaa
Grenaa Havn - Kolind - Nimtofte - Pindstrup - Ryomgaard
Sønden Aa Butikstorv (Grenaa) - Trustrup - Vivild - Ørsted

Bankbus med 13 ekspeditionssteder

CHR. RASMUSSEN AS

VESTERGADE · 8900 RANDERS · TLF. 06/42 06 66

Randers Bibliotek

KULTURHUSET

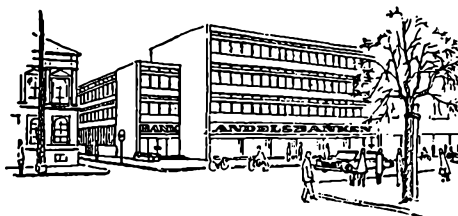
Stemannsgade 2
8900 Randers
Tlf. (06) 43 13 00

Hverdage 10-20 (maj-august 10-19)
Lørdage 9-14

Bl. a. med

Randers lokalhistoriske arkiv

Mandag 18-20 (maj-august 17-19)
Tirsdag, onsdag, torsdag og lørdag
10-12
Fredag 15-17
Udenfor åbningstid kan henvendelse
rettes til bibliotekets læsesal.

Banken for land og by ANDELSBANKEN

Randers afdeling, Østervold 30
Telefon 42 66 33

Nørre-afd.
Mariagervej 57
tlf. 42 81 33

Langå-afd.
tlf. 46 12 55

Allingåbro-afd.
tlf. 48 12 55

Assentoft-afd.
tlf. 49 48 33

WELLØV & OTTESEN A/S RANDERS

Bogbinderiet Centrum

Bogbinderi . Linieranstalt
Papirværfabrik . Kontorvarer
J. Justesen og J. Kristensen
61 Hobrovej 34 . Tlf. (06) 42 72 66

S. C. Sørensen

Det begyndte i 1893.
Grundlæggeren
S. C. Sørensen overtog
et varelager af jern i
Farvergården, Randers.
Hermed var grundlaget
skabt for det, der i dag er
en landsdækkende

grossistvirksomhed med
ca. 1.650 medarbejdere.
Varesortimentet, der er
på over 70.000 vare-
numre, dækker så godt
som alle områder inden
for bl. a. stål, metaller,
rør, VVS, bolte, landbrugs-
maskiner, værktøj og
værktøjsmaskiner, entre-
prenørmateriel, aircondi-
tion og el-artikler.
Disse mangeartede varer
indkøbes hos mere end
3.000 leverandører i ind-
og udland og distribueres
til ca. 16.000 private og
offentlige virksomheder.

S.C.SØRENSEN
- det er sikkert!

INDHOLD

<i>Jobs. E. Tang Kristensen:</i> Præsten Carl Vilhelm Wulff	side 5
<i>K. Skytte Rasmussen:</i> Priorindetrængsler på Støvringgård	side 23
<i>Henrik Berner:</i> Vandkunsten på Clausholm	side 39
<i>Henning Hall:</i> Igleglas og bristede laksedrømme	side 49
<i>Børge E. Breitenbauch:</i> Automobiler fortrængte herskabskusken	side 67
<i>Karl Meinecke:</i> Et stervbo i Nimtofte	side 73
<i>Villads Andersen:</i> Lidt om Udbyover og en af dens gårde	side 85
<i>Henry T. Kjær:</i> Til Mølle	side 101
<i>Jørgen Lorenzen:</i> Gudenådalens Hjemstavnsforening og Busbjerg	side 105
<i>Palle Schødt Rasmussen:</i> Skovgårde	side 113
Noter fra det gamle Randers amt	side 114
Litteraturanmeldelsen	side 121
Regnskab	side 122
Beretning	side 123
Personregister	side 125